

ВОЛОДИМИР ВАЖИНСЬКИЙ

**ПРОТИДІЯ КРИМІНАЛЬНИМ
ПРАВОПОРУШЕННЯМ,
ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ
ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ
ІНВЕСТИТОРІВ**

Монографія

Тернопіль
2025

УДК 343.9:343.37](477)

В 12

*Рекомендовано до друку
рішенням Вченої ради Університету «Україна»
(протокол № 4 від 01 липня 2025 р.)*

Рецензенти:

Погорецький Микола Анатолійович, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, проректор з науково-педагогічної роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Топорецька Зоряна Миколаївна, доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, головний науковий співробітник наукової лабораторії № 1 Науково-організаційного центру Національної академії Служби безпеки України;

Чернявський Сергій Сергійович, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, проректор Національної академії внутрішніх справ.

Важинський В. М.

В 12 Протидія кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів. Монографія / В.М. Важинський – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2025. – 224 с.

ISBN 978-966-457-492-8

DOI: <https://doi.org/10.36994/978-966-457-492-8-2025-224>

Монографія присвячена оперативно-розишуковим, кримінальним процесуальним та криміналістичним засадам протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів. Зокрема, розглядаються питання: оперативно-розишукової характеристики, попередження, виявлення та оперативно-розишукового документування, а також особливості організації і тактики досудового розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

Адресована студентам закладів освіти юридичного напрямку, слухачам курсів підвищення кваліфікації для слідчих, детективів, оперативних працівників, прокурорів, ад'юнктам, аспірантам, науковим, педагогічним та науково-педагогічним працівникам, адвокатам, юристам-практикам, а також тим, хто цікавиться питаннями протидії кримінальним правопорушенням у сфері діяльності інституційних інвесторів.

УДК 343.9:343.37](477)

ISBN 978-966-457-492-8

© Важинський В.М., 2025
© ТзОВ «Терно-граф», 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
--	----------

ПЕРЕДМОВА	6
------------------------	----------

РОЗДІЛ 1. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОТИДІЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ІНВЕСТИТОРІВ	9
--	----------

1.1. Оперативно-розшукова характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів	9
--	---

1.2. Попередження оперативними підрозділами кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів	42
---	----

1.3. Виявлення оперативними підрозділами кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів	56
--	----

1.4. Оперативно-розшукове документування оперативними підрозділами кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів	81
--	----

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ІНВЕСТИТОРІВ	109
---	------------

2.1. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів	109
---	-----

2.2. Початок досудового розслідування та обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів	144
--	-----

2.3. Організація й тактика досудового розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів	168
2.4. Взаємодія органів досудового розслідування з оперативними підрозділами та іншими державними органами під час розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів	193
ПІСЛЯМОВА.....	217

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- БЕБ** – Бюро економічної безпеки
ВРУ – Верховна Рада України
ГПК України – Господарський процесуальний кодекс України
ДПС – Державна податкова служба
ЄС – Європейський Союз
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
КК – Кримінальний кодекс
КМУ – Кабінет Міністрів України
кпк – Кримінальний процесуальний кодекс
НБУ – Національний банк України
НКЦПФР – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
СБУ – Служба безпеки України
СПФМ – суб'єкт первинного фінансового моніторингу
ФДМУ – Фонд державного майна України
абз. – абзац
ст. – стаття
п. – пункт
пп. – підпункт
ч. – частина

ПЕРЕДМОВА

Повномасштабне вторгнення поставило перед економікою нашої держави нові виклики. Державний борг України вже досяг рекордного рівня і значно перевищив річний бюджет країни. Наразі економіка України повністю залежить від зовнішньої допомоги, а тому негативні економічні наслідки збройної агресії можуть проявитись у вигляді інфляції, девальвації гривні, нестабільності інвестиційних ринків у майбутньому. Економіка України залишається вразливою до безпекових ризиків, споживча інфляція знижується швидше, ніж очікувалося, а зовнішні інвестори не поспішають вкладати гроші в інвестиційні проекти, враховуючи високі ризики для бізнесу, пов'язані з воєнними діями.

Сьогодні важко спрогнозувати часові межі закінчення воєнних дій, остаточно оцінити масштаби руйнувань, а також час, необхідний для відбудови та відновлення України. Проте в майбутньому саме населення України має стати тим рушійним інструментом, який через інституційних інвесторів буде інвестувати в економіку нашої держави. Вже сьогодні дуже важливо створити доступні інструменти для інвестування коштів в національну економіку України населенням, а також забезпечити належну фінансову інклюзію (фінансову грамотність) для них. Інституційні інвестори є фінансовими посередниками, які залучають та акумулюють кошти індивідуальних інвесторів та здійснюють інвестиційну діяльність в їх інтересах та водночас в інтересах всього суспільства через фінансування суспільно та економічно важливих галузей економіки. Інституційні інвестори є фінансовими посередниками між громадянами-інвесторами, бізнесом, який використовує інвестовані кошти, та державою, економіку якої підтримує. Діяльність інституційного інвесто-

ра вимагає від нього високого рівня соціальної відповідальності, адже його головна мета має бути не максимальне отримання прибутку, а насамперед врахування інтересів інвесторів, які йому довірили свої кошти, та забезпечення реалізації публічного інтересу шляхом підтримки важливих для суспільства інвестиційних проектів.

Управління «чужими» коштами завжди є високоризиковими видами бізнесу, які є дуже вразливими до вчинення кримінальних правопорушень, спрямованих на порушення суспільних цінностей в діяльності інституційних інвесторів. Вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів підриває довіру населення до сфери інвестування, до спроможності держави захистити фінансові інтереси громадян і в цілому впливає на економічну безпеку держави. Різноманітні шахрайства у сфері залучення коштів індивідуальних інвесторів набули масового поширення у зв'язку з використанням мережі інтернет та засобів телекомунікацій. Ефективна протидія злочинності в цій сфері також вимагає новітніх наукових розробок питань запобігання, виявлення, припинення та розслідування таких категорій кримінальних правопорушень.

При підготовці монографії використані праці провідних фахівців у галузі оперативно-розшукової діяльності, кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, кримінології, присвячені загальнотеоретичним питанням попередження, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, а також спеціальним питанням протидії окремим видам кримінальних правопорушень, які вчиняються у тому числі у сфері діяльності інституційних інвесторів, а саме: Ю. Аленіна, В. Альошина, Л. Аркуші, К. Антонова, О. Баганця, О. Бандурки, В. Берназа, Т. Білик, Р. Благути, В. Василичука, А. Вінцука, А. Вознюка, А. Влобуєва, В. Глушкова, І. Гори, М. Грібова, Ю. Грошевого, О. Джужи, О. Долженкова, А. Запотоцького, В. Журавля, Е. Іскендерова, А. Іщенка, О. Капліної, І. Козаченка, В. Колесника, В. Коновалової, О. Копана, В. Лисенка, В. Лисиченка, В. Лукашевича,

Є. Лук'янчикова, В. Маркова, Д. Мірковця, С. Міщенко, А. Небитова, В. Некрасова, Д. Никифорчука, М. Погорецького, О. Пчеліної, В. Пчолкіна, В. Севрука, Д. Сергєєвої, О. Старенького, М. Стацака, О. Сухачова, О. Таран, В. Тарасенка, О. Тарасенка, О. Татарова, В. Тація, В. Тіщенко, З. Топорецької, Л. Удалової, Д. Цехана, М. Цуцкірідзе, Р. Черниша, Г. Чернишова, В. Чернєя, С. Чернявського, А. Черняка, Ю. Черноус, О. Шевченка, А. Шевчишена, Ю. Шепітька, Д. Шумейка, М. Шумили, О. Шумилова, Б. Щура, Л. Щербини, О. Юхна, О. Яновської, Т. Яцик та інших.

Автором висловлюється подяка усім тим, хто сприяв підготовці цієї монографії до друку і передусім рецензентам монографії – докторам юридичних наук Погорецькому Миколі Анатолійовичу, Топорецькій Зоряні Миколаївні, Чернявському Сергію Сергійовичу за їх слушні зауваження, поради й рекомендації, які з вдячністю прийняті та враховані у монографії.

РОЗДІЛ 1. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОТИДІЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ІНВЕСТИТОРІВ

1.1. Оперативно-розшукова характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів

Діяльність інституційних інвесторів є однією з ризикових видів діяльності, оскільки передбачає управління та розпорядження чужими коштами громадян-вкладників. У разі виникнення суперечностей між інтересами інституційного інвестора (його службовими особами) та інтересами вкладника, у разі коли інституційний інвестор ставить свій приватний (бізнес, корисливий) інтерес чи інтерес окремих службових осіб вище за суспільний інтерес, він посягає таким чином на суспільні цінності громадян вкладників¹.

Інституційний інвестор оперує значними сумами «чужих» коштів, при цьому, так діяльність завжди несе високі ризики, пов'язані з шахрайством, заволодінням чужими коштами, вчинення службових зловживань та багатьох інших суспільно-небезпечних діянь, спрямованих на заволодіння коштами громадян-інвесторів².

Таке посягання проявляється у підготовці чи вчиненні кримінальних правопорушень. При цьому, враховуючи залучення значної кількості громадян-інвесторів та ризик суспільного резонансу, такі кримінальні правопорушення характеризу-

¹Важинський В. М. Адміністративно-правова охорона суспільних інтересів в діяльності інституційних інвесторів: теорія та практика: монографія. Київ: Алерта, 2024. 218 с.].

²Черняк А. М., Сергєєва Д. Б. Актуальне видання з питань охорони суспільних інтересів під час залучення та інвестування коштів інституційними інвесторами. *Криміналістика і судова експертиза*. 2024. № 69. С.881-885.

ються високою латентністю. Всі ці кримінальні правопорушення дуже різноманітні, а тому для ефективної протидії їм важливим питанням є дослідження оперативно-розшукової характеристики кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів.

Тому до таких компаній також повинна бути підвищена увага оперативних підрозділів, адже, наприклад, з початком повномасштабного вторгнення стало очевидним, що дуже багато цих суб'єктів пов'язані з державою-агресором і «виводити» кошти на фінансування протиправної діяльності країни-агресора на території нашої держави. Як наслідок, окремі банки ліквідовано або передано в державну власність, ліквідовано ліцензії організаціям азартних ігор, проводяться перевірки діяльності окремих будівельних компаній, інвестиційних фондів, страхових компаній на предмет їх причетності до фінансування протиправної діяльності держави-агресора. Всі ці дії стали можливими завдяки роботі оперативних підрозділів. Тому в системі оперативно-розшукової діяльності важливе значення має саме оперативно-розшукова протидія цій категорії кримінальних правопорушень.

Такі дії посягають у тому числі і на економічну безпеку держави і довіри населення до держави. Адже економічна сфера пронизує усі сфери публічного управління, а від її рівня залежать інші сфери національної безпеки. Питання економічної безпеки держави в частині діяльності інституційних інвесторів дотепер в Україні не розглядалось.

Зміст поняття й структуру оперативно-розшукової характеристики досліджували такі фахівці, як К. В. Антонов, В. М. Аتماжитов, Б. І. Бараненко, В. І. Василичук, Д. В. Гребельський, М. Л. Грібов, Е. О. Дідоренко, О. Ф. Долженков, О. Ю. Заблоцька, І. П. Козаченко, М. В. Корнієнко, М. Ю. Літвінов, Д. Й. Никифорчук, М. А. Погорецький, В. Д. Пчолкін, С. С. Чернявський, А. М. Черняк та багато інших. Однак, попри чисельність наукових досліджень, жоден з авторів не розглядав питання оперативно-розшукової протидії, у тому числі оперативно-розшукової характеристики злочинів, що вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів.

Досі серед науковців немає єдиного підходу до концепції оперативно-розшукової характеристики злочинів. Дискусії в науці тривають переважно щодо змісту загального поняття, визначення кількісного та якісного складу елементів, місця оперативно-розшукової характеристики злочинів у межах теорії оперативно-розшукової діяльності тощо.

Вперше термін оперативно-розшукова характеристика в науку ввів Д. В. Гребельський³, хоча раніше вживався термін оперативно-тактична характеристика як характеристику кримінальної або криміногенної події, яка є елементом оперативно-розшукової ситуації⁴. Д. В. Гребельський стверджував, що оперативно-розшукова характеристика є сукупністю низки інформаційних ознак, упорядкованих і взаємопов'язаних між собою, узятих із різних інформаційних джерел (які є складовою, передусім, кримінологічної, криміналістичної, правової, економічної, психологічної, соціологічної та інших характеристик злочинів)⁵. Але в сучасних умовах не слід ототожнювати оперативно-розшукову та інші характеристики і розглядати оперативно-розшукову характеристику через набір ознак з інших характеристик, адже оперативно-розшукова характеристика повинна враховувати насамперед характеристику тих елементів, їх ознак та властивостей, які покликані допомогти у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД).

Слід погодитись з твердженням В. Д. Пчолкіна, який зазначає, що теорія оперативно-розшукової діяльності протягом свого розвитку виробила власне поняття характеристики злочинів, що отримала назву оперативно-розшукової. Але,

³Гребельский Д.В. О состоянии криминалистических и оперативно-розыскных характеристик. *Криминалистическая характеристика преступлений: сборник научных трудов.* – М.: ВНИИ МВД СССР, 1984. – С. 3–15.

⁴Худяков Ю.М. Значение и содержание оперативно-тактической характеристики для раскрытия преступлений различных видов. *Проблемы совершенствования деятельности аппаратов милиции и криминалистических подразделений.* – М.: ВНИИ МВД СССР, 1979. – Вып. 2. – С. 44–53.

⁵Гребельский Д. В. О соотношении криминалистических и оперативно-розыскных характеристик. *Криминалистическая характеристика преступлений: сб. науч. тр.* – М., 1984. – С. 17–23. С. 19.

на жаль, серед учених відсутнє єдине розуміння поняття оперативно-розшукової характеристики⁶.

Проте В. Д. Пчолкін, після аналізу праць провідних вчених у галузі ОРД запропонував визначити оперативно-розшукову характеристику як сукупність кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних та інших упорядкованих і взаємозалежних між собою ознак, які мають розвідувально-пошуковий характер і розглядаються з позиції ефективності застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів щодо виявлення, запобігання злочинам, їх розкриття і розслідування⁷. На відміну від визначення, яке було запропоноване Д. В. Гребельським, вчений акцентує увагу на єдиному взаємозв'язку та особливому характері таких ознак, пов'язаному саме з завданнями ОРД.

Схожий підхід простежується і у О. М. Бандурки, який розглядає оперативно-розшукову характеристику, як сукупність кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних, психологічних ознак злочинів, серед яких виділяють пошукові, які в сукупності формують більш глибоке уявлення про суб'єкт злочину, що дає змогу прийняти правильне рішення щодо застосування сил, засобів і заходів ОРД, забезпечують ефективне здійснення оперативно-профілактичних заходів⁸.

Таку ж позицію підтримує і А. М. Кислий, вказуючи, що оперативно-розшукова характеристика злочинів, учинених у сфері економіки, передбачає систему впорядкованих і взаємопов'язаних ознак кримінально-правового, кримінологічного, криміналістичного та інших параметрів, які акумулюють загальні ознаки вказаного виду (групи) злочинів і є основою для розроблення типових рекомендацій щодо оператив-

⁶Пчолкін В. Д. Поняття та роль оперативно-розшукової профілактики у запобіганні злочинам. *Попередження злочинів суб'єктами оперативно-розшукової діяльності: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 17 груд. 2010 р.)*. Харків: ХНУВС, 2010. С. 15–17.

⁷Пчолкін В. Д. Розкриття злочинів у харчовій промисловості: монографія. Одеса: ОЮІ НУВС, 2005. 376 с. С. 122.

⁸Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність: підручник / О. М. Бандурка. Ч. 1. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2002. 336 с. С. 107.

но-розшукового забезпечення виявлення, запобігання та розкриття зазначених злочинів⁹.

В науці оперативно-розшукової діяльності, даючи певну оперативно-розшукову характеристику злочинному діянню, автори зосереджують увагу на сукупності певних ознак. Наприклад, В. І. Василичук, наводячи оперативно-розшукову характеристику злочинних посягань у сфері економіки, виділив такі її складові: кримінально-правову (предмет злочинного посягання, об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона); кримінологічну (стан, динаміка, форми вияву злочину, особа злочинця, причини й умови, що сприяють учиненню злочину); криміналістичну (типові й оригінальні способи вчинення та маскуванню злочину, сліди його вчинення)¹⁰.

Розвиток теорії оперативно-розшукової діяльності засвідчив, що кримінологічна, кримінально-правова та інші характеристики злочинів за своїм змістом не включають та в цілому не забезпечують виконання завдань оперативно-розшукової діяльності (ОРД), визначених, зокрема, в ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»¹¹. Крім цього, саме для ОРД характерними є дані про особливості певних видів злочинної діяльності (зокрема, територіальної) та кримінальної активності, ознаки поведінки певних категорій злочинців, способи вчинення та маскуванню злочинів, дані про пошукові ознаки об'єктів профілактичної діяльності, предметів, знарядь та їх схованок тощо¹².

⁹Кислий А. М. Щодо визначення елементів оперативно-розшукової характеристики злочинів у сфері економіки, що вчиняються організованими групами. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією: теорія та практика*. 2012. № 2. С. 34–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2012_2_6. С. 36-37.

¹⁰Василичук В. І. Оперативно-розшукова профілактика злочинів у бюджетній сфері: монографія. Київ: ФОП Кандиба, 2013. 396 с. С. 147.

¹¹Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України: науково-практичний коментар / В.Д. Берназ, А.М. Притула; за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса: Фенікс, 2013. 190 с. С. 6-14.

¹²Баб'як А.В., Дерев'ягін О.О., Стащак М.В. Особливості протидії злочинам підрозділами карного розшуку в курортних місцевостях України: монографія / А.В. Баб'як, О.О. Дерев'ягін, М.В. Стащак. Львів: ЛЬДУВС, 2012. 172 с.

Формально, оперативно-розшукова характеристика – це сукупність значимих ознак, що характеризують обставини протиправної діяльності та передумови вчинення кримінальних правопорушень із позицій теорії оперативно-розшукової діяльності. Але згадані вище науковці розглядали проблемні питання протидії кримінальним правопорушенням, декларуючи вивчення та визначення оперативно-розшукової характеристики та практично дублюючи кримінально-правову, криміналістичну характеристику, з підміною понять, з цим погодитись не можна.

Розвинувши зазначені вище визначення. Інша група вчених розглядала оперативно-розшукову характеристику як інформаційну модель специфічних ознак. Таке розширення є важливим для розуміння цього поняття як окремої відособленої системи (моделі), яка має певні зв'язки між своїми елементами, покликана забезпечувати виконання певних власних завдань, а не є просто набором запозичених з інших наук ознак. Так, Е. О. Дідоренко та Б. І. Бараненко під оперативно-розшуковою характеристикою розуміють складну інформаційну модель, яка поєднує комплекс специфічних ознак, особливостей, що характеризують злочинні прояви як певні акти людської діяльності в поєднанні з безпосередніми причинами й умовами, а головне – у взаємозв'язку з потенційно кримінальним соціальним оточенням¹³.

В. С. Кубарєв та І. В. Кубарєв вважають оперативно-розшукову характеристику злочинів інформаційною моделлю, що ґрунтується на урахуванні специфіки об'єктів протиправних посягань і всебічному, глибокому аналізу механізму вчинених злочинів (насамперед способів приховування) і покликана зорієнтувати оперуповноваженого на ймовірні напрями пошуку ознак приховуваних слідів, які можна здобути тільки в результаті використання оперативно-розшукового інструмен-

¹³Дідоренко Е. О., Бараненко Б. І. Методологічні проблеми оперативно-розшукової діяльності як окремої галузі наукового знання. *Методологічні проблеми теорії і практики ОРД у сучасних умовах*: Вісн. ЛАВС МВС ім. 10-річчя незалежності України. 2004. Спецвип. № 1. С. 3-9.

тарію¹⁴. Таке розуміння дозволяє чітко простежити різницю між оперативно-розшуковою та іншими характеристиками протиправних суспільно-небезпечних діянь.

Проте хоча вказані вчені вважають, що оперативно-розшукова характеристика не дублює окремі аспекти, сформовані іншими юридичними науками, а є самостійним видом комплексної характеристики, елементи якої є специфічними, притаманними характеристиці окремого виду кримінальних правопорушень, але, складовими частинами механізму оперативно значимої поведінки для цієї характеристики, науковці з більшою чи меншою мірою деталізації розглядають характеристику особи злочинця, характеристику способів підготовки, вчинення і приховування кримінального правопорушення, характеристику обставин, що сприяють їх вчиненню, тобто теж використовують термінологію та змістовне навантаження елементів характеристики з точки зору інших наук¹⁵. Ми не заперечуємо проти цього, але, на наш погляд, слід навіть якщо і використовувати за основу окремі характеристики, що запозичені з інших наук, їх слід адаптувати зосередившись на пошукових ознаках протиправного діяння, інформаційної моделі механізму злочинної діяльності та її відображення в навколишньому середовищі.

Також існує інший підхід, згідно з яким оперативно-розшукову характеристику розглядають на опис певних закономірностей. Літвінов М. Ю. після всебічного аналізу наукових праць досліджуваного напрямку дійшов висновку, що оперативно-розшукова характеристика злочинів – це опис закономірностей механізму вчинення і приховування неочевидних і латентних злочинів, а також ухилення від правосуддя, що дозволяє виявити пошукові ознаки злочинної діяльності та криміногенні чинники і на їх основі окреслити ймовірні напря-

¹⁴Кубарев В. С Кубарев И. В. Пути совершенствования оперативно-розыскной методики раскрытия латентных преступлений, совершаемых организованными преступными сообществами. *Проблеми вдосконалення ОРД ОВС у напрямку боротьби з організованою злочинністю: Вісник* Луганськ. держ. ун-т внутр. справ. 2007. Спецвип. № 2. С. 65–72. С. 67.

¹⁵Белкин Р. С. Криминалистика. Проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частная теории. М.: Юрид. лит., 1987. 272 с. С. 61.

ми запобігання злочинам і їх розкриття¹⁶. Але закономірності механізму злочинного діяння є проявом так званого фазового (функціонального) аспекту погляду на характеристику певного явища, який використовується не лише для цієї характеристики, але, наприклад, і для криміналістичної характеристики. Проте, говорячи про типові закономірності, в такому випадку слід розділяти оперативно-розшукову характеристику на типову і окрему¹⁷. Тоді типова оперативно-розшукова характеристика дійсно формуватиметься на вивченні певних пошукових закономірностей та відображення ознак цих закономірностей в навколишньому середовищі.

Тому в оперативно-розшуковій характеристиці важливо виходити не лише з закономірностей вчинення конкретного суспільно-небезпечного діяння, а адаптувати пошукові ознаки відповідно до функціонального призначення ОРД¹⁸, адже вона спрямована не на розслідування вже вчинених кримінальних правопорушень. Тому, наприклад, якщо в криміналістичній характеристиці розглядаються спосіб в широкому розумінні як спосіб підготовки, вчинення та приховання кримінального правопорушення, то для ОРД важливим буде в цілому поведінка особи, яка становить оперативний інтерес, адже особа може ще не вчиняти дій, які підпадають під готування до вчинення кримінального правопорушення, але вже потрапити в коло осіб, які становлять оперативний інтерес через її коло оточення чи спілкування і інформацію, якою вона цікавиться.

¹⁶Літвінов М. Ю. Поняття оперативно-розшукової характеристики злочинів. *Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України*. 2009. № 179. С. 119–128.

¹⁷Погорецький М. А., Шеломенцев В. П. Поняття оперативно-розшукової характеристики злочинів. *Наук. вісник ДДУВС*. 2010. Вип. № 1. С. 192–201; Черняк А. М. Оперативно-розшукова характеристика злочинів у сфері міжнародного студентського обміну. *Журнал Східноєвропейського права*. 2017. № 43. С. 74–82; Розслідування окремих видів злочинів: навчальний посібник / колектив авторів; за ред. М. А. Погорецького та Д. Б. Сергєєвої. – К.: Алерта, 2015. – 536 с.

¹⁸Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.

Оперативно-розшукова характеристика повинна виконувати наступні функції: бути основою тактичних рекомендацій щодо виявлення та документування; її формування повинно здійснюватися на підставі положень про закономірності дослідження механізму злочинної діяльності; в її основі повинні знаходитися кореляційні зв'язки між ознаками елементів механізму злочинної діяльності; структура оперативно-розшукової характеристики повинна знаходитися в ізоморфному стані до структури злочинної діяльності та містити рекомендації щодо оперативного прогнозування та моделювання¹⁹.

Тому в цьому випадку передусім мова йде, зокрема: наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів: про кримінальні правопорушення, що готуються; осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення; осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання; осіб безвісно відсутніх; розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України. Тому важливо в оперативно-розшуковій характеристиці кримінальних правопорушень, на відміну від криміналістичної характеристики, робити акцент на пошукових ознаках, що є важливими для здійснення ОРД.

Іншим питанням є змістовна наповненість оперативно-розшукової характеристики певних злочинів. Проаналізувавши роботи відомих українських фахівців у сфері оперативно-розшукової діяльності та зважаючи на переконання українських учених К. В. Антонова, В. І. Василичука, В. П. Гребельського, Д. В. Захарова, М. А. Погорецького та

¹⁹Ніколаюк С. І., Цуркан К. А. Оперативно-розшукова характеристика злочинів, що вчинюються на ринку зерна. *Наук. вісн. публічного та приватного права*. 2019. Вип. 2. С. 281-285. С. 283.

багатьох інших²⁰, які досліджували складові оперативно-розшукової характеристики, зокрема у сфері економіки, можемо об'єднати в групи такі елементи оперативно-розшукової характеристики злочинів у економічній сфері: предмет, об'єкт злочинного посягання; стан, структура, динаміка, причини й умови, які сприяють учиненню злочину; типові й оригінальні способи вчинення та маскування злочинів, сліди вчинення злочину; контингент осіб, які вчиняють злочини; можливість оперативного перекриття діяльності цих осіб задля отримання оперативної інформації та подальшої організації оперативно-розшукової профілактики відносно них; інші обставини, що мають значення для ефективного використання оперативно-розшукових сил, засобів і заходів щодо протидії цим злочинам.

Тому, враховуючи специфіку оперативно-розшукової діяльності, а також певної сфери, в якій вчиняються злочини, вважаємо, що в оперативно-розшуковій характеристиці злочинів у сфері діяльності інституційних інвесторів слід насамперед звертати увагу на ті елементи, що становлять оперативний інтерес з метою протидії їм оперативними підрозділами (запобігання, попередження та реагування на злочини, пов'язані з діяльністю інституційних інвесторів). При цьому такі елементи характеризуються не відособлено, а у взаємозв'язку, що дозволяє суттєво підвищити ефективність оперативно-розшукової протидії злочинам. Ми не заперечуємо, що частина цих ознак певних елементів може перетинатись з іншими видами характеристики, проте, при цьому, не втрачаючи значення для ОРД.

²⁰Василинчук В. І. Організаційно-правові та тактичні засади оперативно-розшукової профілактики злочинів у бюджетній сфері: навч. посіб. Київ: Заграй, 2012. 210 с.; Василинчук В. І. Оперативно-розшукова профілактика злочинів у бюджетній сфері: монографія. Київ: ФОР Кандиба, 2013. 396 с.; Долженков С. О. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства підрозділами боротьби з економічною злочинністю: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро: ДДУВС, 2012. 157 с.; Антонов К. В., Савенко С. А. Сучасний стан та напрями розвитку наукового обґрунтування оперативно-розшукового забезпечення судового провадження. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. № 67. С. 698-706.; Антонов К. В. Особливості оперативно-розшукової характеристики економічних злочинів. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. 2003. № 3. С. 3–14.

Оперативно-розшукова характеристика певних злочинів передбачає системність і комплексність використання оперативно-розшукових можливостей з огляду на оперативно-розшукову характеристику окремих груп злочинів, оскільки будь-яка діяльність передбачає знання об'єктів впливу²¹. У контексті діяльності оперативних підрозділів із виявлення кримінальних правопорушень, що вчинені або які вчиняють, а також документування кримінальних правопорушень, які готуються.

Для ефективної протидії кримінальним правопорушенням оперативні працівники повинні знати ті аспекти злочинної діяльності, інформація про які необхідна для визначення науково обґрунтованих і ефективних заходів організації, тактики застосування оперативно-розшукових сил та засобів в боротьбі зі злочинністю. Завдання оперативних працівників – виявлення ознак кримінальних правопорушень, в процесі вирішення якого ними здобувається первинна оперативна інформація, що в подальшому підлягає перевірці з метою визначення в діях особи ознак конкретного правопорушення (тобто, конкретних дій, за які передбачені певні санкції).

Процедура виявлення та документування кримінальних правопорушень, обумовлюється насамперед можливістю розроблення їх оперативно-розшукової характеристики, оскільки, з позиції теорії пізнання один з показників, що підтверджує її теоретичну обґрунтованість є можливість використання її положень для пояснень дій злочинця в період підготовки та вчинення злочинних дій, прогнозування поведінки після їх вчинення, що, у свою чергу – дозволяє розроблювати методики щодо виявлення кримінальних правопорушень та встановлення особи, яка вчинює злочинні дії на підставі порівняння (співставлення) ознак кримінальних правопорушень та особливостей поведінки певних осіб – з визначеними оперативно-розшуковою характеристикою моделями кримінальної по-

²¹Бех О. В. Оперативно-розшукова характеристика злочинів у сфері службової діяльності. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ.* 2017. № 2 (103). С. 173-181.

ведінки²². Тому ми підтримуємо позицію науковців щодо поділу оперативно-розшукової характеристики на типову і конкретну.

Тобто оперативний працівник, здійснюючи пошук ознак протиправної діяльності, «екстраполює» отримані відомості на вже існуючу гіпотетичну модель (оперативно-розшукову характеристику), у результаті чого збіг цих елементів за певними параметрами дозволяє оперативному працівнику зробити висновок про наявність в діях певних осіб (чи в певній ситуації) ознак конкретного кримінального правопорушення. Слід зазначити, що, з одного боку оперативний працівник, здійснюючи пошук ознак злочину «екстраполює» отримані відомості на вже існуючу гіпотетичну модель, але з іншого боку – побудова гіпотетичної моделі кримінального правопорушення обумовлена знаннями оперативного працівника у галузі інших наук (кримінального права, кримінології, криміналістики). Інформація, що міститься в характеристиках кримінального правопорушення з точки зору цих наук, є базовою для складання оперативно-розшукової характеристики, але її елементи з точки зору теорії ОРД мають ширше значення, враховуючи потреби оперативного працівника щодо виявлення та негласної фіксації злочинних дій.

Враховуючи викладене вище пропонуємо розглядати *оперативно-розшукову характеристику кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів як інформаційну модель типових пошукових оперативно-значимих ознак елементів (ознак), які містять відомості про можливі факти вчинення чи готування до протиправного посягання на суспільні цінності громадян-інвесторів, у сфері діяльності інституційних інвесторів, які необхідні для організації оперативно-розшукової протидії (попередження виявлення та документування) цій категорії кримінальних правопорушень.*

Ще одним важливим питанням є визначення елементів цієї інформаційної моделі. Ми погоджуємося з провідними вітчизняними науковцями, які вважають, що до елементів

²²Погорецький М. А. Сутність оперативно-розшукового пізнання. *Вісник Акад. правових наук України*. 2003. № 1. С. 176–184.

оперативно-розшукової характеристики кримінальних правопорушень необхідно віднести відомості про оперативно значимі ознаки такого правопорушення, тобто такі, що не одержали відображення в інших характеристиках злочинів (кримінально-правовій, кримінологічній, криміналістичній), і які розглядаються з позицій ефективного використання оперативно-розшукових сил, форм, методів та засобів у боротьбі зі злочинністю, мають розвідувально-пошуковий характер, а також використовуються для розробки рекомендацій з пошуку і фіксації фактичних даних про кримінальні правопорушення силами, методами та засобами ОРД²³.

Так, М. А. Погорецький та В. П. Шеломенцев відносять до складу оперативно-розшукової характеристики злочинів такі елементи, як відомості про: вид злочину та його суспільну небезпечність; предмет злочинного посягання та його пошукові ознаки; середовище вчинення злочину, особливості слідоутворення у ньому та специфіку фіксації слідів; способи готування до злочину та їх пошукові ознаки; способи вчинення злочину, їх пошукові ознаки та специфіку фіксації злочинних дій; способи приховання слідів злочину (маскування злочинних дій) та їх пошукові ознаки; типові знаряддя (засоби) вчинення злочинів та їх пошукові ознаки; типові обставини вчинення злочинів: місце, час, обстановка; сліди злочинів, їх пошукові ознаки та специфіку фіксації; типові джерела інформації про злочини цього виду; особу злочинця та його пошукові ознаки (зовнішні ознаки, психологічний портрет, особливості поведінки при готуванні, вчиненні злочину, а також після його вчинення тощо), типову мотивацію злочинної поведінки, чинники, що мали вплив на формування злочинної мети; склад та схема взаємозв'язків у злочинній групі; розподіл ролей між співучасниками тощо; потерпілу сторону (ознаки віктимності, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки

²³Погорецький М. А., Шеломенцев В. П. Поняття оперативно-розшукової характеристики злочинів. *Наук. вісн. Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*. 2010. № 1 (47). С. 192–201. С. 197.

тощо); типові наслідки злочинів (матеріальна та моральна шкода, заподіяні злочином; зміни, викликані злочином у матеріальній обстановці тощо)²⁴. Вважаємо, що всю цю різноманітність ознак можливо об'єднати в ключові групи елементів, які в цілому будуть характеризувати протиправну діяльність.

А. М. Черняк зазначає, що більшість науковців свої дослідження, переважно, ґрунтують на результатах розробок тих науковців, які ще з 80-х років минулого сторіччя вивчали проблеми оперативно-розшукової (оперативно-тактичної) характеристик, а також спираються на визначення оперативно-розшукової характеристики злочинів, що були запропоновані вже у поточному сторіччі, фахівцями, які досліджували її сутність без зв'язку з конкретним видом злочинів. При цьому, щоразу з метою надання оперативно-розшукової характеристики конкретному виду протиправних діянь наводяться цитати з обмеженого переліку джерел. Інколи вони піддаються критиці, а інколи подаються як аксіоматичні твердження. Різний рівень наукового аналізу, чисельні варіації у розумінні оперативно-розшукової характеристики злочинів у сполученні із значною кількістю досліджень різних напрямків призводить до значної складності визначення елементів оперативно-розшукової характеристики²⁵. Критикуючи такий підхід науковець зазначає, в сучасних умовах оперативно-розшукову характеристику злочинів слід розглядати як систему відомостей щодо їх оперативно значимих ознак (кримінально-правових, кримінологічних, криміналістичних, пошукових). Розглядаючи пошукові ознаки науковець класифікує їх відповідно до основних груп об'єктів оперативного пошуку: пошукові ознаки осіб, які становлять оперативний інтерес; пошукові ознаки події (явища), що становить оперативний інтерес;

²⁴Погорецький М. А., Шеломенцев В. П. Поняття оперативно-розшукової характеристики злочинів. *Наук. вісн. Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ.* 2010. № 1 (47). С. 192–201.

²⁵Черняк А. М. Оперативно-розшукова характеристика злочинів у сфері міжнародного студентського обміну. *Журнал Східноєвропейського права.* 2017. № 43. С. 74–82. С. 76.

пошукові ознаки речей матеріального світу, що становлять оперативний інтерес²⁶.

Базуючись на такому підході вченого, пропонуємо до елементів оперативно-розшукової характеристики кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів віднести ті, які мають ключове значення для відображення оперативно значимих ознак кримінального правопорушення. Оскільки будь-яка діяльність передбачає знання об'єктів впливу, то стосовно діяльності оперативних підрозділів по протидії певним видам кримінальних правопорушень це означає вивчення механізмів кримінального правопорушення як нерозривної системи (механізму) поведінки.

Насамперед, це *об'єкт, що становить оперативний інтерес*. В цілому це сам інституційний інвестор, його сфера діяльності, адже саме він обирається серед усіх можливих варіантів і стає конкретним об'єктом протиправного посягання, який складається з безлічі предметів безпосереднього злочинного посягання.

В оперативно-розшуковій характеристиці ми говоримо насамперед про комплекс предметів протиправного посягання та їх пошукові ознаки, через дослідження поняття і ознак предметів посягання (у тому числі видів кримінальних правопорушень, під час яких здійснюється посягання на такі предмети), середовища готування та вчинення кримінального правопорушення, особливостей слідоутворення у ньому та специфіку фіксації слідів.

Другим елементом є *суб'єкт, що становить оперативний інтерес*, який, на нашу думку, об'єднує не лише характеристику пошукових ознак особи, що становить оперативний інтерес (зовнішні ознаки, психологічний портрет, особливості поведінки при готуванні, вчиненні, а також після вчинення кримінального правопорушення), але й його оточення, типову мотивацію протиправної поведінки, чинники, що мали вплив на формування мети протиправного посягання на суспільні цінності громадян-інвесторів; вивчення кримінально-

²⁶Черняк А. М. Оперативно-розшукова характеристика злочинів у сфері міжнародного студентського обміну. *Журнал Східноєвропейського права*. 2017. № 43. С. 74–82. С. 77.

го оточення (склад та схема взаємозв'язків у злочинній групі; розподіл ролей між співучасниками тощо)²⁷.

Оперативно-розшукова характеристика визначає ознаки особи – носія оперативно значимої поведінки на підставі кримінологічної характеристики, але кримінологічна характеристика – вихідний етап для оптимізації процесу розроблення та реалізації заходів профілактики злочинів, водночас, як завданням ОРД є також вивчення та розкриття кримінального правопорушення, тому оперативно-розшукова характеристика оптимізує процес встановлення особи злочинця з урахуванням ознак, що визначає кримінологія. Тобто кримінологічна теорія надає можливість виокремити в межах оперативно-розшукової характеристики – розповсюдженість оперативно значимої поведінки; причини та умови вчинення кримінального правопорушення; осіб – носіїв оперативно значимої поведінки, та фактори, які на неї впливають (як причини та умови вчинення кримінального правопорушення).

Третім елементом є *подія, що становить оперативний інтерес (механізм кримінального правопорушення) або поведінка суб'єкта, що становить оперативний інтерес*, до якого ми відносимо: способи готування до кримінального правопорушення та їх пошукові ознаки; способи вчинення кримінального правопорушення, їх пошукові ознаки та специфіку фіксації протиправних дій; способи приховання слідів кримінального правопорушення (маскування злочинних дій) та їх пошукові ознаки; типові знаряддя (засоби) вчинення кримінального правопорушення та їх пошукові ознаки; типові обставини вчинення кримінального правопорушення: місце, час, обстановка; сліди, їх пошукові ознаки та специфіку фіксації; типові джерела інформації про кримінальні правопорушення цього виду; ознаки, аналіз яких надає можливість оперативно-розшукового впливу на носія такої поведінки, умови що обумовлюють можливість

²⁷Важинський В. М. Суб'єкт, що становить оперативний інтерес для документування злочинів, які вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів. *Використання досягнень сучасної науки й техніки в розкритті злочинів*: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 25 лют. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 237–239.

такої поведінки, обставини, які дозволяють здійснити оперативно-розшуковий вплив і припинити таку поведінку.

Поведінка суб'єкта, що становить оперативний інтерес часто пов'язана з подією кримінального правопорушення, тобто з подією, що становить оперативний інтерес. Часто поведінка суб'єкта, що становить оперативний інтерес, не обмежується власне підготовкою до вчинення кримінального правопорушення, а починає становити оперативний інтерес значно раніше, коли особа тільки вивчає інформацію про певний об'єкт, але ще не вчиняє дій щодо підготовки до протиправного посягання на нього, тоді на перший план виходить не протиправна поведінка.

Слід звернути увагу на відмінності оперативно-значимої поведінки, що частково відображається в об'єктивній стороні складу кримінального правопорушення з точки зору кримінального права; або як спосіб підготовки, вчинення та маскування кримінального правопорушення з точки зору криміналістики. Звісно ці елементи частково дублюються в елементах оперативно-розшукової характеристики, але із суттєвими розбіжностями: криміналістична характеристика суттєво доповнює об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення – у кримінально-правовій характеристиці спосіб його вчинення представлено в загальному вигляді, а для криміналістики в межах способу вчинення кримінального правопорушення має значення конкретика того чи іншого способу, механізм прийомів, що застосовують злочинці, характеристика засобів тощо. А оперативно-розшукова характеристика, окрім зазначеного, до змісту елементу «оперативно значима поведінка» відносить також ті параметри, аналіз яких надає можливість оперативно-розшукового впливу на носія такої поведінки, або на умови що обумовлюють можливість такої поведінки з метою її припинення чи суттєвого ускладнення продовження такої поведінки тощо. Крім того, у процесі підготовки до вчинення ряду кримінальних правопорушень злочинцями вчинюється ряд дій, які теж спрямовані на досягнення злочинної мети і без яких його вчинення неможливо. З точки зору кримінально-правової характеристики

всі ці дії не є злочином, але вони становлять оперативний інтерес, оскільки вказують на наявність ознак злочину і тому враховуються при визначенні оперативно-розшукової характеристики.

Як зазначає С. В. Князєв, одним з основних елементів оперативно-розшукової характеристики є оперативно-значима поведінка (що відображає об'єктивну сторону злочину з точки зору кримінального права, способи підготовки, вчинення та маскування злочину з точки зору криміналістики)²⁸. Але оперативно-значуща поведінка – поняття значно ширше, ніж способи вчинення злочину.

Проте іноді має місце ситуація, коли оперативним підрозділам невідомо про суб'єкта, що становить оперативний інтерес, або ж неможливо відобразити характерні елементи, ознаки, особливості поведінки суб'єкта, тоді слід говорити в цілому про механізм кримінального правопорушення як події, що становить оперативний інтерес.

Необхідно зазначити, що оперативні працівники в процесі пошуку ознак не отримують одразу інформацію щодо конкретного кримінального правопорушення (первинна інформація аналізується та перевіряється і тільки за кінцевим результатом такої перевірки можна зробити висновок про наявність в діях особи ознак конкретного кримінального правопорушення передбаченого статтею КК України), але спеціалізація оперативних підрозділів, тобто їх компетенція що до пошуку первинної інформації залежить від того на які суспільні цінності посягають суб'єкти, які становлять оперативний інтерес.

Наприклад, якщо для криміналістики важливі сліди, які залишаються в навколишньому середовищі в результаті вчинення кримінального правопорушення, то для вирішення завдань ОРД недостатньо слідів, що залишає злочинець під час підготовки, вчинення та приховування

²⁸Князєв С. В. Характеристика злочинів, що вчинюються на ринку нерухомості в процесі забудови житла. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2013. № 4. С. 111–118. С. 112.

кримінального правопорушення. Оперативних працівників у межах вивчення способу кримінального правопорушення цікавить уся система взаємопов'язаних та взаємообумовлених дій, за допомогою яких злочинець досягає своєї мети, тому для оперативно-розшукової характеристики необхідно виокремлювати не власне спосіб, а оперативно значиму поведінку осіб, які готують, вчинюють або вчинили кримінальне правопорушення.

Отже з кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних ознак виділяються найбільш важливі – пошукові, які в сукупності дозволяють використати критерії оцінки події кримінального правопорушення з позиції інших наук і використати для створення науково – обґрунтованої та ефективної тактики оперативно-розшукової протидії. *Враховуючи зазначене до елементів оперативно-розшукової характеристики кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів ми відносимо: об'єкт, що становить оперативний інтерес; суб'єкт, що становить оперативний інтерес та поведінка або подія, що становить оперативний інтерес.*

Говорячи про об'єкт, що становить оперативний інтерес слід звернути увагу на позицію М. Ю. Літвінова, який цілком слушно зазначає, що доцільно характеризувати не одиничні злочини і не всю фактичну злочинність, а окремі групи злочинів, виділені за певний період часу на основі специфіки об'єкта, взятого під охорону кримінальним законом²⁹. З цих позицій надання оперативно-розшукової характеристики всім об'єктам, що пов'язані з кримінальними правопорушенням, що вчиняються в сфері діяльності інституційних інвесторів є цілком виправданим. Тому насамперед слід дослідити види кримінальних правопорушень, які найчастіше вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів і які посягають на суспільні цінності громадян-інвесторів.

²⁹Літвінов М. Ю. Поняття оперативно-розшукової характеристики злочинів. *Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України*. 2009. № 179. С. 119–128. С. 123.

Отже в широкому розумінні об'єктом, що становить оперативний інтерес під час протидії кримінальним правопорушенням у сфері діяльності інституційних інвесторів, є сам інституційний інвестор, його нормальна господарська діяльність в цілому, на яку здійснюється протиправний вплив зовні (іншими особами) чи зсередини (працівниками чи службовими особами інституційного інвестора) з метою безпосереднього заволодіння коштами, майном, майновими правами тощо такого інституційного інвестора, а фактично опосередкованого заволодіння коштами громадян-вкладників. Діяльність інституційного інвестора, як об'єкт, що становить оперативний інтерес, поділяється на діяльність із залучення коштів і діяльність з інвестування коштів, оскільки від правильного залучення та інвестування коштів інституційним інвестором залежить виконання інституційним інвестором зобов'язань перед громадянами-інвесторами.

Щоб конкретизувати об'єкти, які можуть становити оперативний інтерес у сфері діяльності інституційного інвестора, слід встановити, які кримінальні правопорушення в цій сфері є найпоширенішими.

За результатами Всесвітнього дослідження економічних злочинів та шахрайства, 47% організацій у світі постраждали від шахрайства за останні два роки. За результатами дослідження, 51% українських організацій постраждали від шахрайства за останні два роки. Цей показник вищий, ніж середній у світі (47%), та зріс порівняно з 48% у 2018 році. В Україні лідерами серед економічних злочинів, від яких постраждали організації, залишаються незаконне привласнення майна (47%), а також хабарництво і корупція (47%), друге місце розділили шахрайство з боку клієнтів (31%), кіберзлочини (31%) та шахрайство у сфері закупівель (31%)³⁰.

³⁰Результати Всесвітнього дослідження економічних злочинів та шахрайства. Електронний ресурс. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/12/17/669308>.

Не слід забувати про шахрайства з фінансовими ресурсами, які часто вчиняються в сфері діяльності інституційних інвесторів³¹ і суттєво підривають довіру вкладників до таких інституційних інвесторів зокрема і до сфери інвестування в цілому. У кримінальному законодавстві більшості країн ЄС виділяють такі різновиди фінансового шахрайства: страхове – обман, учинений задля одержання страхової суми; банківське – обман, спрямований на незаконне одержання банківських кредитів, інших позик чи преференцій майнового характеру; кримінальне банкрутство – обман, що передбачає створення ознак неплатоспроможності або неправомірні дії в разі ліквідації підприємства; податкове – обман держави та її органів, що полягає в незаконному зменшенні суми податків, які підлягають сплаті, або відшкодуванні ПДВ за експортними схемами;

³¹Mykola Pohoretskyi, Diana Serhieieva, Zoriana Toporetska The proof of the event of a financial resources fraud in the banking sector: problematic issues. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2019. № 1(28). Р. 36–45. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v1i28.163692>; Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2001. 240 с.; Курман О. В. Методика розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2002. 227 с.; Мойсик В. Р. Проблеми кримінальної відповідальності за шахрайство з фінансовими ресурсами: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2002. 222 с.; Паламар Д. С. Предмет доказування у кримінальних справах про шахрайство з фінансовими ресурсами: дис. канд. юрид. наук. Київ, 2010; Сухачов О. О., Сухорада І. О. Способи вчинення злочинів у сфері банківського кредитування. *Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 201–205; Бабошин А. М. Прокурорський нагляд за документуванням злочинів у сфері банківського кредитування оперативними підрозділами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 215 с.; Чернявський С. С., Бондар С. В. Розв'язання проблем протидії шахрайству з фінансовими ресурсами в банківській сфері. *Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ*. 2012. № 1 (3). С. 84–93; Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: монографія. Київ, 2010. 623 с.; Дудоров О. О. Проблеми кваліфікації шахрайства. Електронний ресурс. Дудоров. URL: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/dudorov.pdf>; Погорецький М. А., Вакулик О. О., Сергеева Д. Б. Розслідування економічних злочинів: навч. посіб. Київ: ВД «Дакор», 2015. 184 с.

фондове – обманні дії на ринку цінних паперів та в біржовій торгівлі³².

Окрему групу становлять злочини, пов'язані з втручанням в нормальну господарську діяльність інституційного інвестора. К. Б. Лещук пропонує такі кримінальні правопорушення поділяти на два види. Злочини, в яких корпоративні права виступають предметом злочинного посягання (заволодіння). При вчиненні злочинів, в яких корпоративні права виступають предметом злочинного посягання (заволодіння), вчиняються такі основні злочини: вимагання (ст. 189 КК України), шахрайство (ст. 190 КК України), заволодіння чужим майном (правом на майно) шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України). До другої групи він відносить злочини, в яких корпоративні права виступають засобом заволодіння чужим майном. Найчастіше при вчиненні таких злочинів використовуються підроблені або фіктивні документи, незаконні судові рішення. Майном, що може бути предметом злочинного посягання, при вчиненні злочинів даного виду, розуміються матеріальні речі, високоліквідні цінності і майнові права. При вчиненні злочинів, в яких корпоративні права виступають засобом заволодіння чужим майном, вчиняються такі основні злочини: шахрайство (ст. 190 КК України), де підроблені або фальсифіковані документи використовуються як знаряддя при заволодінні чужим майном; заволодіння чужим майном (правом на майно) шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України), де підроблені або фальсифіковані документи використовуються як підстава для укладання різних договорів. Окрім названих основних злочинів, безпосередньо спрямованих на заволодіння чужим майном або отримання іншої матеріальної вигоди (кредиту),

³²Проскурняк І.Г. Запобігання шахрайству у сфері інвестиційної діяльності: зарубіжний досвід. Наук. вісн. *Нац. акад. внутр. справ*. 2016. № 1 (98). С. 92–109. URL: <https://lawscience.com.ua/uk/journals/tom-21-1-2016/zapobigannya-shakhraystvu-u-sferyi-investitsiynoyi-diyalnosti-zarubizhnyi-dosvid>; Черней В. В. Теоретичні та практичні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2014. 523 с.

в технології злочинної діяльності входять, як правило, й підпорядковані злочини. Вони безпосередньо поєднані зі способом заволодіння чужим майном або отримання матеріальної вигоди суб'єктом: виготовлення та збут державних цінних паперів (ст. 199 КК України), виготовлення та збут недержавних цінних паперів (ст. 224 КК України), підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів (ст. 223-1 КК України); порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів (ст. 223-2 КК України); розголошення або використання неоприлюдненої або неопублікованої інформації про емітента або його цінні папери (ст. 232-1 КК України); злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (розділ XVI КК України). Для приховування (маскування) вчинення злочинів, в яких корпоративні права виступають засобом заволодіння чужим майном, як підпорядковані злочини вчиняються також фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України, *наразі вже виключена з КК*) і легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом (ст. 209 КК України)³³.

Найбільш розповсюдженим кримінальним правопорушенням у сфері страхування є шахрайство у сфері страхування. Існують різні підходи до визначення такого явища, як шахрайство у сфері страхування. У вітчизняній літературі переважає розширювальне трактування поняття «шахрайство у сфері страхування». Під шахрайством у сфері страхування розуміється «протиправна поведінка суб'єктів договору страхування, направлена на отримання страхувальником страхового відшкодування шляхом обману або зловживання довірою або внесення меншої, ніж необхідно при нормальному аналізі ризику, страхової премії, а також замовчування важливої інформації під час укладення або в період дії договору страхування, а також відмова страховика від виплати

³³Лещук К. Б. Особливості предмета злочинів у сфері корпоративних правовідносин як елемента криміналістичної характеристики злочинів даного виду. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики*. Харків, 2018. С. 107-109.

страхового відшкодування без належних, зазначених у законі та правилах страхування підставах або гарантій, внаслідок чого суб'єкти договору страхування дістають можливість незаконно і безвідплатно отримувати його в свою користь»³⁴.

Статистика свідчить, що найбільш ризиковими видами страхування в Україні з позиції схильності до шахрайства є: автострахування (62 %); страхування життя та здоров'я (10 %); страхування тварин (5 %); інші види страхування (23 %) ³⁵.

Слід погодитись з В. Л. Пластуном з приводу того, що злочини у сфері страхування характеризуються підвищеною суспільною небезпекою, оскільки ускладнюють або блокують виконання його основних завдань, пов'язаних із формуванням за рахунок грошових внесків цільового страхового фонду, призначеного для відшкодування можливого збитку, вирівнювання втрат у родинних доходах у зв'язку з наслідками страхових випадків, що сталися³⁶.

Проте тут також слід враховувати обґрунтовану думку О. М. Зайця, що далеко не всі юридичні факти містять склад злочину – шахрайство. «До того ж об'єднувати в одне поняття і правопорушення, вчинені проти страховика, і правопорушення, вчинені страховиком або особою, що видає себе за його представника, необґрунтовано ні з юридичної, ні з економічної точки зору. Крім того, таке узагальнення не робить відмінності між шахрайством й іншими кримінальними злочинами, між порушеннями кримінального і цивільного (страхового) права, а це також неправомірно»³⁷.

У цьому контексті не можна не погодитися із науковою позицією І. В. Іщук, яка зазначає, що структура злочинів на ринку

³⁴Заєць О. М. Протидія правопорушенням у сфері страхування: порівняльно-правовий аспект. *Юридичний вісник*. 2014. № 1(30). С. 130-134.

³⁵Кримінальний кодекс України: наук.-практ. комент. 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна та інш. 5 вид., допов. – Харків: Право, 2013. Т.2: Особлива частина. С. 215-216.

³⁶Пластун В.Л. Проблеми страхового шахрайства та практика його уникнення. *Економіка: проблеми теорії та практики*: зб. наук. пр. Вип. 254. в 6 т. Т. II. Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. С. 477-488.

³⁷Заєць О. М. Протидія правопорушенням у сфері страхування: порівняльно-правовий аспект. *Юридичний вісник*. 2014. № 1(30). С. 130-134.

страхування визначається широким колом кримінально караних діянь, які посягають на різні об'єкти кримінально-правової охорони. Поряд із злочинами у сфері господарської діяльності (фіктивне підприємництво, ухилення від оподаткування та ін.) особливе місце в цій системі посідають різні види розкрадань, передусім шахрайство з боку професійних учасників страхового ринку (страховиків) та страхувальників³⁸.

До основних характерних рис страхової компанії, яка займається або залучена до схеми відмивання грошей, можна віднести наступні: низька платоспроможність, рівень виплат відшкодувань менше 20% надходжень; великий обсяг страхових платежів за видом страхування від фінансових ризиків; високі показники за кількістю та обсягом перестраховувальних операцій; не публічність та мала чисельність персоналу компанії³⁹.

Такого широкого поширення набула участь страхових компаній у легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Зокрема, основні приклади легалізації кримінальних доходів, які використовувались та використовуються українськими підприємствами-страхувальниками та страховиками досліджувались А. В. Горбуліною. Перша схема: укладення договору страхування за завищеною ціною. Наприклад, класичне страхування майна здійснюється за страховим тарифом в рамках 0,08-2,0%, а у договорі страхування майна зазначено від 2-3%. Різниця – це так звані зайві гроші, які страхова компанія може перевести зі свого рахунку.

Друга схема – «страховий відкат»: змова менеджерів страхової компанії й власника об'єкта, що страхується. У цьому випадку об'єкт спочатку страхується по завищеній ціні, а топ-менеджер компанії, що страхує, одержує класичний «відкат». Інколи може бути й зворотний варіант: «відкат» отримує

³⁸Іщук І. В. Початковий етап розслідування шахрайств у сфері страхування автотранспортних засобів: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2010. 18 с.

³⁹Добрик Л.О. Виявлення і розкриття шахрайських схем у сфері страхування як невід'ємний елемент забезпечення економічної безпеки. *Ефективна економіка*. 2016. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4900>.

співробітник страхової компанії або її оцінювач, навпаки, за занижену суму страховки.

Третя схема: перестраховання за кордон. Але така схема може використовуватись і в межах країни. Договір страхування перестраховується за кордоном, кошти цілком на законних підставах направляються в іноземну компанію, найчастіше зареєстровану на території офшорної юрисдикції. Сплату за полісом страхування здійснює афілійована зі страховою компанією фірма. Цілями таких злочинів є зменшення оподаткованого прибутку на величину страхових внесків, значна частина отриманих коштів може бути використана як за кордоном так і для повернення в країну. Розкрити таку схему й довести злочинність використаного механізму вкрай важко, практично неможливо.

Четверта відома схема: використання страхової компанії для переведення грошей у готівку. В такому випадку страхувальником виступає керівник або власник юридичної особи, який по зговору зі страховиком, укладає договір страхування майна, здійснюючи страховий платіж. При цьому маючи в цій страховій компанії договір страхування від нещасного випадку оформлений на власну особу. Якщо «страховий випадок» настає, отримується відшкодування в розмірі менше за розмір страхування майна підприємства, а різниця залишається у вигляді винагороди страховику.

П'ята схема використовується для купівлі нового підприємства. У межах, наприклад, фінансово-промислової групи, відбувається капіталізація страхової компанії, яка з часом купує цінні папери підприємства і стає його власником (співвласником). Таку схему часто використовують банки й страхові компанії, які утворюють фінансову групу для купівлі підприємств.

Шоста схема легалізації кримінальних доходів через страхову компанію здійснюється шляхом змови страхувальника і страховика⁴⁰. Предметом схеми є укладання фіктивного дого-

⁴⁰Horbulina A.V., Dobryk L.O. Typical schemes of money laundering in the insurance environment in Ukraine, criminal path, and their mechanisms of detection. *Perspective economic and management issues*: Collection of scientific articles. «East West» Association For Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, Austria, 2015. 476 p.

вору страхування. Купується поліс на страхування здоров'я на велику суму «брудних» грошей. Інсценізується побутова травма лише на папері, отримується страхове відшкодування, яке є цілком легальним доходом⁴¹. Схемний елемент присутній у діяльності більшості українських страхових компаній⁴².

Отже в сфері діяльності інституційного інвестора можуть вчинятися кримінальні правопорушення іншими особами, які спрямовані проти інституційного інвестора (зовнішніми: клієнти, агенти, інші пов'язані суб'єкти господарювання, які можуть бути у змові з працівниками інституційного інвестора або без) та внутрішні кримінальні правопорушення, які вчиняються працівниками інституційного інвестора. Всі ці правопорушення спрямовані на заволодіння активами інституційного інвестора, які йому довірені громадянами-інвесторами.

Зовнішні кримінальні правопорушення зазвичай передбачають вчинення різних видів шахрайств (ст. 190 КК України) та підроблення документів (ст. 258 КК України). Внутрішні кримінальні правопорушення можуть вчинятись працівниками або за участю працівників інституційного інвестора і включають: шахрайство (ст. 190 КК України), заволодіння майном (ст. 191 КК України), легалізація майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України) і спрямовані на безпосереднє заволодіння коштами інституційного інвестора, які

⁴¹Важинський В. М. Теоретична характеристика елементів процесу доказування при розслідуванні фіктивного підприємництва. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*: збірник наукових статей. Випуск 35. Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2014. С. 224-231.

⁴²Єрмошенко А. М. Страхове шахрайство як джерело виникнення загроз у взаємодії страховиків і банків. URL: http://nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/prpbu/texts/2009_27/09_27_16.pdf; Базилевич В.Д. Базилевич К.С. *Страхова справа*. 4 вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2005. 351 с.; Заєць О.М. Правопорушення у сфері страхування під час розслідування страхових випадків. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2010. № 2. С. 242-244; Пластун В.Л. Проблеми страхового шахрайства та практика його уникнення. *Економіка: проблеми теорії та практики*: зб. наук. пр. Вип. 254. в 6 т. Т. II. Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. С. 477-488; Шахрайство в сфері страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів. URL: <http://autoadvokat.com.ua/315.html>.

обліковуються на рахунках інвестора. Але окрему групу правопорушень становлять кримінальні правопорушення, які вчиняються службовими особами інституційного інвестора і дестабілізують в цілому всю господарську діяльність інституційного інвестора. Це: шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України), підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців (ст. 205-1 КК України), доведення банку до неплатоспроможності (ст. 218-1 КК України), доведення до банкрутства (ст. 219 КК України), порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності (ст. 220-1 КК України), фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи (ст. 220-2 КК України), маніпулювання на організованих ринках (ст. 222-1 КК України), підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів (ст. 223-1 КК України), виготовлення, збут та використання підроблених цінних паперів (крім державних цінних паперів) (ст. 224 КК України), приховування інформації про діяльність емітента (ст. 232-2 КК України)⁴³. Такі дії часто супроводжуються службовими злочинами, як службове підроблення, службові зловживання, отримання чи передача неправомірної вигоди.

Суб'єкт, що становить оперативний інтерес, можна розділити на три великі групи: працівники (в тому числі службові особи) інституційного інвестора, клієнти інституційного інвестора, інші учасники ринку інвестиційної діяльності (агенти, контрагенти інституційного інвестора).

Так більшість злочинів у сфері діяльності інституційних інвесторів вчиняють особи, які мають або свого часу мали стосунок до діяльності такого інституційного інвестора або в цілому до інвестиційної діяльності. Так, наприклад, особи хоч і на момент вчинення злочину у сфері ін-

⁴³Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

вестиційної діяльності (наприклад шахрайства) і не були службовими особами відповідних юридичних осіб, однак, як показують результати вивчення матеріалів слідчої та судової практики переважна їх кількість (78 %) у минулому мали відношення до суб'єктів інвестиційної діяльності (були керівниками відповідних установ, підприємств чи організацій, працювали на них). Разом з тим, переважна більшість злочинів у сфері інвестування будівництва (86%) вчиняються особами, які є суб'єктами інвестиційної діяльності (керівники підприємств, що здійснюють будівництво, уповноважені особи інвесторів, керівники або службові особи підрядників тощо)⁴⁴.

Наприклад, за процесуального керівництва Київської місцевої прокуратури №9 у лютому 2018 року викрито та задокументовано протиправну діяльність директорів двох будівельних компаній, які свого часу організували фінансову піраміду із продажу нерухомості «Еліта центр». Встановлено, що директор ТОВ «Еліта центр», діючи у змові з керівником ТОВ «Будівельно-інвестиційна компанія «ПСП ЛТД», вимагали 50 тис. доларів США від власника квартири у новобудові «Еліта центр» за припинення майнового спору щодо визнання права власності на це житло. Зловмисники за вказану винагороду пропонували свою допомогу у вирішенні питання щодо не відкриття проти власника квартири цивільних справ та відклик існуючих позовів щодо права власності на це житло, яке вони самі ж реалізували кільком покупцям. 15 лютого директор ТОВ «Еліта центр» був затриманий за місцем свого проживання, а його спілльник – під будівлею Оболонського райсуду столиці одразу після одержання зазначених грошових коштів. За погодження з Київською місцевою прокуратурою №9 директору ТОВ «Еліта центр» та ТОВ «Будівельно-інвестиційна компанія «ПСП ЛТД» повідомлено про підозру у вчиненні кримі-

⁴⁴Бойко-Джумеля В. І. Загальна характеристика особи, причетної до вчинення злочинів у сфері інвестування будівництва. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/18660/pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

нального правопорушення передбаченого ч. 4 ст. 368-3 КК України⁴⁵.

Досліджуючи кримінально-правові ознаки злочинців у сфері інвестування будівництва, можна стверджувати що 14 % вказаних злочинів вчиняються у складі групи осіб, або організованої злочинної групи. Такі злочинні групи можуть використовувати корупційні зв'язки у органах державної влади та місцевого самоврядування, а також в правоохоронних органах⁴⁶.

Зокрема, в кримінальному провадженні № 12021100070001304 від 16 липня 2021 року, за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч.1 ст.125, ч.3 ст.190, ч.2 ст.189, ч.4 ст.190 КК України. Особа, маючи риси лідера, спільно з іншими 9 особами, а також з іншими невстановленими особами, зорганізувалися у стійке об'єднання – злочинну групу, метою діяльності якої було шахрайське заволодіння грошовими коштами громадян. Злочинна схема вказаної злочинної групи полягає в тому, що її учасники, розподіливши ролі між собою у вчиненні кримінальних правопорушень, займаються активним пошуком осіб, які є зареєстрованими в різних соціальних мережах (Інстаграм, Ютуб, Телеграмканали, тощо) та мають значну кількість «підписників», при цьому просять останніх прорекламувати начебто «успішну» інвестиційну діяльність двох псевдо-осіб, а саме: «sooper_artem», фактично «makeevex» з метою залучення осіб до інвестування грошових коштів в діяльність двох вказаних псевдо-осіб, а саме в арбітраж трафіку, здійснення фінансових операцій з грошовими коштами інвесторів по купівлі-продажу інтернет трафіку, надання послуг з аналізу ринку крипто-валют, інших онлайн бізнесів в мережі Інтернет та вчинення інших дій. Громадянам-інвесторам фігуранти провадження пропонують здійснити першочерговий внесок в їх онлайн-бізнес в

⁴⁵Звіт за результатами секторальної оцінки ризиків використання ринку нерухомості для легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом і фінансування тероризму. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310//sektor_ozinka_zvit.pdf.

⁴⁶Кримінологія: питання та відповіді / О. О. Авдєєв, А. А. Васильєв та ін. за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків: Золота миля, 2015. 323 с.

розмірі від 11 тис. грн. до 100 тис. грн. Після перерахування грошових коштів в якості першого інвестиційного внеску, через незначний проміжок часу (два-три дні), інвесторам повідомляється інформація, що їх інвестиції принесли прибуток та для повернення інвестиційних коштів і прибутку, необхідно сплатити «комісію», яка в середньому на 10% менша від суми інвестиційних коштів, тобто практично рівна сумі інвестицій, при цьому грошові кошти в якості «комісії» просять сплатити на відповідні рахунки терміново. Після сплати громадянами грошових коштів в якості комісії, переписка з громадянами-інвесторами блокується в Інтернет-мережі і спілкування з ними фігурантами провадження припиняється. В основному грошові кошти інвесторів перераховуються на банківські рахунки підставних осіб, крипто-валютні рахунки чи різні електронні гаманці. Фактично, після одержання грошових коштів від громадян на певні гаманці чи рахунки, ніякі вищевказані послуги громадянам не надаються, а грошові кошти розподіляться між членами злочинної групи⁴⁷.

Г. М. Чернишов, проводячи дослідження фінансових шахрайств у інвестиційно-будівельній сфері, робить висновок: особам, які вчиняють вказані злочини, притаманні типові риси «білокомірцевого» злочинця та не ідентифікують себе з криміналітетом. За соціально-демографічними ознаками переважають чоловіки (83,9 %) громадяни України (95,4 %) віком від 30 до 49 років, які мають вищу освіту (75,7 %) та офіційно працевлаштовані (90,8 %). Переважна більшість із них були керівниками суб'єктів господарювання (65,5 %), одружені та мали дітей. Особи, які вчиняють шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, мають стійку корисливу мотивацію. Типовий психологічний та моральний портрет (особистісні риси) особи фінансового шахрая виглядає наступним чином: корисливість; підвищені матеріальні стандарти життя; життєва установка на збагачення; високий рівень освіти; як правило, наявність необхідних знань у галузі управління,

⁴⁷Ухвала Подільського районного суду міста Києва від 17 січня 2022 року у справі № 758/525/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102619820#>.

підприємницької діяльності, фінансів, законодавства тощо; комунікабельність; вміння спілкуватися та переконувати людей; хитрість; винахідливість⁴⁸.

Щодо страхового ринку в наукових джерелах виділяють певні групи шахраїв з окресленим психологічним характером. Всіх їх можна розділити на 4 категорії шахраїв: перша, найчисленніша група – це шахраї-дилетанти, які здійснюють обман страхової компанії вперше через ситуацію, що склалася; друга група – особи, які здійснюють страхові шахрайства для компенсації витрат на бізнес і комерційну діяльність; третя група – особи, які через свої посадові обов'язки реєструють або розслідують обставини страхової події, а також видають документи, підтверджуючі розмір шкоди і збитку від страхового випадку; четверта група – професійні шахраї. Особи, що входять в цю категорію професійно і систематично займаються реалізацією шахрайських схем⁴⁹. За даними зарубіжної статистики, 90% всіх випадків шахрайства здійснюється шахраями-одинаками, і лише 10% – злочинними угрупованнями⁵⁰.

Поведінка або подія, що становить оперативний інтерес, в цілому характеризується способом здійснення протиправної діяльності, не обмежуючись лише способом вчинення кримінального правопорушення в широкому розумінні, а охоплює також дії, які можуть не підпадати під готування до кримінального правопорушення, але вже викликати певний інтерес (занепокоєння) оперативних підрозділів, оскільки вони сприятимуть чи полегшуватимуть вчинення кримінального правопорушення в майбутньому, а тому таку поведінку потрібно припинити чи суттєво ускладнити можливість здійс-

⁴⁸Чернишов Г.М. Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері: кримінологічне дослідження: автореферат. канд. юрид. наук.: 12.00.08. Одеса. 2016. 20 с. С.11.

⁴⁹Добрик Л.О. Виявлення і розкриття шахрайських схем у сфері страхування як невід'ємний елемент забезпечення економічної безпеки. *Ефективна економіка*. 2016. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4900>.

⁵⁰Пластун В.Л. Проблеми страхового шахрайства та практика його уникнення. *Економіка: проблеми теорії та практики*: зб. наук. пр. Вип. 254. в 6 т. Т. II. Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. С. 477-488.

нення певних дій, що буде частиною попередження кримінальних правопорушень оперативними підрозділами.

Мова тут може йти не лише про поведінку особи, що становить оперативний інтерес, але в цілому поведінки працівників інституційного інвестора та процесу здійснення ним господарської діяльності з метою виявлення прогалин, недоліків, зловживань чи недбалості в його діяльності, які сприятимуть виникненню умислу чи полегшуватимуть реалізацію злочинного наміру вчинити кримінальне правопорушення проти інституційного інвестора.

Подія, що становить оперативний інтерес, залежить від сфери діяльності інституційного інвестора та виду кримінального правопорушення, яке вчиняється. Найважливішим є дослідження всієї господарської діяльності інституційного інвестора (об'єкта, що становить оперативний інтерес), щоб виявити в ній як недоліки в діяльності, які сприяють зловживанням чи формуванню наміру вчинити кримінальне правопорушення, так і події, які становлять оперативний інтерес.

Якщо говорити про кримінальні правопорушення, які вчиняються клієнтами інституційного інвестора, то це зазвичай вчинення шахрайства, які часто поєднуються з підробленням документів з метою отримання виплати, на які особа не має права.

Також широко поширені шахрайства, які вчиняються інституційним інвестором, які поділяються на шахрайства під час залучення коштів та шахрайства під час інвестування коштів. Шахрайства під час залучення коштів вчиняються з метою заволодіння коштами громадян-інвесторів без наміру їх інвестувати, зазвичай це створення, так званих фінансових пірамід.

Шахрайства під час інвестування коштів вчиняються різноманітними способами, але зазвичай поєднані зі злочинами у сфері господарської діяльності, про які ми згадували вище. Зазвичай шахрайства у сфері інвестування закінчуються стійкою неплатоспроможністю чи доведенням до банкрутства інституційного інвестора. У цьому випадку важливим джерелом інформації будуть всі документи, які оформлювались під час здійснення господарської діяльності інституційного інвес-

тора. Саме документи дозволять виявити «слабкі місця» в діяльності інституційного інвестора і визначити суб'єктів, які становлять оперативний інтерес.

1.2. Попередження оперативними підрозділами кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів

Попередження кримінальних правопорушень оперативними підрозділами має дуже велике значення для охорони суспільних інтересів (цінностей) громадян-інвесторів, збереження їх довіри до держави та в цілому для забезпечення економічної безпеки держави.

Дослідженню питань оперативно-розшукового попередження та протидії окремим видам кримінальних правопорушень, у тому числі і економічним, присвячені роботи таких вітчизняних вчених: В. І. Антипов, К. В. Антонов, О. М. Бандурка, Т. М. Білик, В. Т. Білоус, В. І. Василичук, А. В. Вінцук, А. Ф. Волобуєв, В. О. Глушков, В. І. Ґалаґан, М. Л. Грібов, Е. О. Дідоренко, О. О. Дудоров, О. М. Джу́жа, О. Ф. Долженков, О. Ю. Заблоцька, А. П. Закалюк, В.П. Захаров, А.В. Іщенко, М. І. Камлик, Н. С. Карпов, І. П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, О. В. Копан, О. В. Копіца, О. Є. Користін, В. С. Кузьмічов, В. В. Лисенко, Є. Д. Лук'янчиков, В. В. Марков, Г. А. Матусовський, С. Г. Міщенко, Д.Й. Никифорчук, В.С. Овчинський, Ю. Ю. Орлов, М.А. Погорецький, В. М. Попович, Д. Б. Сергеева, Л. П. Скалозуб, М. П. Стрельбицький, О.О. Сухачов, В. Є. Тарасенко, О. Ю. Татаров, В. В. Тіщенко, З. М. Топорецька, М. С. Цуцкїрїдзе, В.О. Черков, С. С. Чернявський, А. М. Черняк, О.М. Чистолінов, О. А. Шевченко, В.В. Шендри́к, О. Ю. Шумилов, М. Є. Шумило, О. О. Юхно тощо. Питання охорони інтересів інвесторів розглядались в роботах М. Бліхар, І. Голосніченка, В. Гордеева, О.Звірка, С. Ківалова, В. Колпакова, Ю. Світличної, О. Тихонової, О. Фесенка, Ю. Шемшученка та інших, але питання попередження кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів досі залишаються недослідженими.

Попереджувальна функція суб'єктів ОРД є першочерговою в ряду закріплених за ними обов'язків у законодавчій площині. Перш за все слід розглянути співвідношення понять «запобігання», «попередження», «профілактика», «протидія», адже в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» згадуються всі ці поняття⁵¹. Проте в наукових колах у питаннях щодо змістовного наповнення та співвідношення цих понять досі тривають дискусії. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» серед завдань ОРД не визначає запобігання чи попередження злочинів, як окреме завдання підрозділів, які здійснюють ОРД. Натомість в п. 1 ч. 1 ст. 7 Закон покладає та такі підрозділи обов'язки вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, викриття причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, здійснення профілактики правопорушень. Щодо тяжких та особливо тяжких злочинів Закон оперує терміном «запобігання вчиненню».

За змістом даної норми попередження злочинів тісно межує з оперативно-розшуковими заходами, а саме з прийняттям і реалізацією рішень про їх проведення. Обрана конструкція не є випадковою, а спирається, передусім, на формулювання законодавчої дефініції ОРД, як системи гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів (ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). Водночас, зазначені приписи певною мірою носять декларативний характер, оскільки містять низку суттєвих, на наш погляд, нормативних неув'язок.

Таке місце в структурі обов'язків є значущим орієнтиром для оперативних підрозділів щодо визначення пріоритетів ОРД, а також основного інструментарію забезпечення її ефективності. Попередження кримінальних правопорушень є одним із завдань правоохоронних органів в межах реалізації функції оперативно-розшукової протидії злочинності. Усталеною в науці є думка про те, що протидія злочинності за своїм

⁵¹Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

характером є правоохоронною діяльністю, яку розглядають як багатофункціональне та різноаспектне поняття, що охоплює майже всі сфери державної діяльності⁵². Процес реагування на вчинений злочин утворює самостійну систему заходів, які, застосовують у певній послідовності⁵³. Більшість дослідників, аналізуючи поняття протидії злочинності включають до його складу запобігання злочинам та реагування на них⁵⁴.

Щодо запобігання злочинам, то цей термін часто вживається як синонім профілактики злочинів та попередження злочинів. В. Д. Пчолкін зазначає, що слід розрізняти профілактику (виявлення й усунення причин та умов злочинів), попередження (встановлення осіб, які намагаються вчинити злочин, і застосування до них певних заходів з метою недопущення реалізації їх замислів) і припинення злочинів (виявлення осіб, які готуються до вчинення злочинів, ужиття до них заходів з метою недопущення переростання підготовки в замах і закінчений злочин)⁵⁵.

Як зазначає А. П. Закалюк, термін «запобігання» переважно вживають щодо певної загрози, яка існує. Запобігання означає діяльність, що перешкоджає вчиненню злочинів. Мета запобіжної діяльності – перешкодити вчиненню злочинів, скоротити їхню діяльність і тим самим зменшити розміри злочинності⁵⁶.

⁵²Грібов М.Л., Черняк А.М. Протидія злочинності оперативними підрозділами правоохоронних органів: поняття та зміст. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2018. № 4 (109). С. 37-51.

⁵³Шевченко О.А. Запобігання злочинам як один із пріоритетних напрямів протидії злочинності. *Право і суспільство*. № 3. 2012. С. 194–197.

⁵⁴Важинський В. М. Запобігання злочинам у сфері інвестиційної діяльності в умовах війни. *Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (Київ, 8–9 груд. 2022 р.)* / редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 135-138.

⁵⁵Пчолкін В. Д. Поняття та роль оперативно-розшукової профілактики у запобіганні злочинам. *Попередження злочинів суб'єктами оперативно-розшукової діяльності: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 17 груд. 2010 р.)*. Харків: ХНУВС, 2010. С. 15–17.

⁵⁶Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн.1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с. С. 318.

Тому слушною і чіткою, на нашу думку, є позиція М. Л. Грібова та А. М. Черняка, які пропонують в систему протидії злочинності включати блоки запобігання злочинам, виявлення злочинів та реагування на злочини⁵⁷.

Я. Ю. Кондратьєв вважає попередження злочинів різновидом запобіжної діяльності, сутність якого полягає в виявленні осіб, дії яких свідчать про протиправну спрямованість вчинити злочин і можуть перерости в злочинні. «Попередження посідає особливе місце в системі ОРЗ та має профілактичний вплив», – зазначає автор⁵⁸. Таким чином, попередження визначається автором як запобіжна діяльність по недопущенню злочинів.

І. О. Крепаков вважає, що оперативно-розшукова профілактика злочинів – це напрям діяльності (обов'язок) оперативних підрозділів, що має за мету вжиття певних методів та заходів, спрямованих на встановлення і усунення причин та умов, тобто об'єктивних факторів дійсності, що можуть вплинути на особистість, сприяючи формуванню у неї злочинної установки, а також виявлення індивідуальних ознак схильності особи до вчинення злочину з метою здійснення превентивної психокорекції свідомості⁵⁹. Основна мета запобіжної діяльності – перешкодити вчиненню злочинів, скоротити їх кількість і тим самим зменшити масштаб злочинності⁶⁰.

Ю. Ю. Орлов зазначає, що профілактика, на відміну від припинення та відвернення злочинів, спрямована на запобігання не конкретного злочину, який має бути вчинений, а

⁵⁷Грібов М.Л., Черняк А.М. Протидія злочинності оперативними підрозділами правоохоронних органів: поняття та зміст. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2018. № 4 (109). С. 37-51. С. 43.

⁵⁸Кондратьєв Я. Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 444 с. С. 18.

⁵⁹Крепаков І. О. Щодо визначення дефініції «оперативно-розшукова профілактика». *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 листопада 2017 року)*. Харків, 2017. С. 108-110.

⁶⁰Профілактика злочинів: підручник / за заг. ред. проф. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2011. 720 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/3008>.

ймовірних злочинів, які можуть бути вчинені. Вчений зазначає, що під час відвернення та припинення злочинів об'єкти запобіжного впливу є, зазвичай, цілком конкретними. Це, відповідно, намір певних осіб вчинити злочин, дії з готування до його вчинення, або ж безпосередньо конкретні злочинні дії. У ході профілактики об'єкти запобіжного впливу пов'язані з невизначеним колом злочинів та часто (у разі загальної профілактики) – з невизначеним колом осіб⁶¹.

У літературі з кримінології під попередженням злочинів найчастіше розуміється діяльність «суб'єктів і учасників профілактики: а) з виявлення, нейтралізації або усунення причин злочинності і окремих її видів, а також умов, що сприяють вчиненню злочинів (загальна профілактика); б) з виявлення, здійснення профілактичної дії і утримання від повторного вчинення злочинів особами, приватні особливості, які вказують на реальну можливість переходу на злочинний шлях, а також здійснення профілактичних дій на їх найближче оточення з метою позитивного корегування цих осіб (індивідуальна профілактика)»⁶². З наведеного визначення виходить, що розробники цього визначення ототожнюють поняття «попередження злочинів» і «профілактика злочинів».

Таким чином, визначаючи сутність, мету та завдання оперативної профілактики вчені розділяються на дві групи, представники першої групи акцентують увагу на загальній оперативній профілактиці, а саме виявленні причин та умов, що в цілому сприяють вчиненню кримінальних правопорушень певного виду, але в такому випадку існує необхідність розмежування заходів загальної оперативної профілактики і заходи криміналістичної та кримінологічної профілактики. Друга група вчених акцентує увагу на індивідуальній оперативній профілактиці.

⁶¹Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Т. 6. Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). Київ: Атіка, 2010. 1128 с.

⁶²Кримінологія: підручник / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с. С. 253.

Тому ми поділяємо думку другої групи науковців, що означає оперативно-розшукову профілактику саме як систему превентивних заходів, спрямованих на запобігання злочинній діяльності певного виду⁶³. На нашу думку, індивідуальна оперативна профілактика є попередженням вчинення кримінальних правопорушень певного виду, але вона не обмежується впливом на певну особу, яка становить оперативний інтерес.

При цьому, як зазначає І. О. Крепаков, відмінності попереджувальної діяльності оперативних підрозділів від попереджувальної діяльності інших (неоперативних) підрозділів правоохоронних органів полягає у тому, що оперативні співробітники отримують інформацію для попереджувальної роботи з негласних джерел, тобто використовуючи таємні сили та засоби ОРД, саме тому попереджувальна діяльність повинна бути негласною⁶⁴. Інші ж апарати та підрозділи правоохоронних органів отримують гласну інформацію з гласних джерел, тому їх діяльність з попередження злочинів повинна бути гласною.

О.В. Горбачов пропонує використовувати термін оперативно-розшукова превенція, розуміючи її як форму ОРД, що є сукупністю правових норм, які здійснюють оперативні працівники в поєднанні з комплексом гласних і негласних оперативно-розшукових заходів, які охоплюють цілісну си-

⁶³Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.; Погорецький М. А. Питання попередження службових злочинів у сфері господарської діяльності оперативно-розшуковими заходами. *Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності*: матеріали наук.-практ. семінару (м. Харків, 9 листоп. 2004 р.) / Редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2005. С. 147–149; Савченко О. О. Основи економічної безпеки і попередження злочинів у процесі інвестиційної діяльності банківських та фінансових установ: наук.-практ. посіб. / О. О. Савченко, Н. І. Новікова, Е. В. Рижков; за заг. ред. О. О. Савченка. Донецьк: ДЮІ, 2008. 164 с.; Погорецький М. А. Попередження злочинів засобами оперативно-розшукової діяльності. *Попередження злочинів суб'єктами оперативно-розшукової діяльності*: матеріали наук.практ. конф. (м. Харків, 17 груд. 2010 р.) / МВС України; Харків. Нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2010. С. 13–15.

⁶⁴Теоретичний зміст поняття «попередження злочинів». *Підготовка охоронців правопорядку в Харкові* (1917–2017 рр.): матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2017 р.). Харків, 2017. С. 164-165.

стему контролю за оперативною ситуацією з метою запобігання виникненню умов, що сприяють їх учиненню, а також виявлення осіб, від яких слід очікувати вчинення злочинів, та здійснення на них превентивного впливу для недопущення вчинення ними задуманих злочинів або тих, що готуються, та припинення таких, що розпочалися⁶⁵. Проте, на нашу думку, термін превенція не слід розглядати як форму ОРД, виходячи з запропонованого визначення превенція може розглядатись як вид оперативної профілактики (яка є формою ОРД), що по суті є індивідуальною оперативною профілактикою.

Тому вважаємо обґрунтованим комплексний підхід, до оперативно-розшукового попередження злочинів, до якого слід зарахувати і заходи оперативно-розшукової профілактики на об'єктах, які становлять оперативний інтерес, а також здійснення запобіжного впливу на суб'єктів, які становлять оперативний інтерес, а також вплив на подію (її частину), яка становить оперативний інтерес⁶⁶.

Тому пропонуємо виділяти такі напрямки попередження кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів: а) виявлення причин учинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів та умов, що сприяють їх учиненню, здійснення заходів для їх усунення або нейтралізації; б) виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів, застосування заходів з метою недопущення ними правопорушень; в) попередження конкретних кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів на стадії готування чи замаху на їх вчинення.

Таким чином, ми пропонуємо розглядати попередження кримінальних правопорушень оперативно-розшуковими

⁶⁵Горбачов О.В. Місце оперативно-розшукової превенції як загальної форми оперативно-розшукової діяльності. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави. Харків, 2017. С. 129-181.*

⁶⁶Важинський В. М. Роль поліції у попередженні правопорушень інституційних інвесторів. *Актуальні питання та перспективи розшукової роботи в діяльності підрозділів кримінальної поліції: матеріали круглого столу* (м. Київ, 28 бер. 2024 року). Київ: НАВС, 2024. С. 37-39.

підрозділами як *різновид індивідуальної оперативної профілактики, який полягає у виявленні причин та умов, які сприяють вчиненню певних кримінальних правопорушень, та їх усуненні або нейтралізації, недопущенні злочинної діяльності певних осіб (встановлення осіб, які намагаються вчинити кримінальне правопорушення, та здійснення до них певних заходів з метою недопущення реалізації їх задумів, планів, недопущення переходу від наміру та планування до етапу готування до вчинення кримінального правопорушення), а також припинення вчинення кримінальних правопорушень (та стадії готування чи замаху) з використанням можливостей, сил та засобів оперативно-розшукової діяльності як правило негласно.*

Попередження кримінальних правопорушень оперативно-розшуковими підрозділами, яке передбачає оперативну роботу по недопущенню вчинення кримінального правопорушення конкретною особою (на стадії виникнення наміру вчинити злочин та планування його вчинення), тобто недопущення переходу особи від процесу формування наміру вчинити певне кримінальне правопорушення до реалізації злочинного умислу (вчинення підготовчих дій по його вчиненню, замаху чи вчиненню кримінального правопорушення) і завжди має свій об'єкт впливу⁶⁷.

Джерелами інформації щодо необхідності здійснення попередження кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів оперативно-розшуковими підрозділами виступають небайдужі до проявів злочинних намірів громадяни, оперативні обліки, алфавітні картотеки, автоматизовані інформаційні системи, автоматизовані робочі місця. Останнім часом важливим джерелом інформації є мережа Інтернет, яка стає все більш розгалуженою і є доступною для більшості людей.

У оперативних підрозділах насамперед необхідно сконцентрувати усю інформацію, що надходить із різних опера-

⁶⁷Важинський В. М. Роль поліції у попередженні правопорушень інституційних інвесторів. Матеріали круглого столу «Актуальні питання та перспективи розшукової роботи в діяльності підрозділів кримінальної поліції» (м. Київ, 28 березня 2024 року). НАВС, 2024. С. 37-39.

тивно-розшукових джерел, для подальшого її використання. Крім того, вивченню підлягають матеріали справ оперативного обліку, кримінального провадження, результатів проведення рейдів тощо. На основі аналізу вихідної інформації плануються заходи щодо виявлення конкретних обставин, уточнення та перевірки отриманих даних, а також усунення виявлених причин і умов, що сприяють учиненню групових злочинів.

Попередження кримінальних правопорушень оперативно-розшуковими підрозділами може здійснюватися як щодо працівників інституційного інвестора, так і щодо інших осіб, які не є працівниками інституційного інвестора, але мають знайомства і вплив на осіб, які працюють в закладі інституційного інвестора (відділенні банку, страхової компанії, будівельної інвестиційної компанії) або ж працюють в закладі-посереднику між інституційним інвестором та громадянином-вкладником. Такі особи часто без відома інституційного інвестора бажають реалізувати злочинний намір з використанням повноважень, наданих їм інституційним інвестором, з метою заволодіння грошовими коштами громадян-вкладників, і складають плани по вчиненню злочинної діяльності (діляться зі знайомими інформацією про те, що хотіли б знайти людей, які можуть допомогти в реалізації задуманого, розповідають про необхідність легалізувати в подальшому кошти, якими вони планують заволодіти тощо).

Інформація щодо осіб, які бажають вчинити кримінальне правопорушення у сфері інвестиційної діяльності інституційних інвесторів часто може бути отримана від осіб, які чули розмову чи були учасниками розмови з особою, під час якої вона повідомила про свої наміри і обманути інвестора і легалізувати в подальшому такі доходи. Можливо в такій розмові особа просила співрозмовника сприяти в пошуку осіб, які могли б стати співучасниками такого кримінального правопорушення чи допомогти в його приховуванні.

Кримінальні правопорушення у сфері діяльності інституційних інвесторів часто вчиняються у співучасті, тому вкрай важливо для оперативних підрозділів є пошук саме ініціато-

ра, лідера і шляхом здійснення ініціативного впливу на нього нейтралізація всієї злочинної групи. У таких групах, де головну роль виконують організатори (лідери), своєчасне та уміле виявлення яких у ході оперативно-розшукових і слідчих дій може вирішально вплинути на порушення внутрішньо групових злочинних зв'язків, на розпад і ліквідацію злочинної групи.

Після виявлення лідера важливо спрямувати пошукові оперативно-розшукові заходи на встановлення всієї групи: форми існування групи, тривалості її функціонування, місць збору, планування і підготовки протиправної діяльності; особистих характеристик кожного з учасників групи, психологічного клімату в групі і лідируючого ядра групи; цільових установок і антисоціальної спрямованості групи. Результати такого вивчення, їх своєчасна і правильна оцінка допоможуть оперативним працівникам краще спланувати попереджувальні заходи і здійснити їх на практиці.

Щодо припинення кримінальних правопорушень на стадії готування чи замаху, основними тактичними прийомами такого попередження кримінальних правопорушень є: – вплив на особу з метою її добровільної відмови від реалізації злочинних намірів (проводиться безпосередньо оперативним працівником, а також із допомогою конфідентів); – усунення причин та умов, якими має намір скористатися особа; – штучне створення обстановки, що виключає або істотно ускладнює можливість учинення кримінальних правопорушень (застосування оперативної комбінації); – притягнення особи до відповідальності за здійснення підготовчих дій; – затримання на гарячому під час замаху на вчинення злочину.

Заходи із запобігання і протидії злочинам у сфері економіки сьогодні переважно спрямовані на вдосконалення діяльності управлінського персоналу суб'єктів господарювання, підвищення ефективності діяльності контрольно-ревізійних органів, вдосконалення систем обліку і звітності. Профілактичні ж заходи задля попередження виникнення економічних неправомірних дій доцільно спрямовувати у сферу підбору і професійної підготовки кадрів для роботи у сфері господарювання,

кредитно-банківської системи, органів податкової адміністрації, в органах боротьби з економічною злочинністю тощо⁶⁸.

Оперативно-розшуковими заходами та методами попередження оперативно-розшуковими-підрозділами кримінальних правопорушень у сфері інвестиційної діяльності інституційного інвестора, можуть бути:

- ініціювання проведення позапланових перевірок⁶⁹ інституційного інвестора на підставі п. 3 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (мова йде не про податкові перевірки, а окремі позапланові перевірки, передбачені спеціальними законами, що регулюють діяльність окремих інституційних інвесторів);

- робота з негласними працівниками, які мають доступ до офісів та документації інституційних інвесторів (є штатними працівниками чи агентами інституційного інвестора) з метою отримання інформації про можливі факти наміру допомогти у вчиненні певних кримінальних правопорушень чи для пособництва у їх вчиненні, зокрема, щодо надання інституційним інвестором фінансування на завідомо не вигідних умовах для компанії, що не має належної ділової репутації та досвіду роботи у певній сфері чи має зв'язки з країною-агресором тощо);

- організація спостереження за певними місцями: центральним офісом та іншими офісами інституційного інвестора, місцями проведення зустрічей керівництвом інституційного інвестора з потенційними учасниками інвестиційної діяльності та отримання оперативної інформації про недоліки в їх роботі чи певні правопорушення, які можуть бути використані для вчинення злочинної діяльності або про осіб, які

⁶⁸Кальман О.Г. Економічна злочинність в Україні: стан, тенденції, протидія. Електронний ресурс ukrainianpravo. URL: <https://ukrainianpravo.narod.ru/index/0-14>.

⁶⁹Топорецька З. М. Проблема позапланових документальних перевірок в кримінальному провадженні. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.): у 2 ч. / редкол.: В. В. Черней, С. С. Чернявський, Л. Д. Удалова та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 294-296.

можуть становити оперативний інтерес як пособники в реалізації намірів злочинної діяльності осіб, взятих на облік;

- організація спостереження за особами, взятими на облік, та отримання оперативної інформації про злочинні наміри;
- організація і здійснення комплексу оперативно-розшукових та інших заходів з метою недопущення вчинення потенційними правопорушниками злочинів.

До заходів попередження вчинення кримінального правопорушення конкретною особою можна віднести: вплив на особу з метою добровільної її відмови від реалізації злочинних намірів; усунення причин та умов, якими має намір скористатися особа; штучне створення обстановки, що виключає або істотно ускладнює можливість учинення кримінальних правопорушень; затримання осіб, які можуть стати співучасниками кримінального правопорушення, за вчинення ними інших злочинів (підроблення документів, шахрайство), притягнення інших осіб (які можуть стати співучасником злочинної діяльності) до різних видів відповідальності за правопорушення, що ними вчиняються (фінансової, адміністративної, дисциплінарної, цивільної тощо).

Ці прийоми обираються в залежності від оперативної обстановки, соціального та службового становища особи, індивідуальних рис її характеру, виду кримінального правопорушення вчинення якого особа планує чи має намір почати підготовку, рівня його суспільної небезпеки, вчинення особою інших кримінальних правопорушень до цього, її наміру діяти самостійно чи у співучасті з іншими особами тощо.

Щоб визначити коло осіб, які становлять оперативний інтерес в цілях попередження кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів слід звернути увагу на такі категорії осіб:

- особи, що вчинили чи раніше вчиняли адміністративні правопорушення економічної спрямованості у сфері діяльності інституційних інвесторів;
- службові особи, що зловживали своїми службовими повноваженнями при використанні вільних засобів фондів ін-

ституційних інвесторів, зокрема у разі передавання фінансів комерційним структурам;

- особи, що виконують організаційно-управлінські функції у фондах чи на об'єктах інституційних інвесторів і живуть на доходи отриманні від злочинної діяльності, а також володіють злочинно здобутим рухомим і нерухомим майном;

- бухгалтери і матеріально відповідальні особи, що неодноразово допускали грубі порушення фінансової дисципліни у веденні первинного і підсумкового обліку товарно-матеріальних цінностей і притягувалися до відповідальності;

- службові особи контролюючих органів (ревізори, податкові інспектори, аудитори), що покривали недоліки фінансово-господарської діяльності виявлені у господарській діяльності зазначених інституційних інвесторів;

- службові особи, щодо яких є інформація про можливу підтримку злочинного зв'язку з представниками злочинних груп, до яких входять представники контролюючих органів та підприємств, установ і організацій, що є платниками податків і ухиляються від сплати податків чи вчиняють інші кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, у тому числі суб'єкти господарювання, що сприяють керівникам територіальних підрозділів зазначених фондів у відмиванні грошових коштів і їх легалізації;

- особи, що відбували кримінальне покарання за вчинення економічних і інших корисливих злочинів або засуджені до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, і продовжують працювати у зазначених фондах, і вести злочинний спосіб життя;

- особи, позбавлені судом права займати певні посади або займатися певною діяльністю на певний період, коли не закінчився термін покарання, а також умовно засуджені за економічні злочини і працюють у цій сфері;

- особи, що отримали умовно-дострокове звільнення від відбування покарання за вчиненні ними злочини у цій сфері;

- кримінальні елементи, які здійснюють протидію органам оперативно-розшуковим органам та досудового розслідування у справах про економічні злочини, вчиненні у сфері діяльності інституційних інвесторів.

Наприклад, на сьогоднішній день фахівці розрізняють чотири етапи боротьби із страховою злочинністю. Ці етапи на пряму пов'язані з розвитком страхового ринку в окремо взятій країні. Україна знаходиться на перехідному етапі між другим і третім. Це пов'язано з тим, що кількість страхових шахрайств зростає, але в більшості випадків шахраї залишаються безкарними. На першому етапі кількість страхових випадків є невеликою і не визнається прогресуючою, а окремим інформаціям про неї не надається значення. Для усунення наслідків страхової злочинності страховики часто йдуть шляхом підвищення страхових тарифів, особливо в майновому (ризиковому) страхуванні. Водночас у злочинних структурах зростає зацікавленість страхуванням. Другий етап характеризується тим, що кількість страхових випадків зростає, стає помітною і відчутною. Страхові компанії вже вдаються до певних захисних дій, але страхові злочинці в основному залишаються безкарними, оскільки кримінальні справи практично не порушуються. Повноцінної інформації про страхові злочини дуже мало, але вона з'являється частіше. Третій етап характеризується зростанням кількості страхових злочинів. Шахрайством у страхуванні займається все більше осіб. Починають формуватися організовані злочинні групи, що спеціалізуються на цих злочинах. У зв'язку із цим страховики починають взаємне співробітництво, обмінюються інформацією, ведуть спільні реєстри і бази даних. На цьому етапі починають створюватися групи для дослідження і класифікації страхових злочинів і боротьби з ними. На останньому етапі боротьби зі страховими злочинами страхові компанії відчують, що злочини в страховій сфері суттєво впливають на їх фінансовий стан. Злочинці виходять за межі однієї держави і часто діють у складі транснаціональних груп. Посилюється корупція в середовищі працівників страхових компаній, поліцейських, медпрацівників, митників⁷⁰.

⁷⁰Жабинець О. Боротьба з шахрайством у страховій діяльності: стан, досвід, перспективи. *Інтеграція країн з перехідною економікою у світовий економічний простір: стан і перспективи*: матеріали між нар. наук. студентсько-аспірантської конф. (Львів, 13-14 травня 2005 р.). Львів, 2005. С. 112–113.

Попередження кримінальних правопорушень у сфері інвестиційної діяльності інституційних інвесторів розглядається нами як різновид індивідуальної оперативної профілактики, який полягає у недопущенні злочинної діяльності конкретних осіб (встановлення осіб, які намагаються вчинити кримінальне правопорушення, та здійснення до них певних заходів з метою недопущення реалізації їх задумів, планів, недопущення переходу від наміру та планування до етапу готування до вчинення кримінального правопорушення).

1.3. Виявлення оперативними підрозділами кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів

Діяльність інституційних інвесторів є доволі складним механізмом, втручання в який призводить до дестабілізації діяльності не лише окремого інституційного інвестора, але й його контрагентів, впливає на економічний добробут індивідуальних інвесторів та в цілому на довіру суспільства до фінансової системи держави.

Проблемні питання здійснення ОРД та використання її матеріалів в інтересах кримінального судочинства були предметом наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних учених В. Д. Берназа, В. І. Василичука, М. П. Водька, В. О. Глушкова, Ю. М. Грошевого, О. Ф. Долженкова, В. П. Захарова, І. М. Козьякова, В. А. Колесника, Є. Д. Лук'янчикова, Д. Й. Никифорчука, М. А. Погорецького, Д. Б. Сергєєвої, Г. П. Середи, О. С. Старенького, С. М. Стахівського, О. І. Сухачової, О. Ю. Татарова, Л. Д. Удалової, І. Ф. Хараберюша, М. С. Цуцкірідзе, С. С. Чернявського, А. М. Черняка, О. Г. Шило, М. Є. Шумила та інших, проте питання ролі ОРД у виявленні кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів залишається недослідженою.

Передусім для дослідження питання, що є виявленням кримінального правопорушення у сфері діяльності інституційного інвестора, слід зрозуміти, що є об'єктом пошуку в ОРД.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперує термінами: пошук і фіксація фактичних даних (ст. 1), виявлення ознак кримінального правопорушення (ст. 7), своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень (п. 1 ч. 1 ст. 7), виявлення та документування фактів протиправних діянь (п. 1 ч. 1 ст. 8), виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину (п. 7 ч. 1 ст. 8), виявлення та фіксації діянь (п. 7-1 ч. 1 ст. 8)⁷¹. Таким чином в Законі про ОРД мова йде про пошук фактичних даних, ознак, фактів, слідів, співвідношення яких в законодавстві не розкривається.

У теорії ОРД поняття фактичних даних практично не досліджувалося, тому слід звернутись до наукових робіт з теорії кримінального процесу та криміналістики, де сліди як джерела інформації про злочин, називаються ще й фактичними даними (даними про факти, відомостями про факти), які відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України⁷² (де зазначається, що доказами в кримінальному провадженні є «фактичні дані»), утворюють зміст доказів.

У процесуальній літературі не склалося єдності думок щодо змісту фактичних даних. Одні вчені вважають, що фактичні дані – це лише факти. На думку інших – це лише відомості про факти, а не самі факти. Висловлюється точка зору, що це як відомості про факти, так і доказові факти.

Детально це питання з урахуванням нового кримінального процесу досліджував М. А. Погорєцький, який стверджує, що в ході прийняття рішення у кримінальному провадженні при обґрунтуванні вірогідності набутого знання про обставини злочину, яке є об'єктом кримінального процесуального пізнання, слідчий, прокурор і суд оперують як відомостями про факти, так і самими «фактами» («обставинами»), проте визнання доказами як фактичних даних (відомостей), так і самих фактів суперечить

⁷¹Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

⁷²Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

не лише ґносеології, а й закону, оскільки у кримінальному провадженні важливо точно розрізняти «обставини» («факти»), що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, й відомості (дані про ці факти, фактичні дані), на підставі яких ці факти (обставини) встановлюються⁷³. Факти безвідносно до доказування – це об'єктивна реальність, яка існує незалежно від людини. Однак для того, щоб відомості про цей факт могли бути використані в кримінальному процесуальному доказуванні, він повинен бути пізнаний кримінальними процесуальними засобами та включений до сфери кримінального процесуального доказування уповноваженою на це особою (слідчим, прокурором, судом)⁷⁴.

Так, якщо злочинна подія і утворені нею сліди є об'єктивними категоріями, що не залежать від суб'єкта їх пізнання, то фактичні дані (інформація про них), є катего-

⁷³Погорецький М. А. Про співвідношення джерел фактичних даних і джерел доказів у кримінальному процесі. *Право України*. 2009. № 1. С. 80–85; Погорецький М. А. Співвідношення джерел фактичних даних в оперативно-розшуковій діяльності та кримінальному процесу і джерел кримінально процесуальних доказів. *Міжнародна поліцейська енциклопедія*: у 10 т. / відп. редактори: В. В. Коваленко, Є. В. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Атіка, 2010. Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). С. 937–939; Погорецький М. А. Шеломенцев В. П. Фіксація фактичних даних про злочини. *Міжнародна поліцейська енциклопедія*: у 10 т. / відп. редактори: В. В. Коваленко, Є. В. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Атіка, 2010. Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). С. 1042–1043; Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Світоглядні методологічні засади теорії кримінального процесуального доказування. *Криміналістика та судова експертологія: наука, навчання, практика*: матеріали 14 міжнар. Конгресу, м. Одеса, 13-15 вересня. у 2 т. Т. 2. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 531-542; Погорецький М. А. Шумило М. Є. Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні у кримінальних справах: теоретичний та практичний аспекти. *Вісник Луганського ін-ту внутр. справ*: наук.-теор. журн. Луганськ: РВВ ЛІВС, 2001. Вип. 3. С. 199–209; Погорецький М. А. Кримінально-правова оцінка оперативно-розшукової інформації у справах про злочини проти особи. *Вісник Ун-ту внутрішніх справ*. 2001. Вип. 16. С. 30–35.]

⁷⁴Погорецький М. А. Співвідношення пізнання і доказування у кримінальному процесі та місце в них оперативно-розшукової діяльності. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. праць. Харків: Право, 2003. № 7. С. 114–132.

рією суб'єктивною, оскільки ці дані (інформація, дані про кримінальне правопорушення) сприймаються конкретно особою (суб'єктом). Це ж саме відбувається і в оперативно-розшуковій діяльності, де сприйняття даних про кримінальне правопорушення здійснюється відповідними суб'єктами ОРД. Отже, сприйняття будь-якою особою (суб'єктом) об'єктивних обставин (фактичних даних про кримінальне правопорушення) завжди має суб'єктивний характер⁷⁵.

Фактичні дані, про вчинене кримінальне правопорушення у сфері діяльності інституційного інвестора, суб'єкти ОРД отримують під час оперативного пошуку, який є однією з основних форм здійснення ОРД, сутність якого полягає у виявленні осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес для суб'єктів здійснення ОРД⁷⁶. Сьогодні оперативний пошук є однією з основних форм діяльності оперативних підрозділів, що впливає з положень Закону «Про ОРД», у статті 1 якого пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб чи груп, відповідальність за яку передбачена кримінальним законодавством, визначено як основне завдання ОРД⁷⁷.

Науковці зазначають, що пошук фактичних даних можна здійснювати в таких формах: організація пошуку первинної інформації про ознаки ще не відомої протиправної діяльності; організація пошуку додаткової інформації про ознаки вже відомих злочинів; збирання інформації, необхідної для

⁷⁵Погорецький М. А. Сприйняття обставин злочину особами, що ведуть кримінальний процес. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права*: тези доп. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 січ. 2008 р.) / Редкол.: Є. Д. Моїсєєв, О. М. Джужа, М. В. Костицький та ін. Київ: КНУВС, 2008. С. 140–143.

⁷⁶Погорецький М. А. Оперативний пошук в контексті реформування кримінальної юстиції. *Шляхи розвитку оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах*: матеріали наук.-практ. конф. на базі Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 28 листоп. 2009 р. / МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2009. С. 7–10.

⁷⁷Шаповалов О. О. Поняття та сутність оперативного пошуку. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2017. № 2. С. 149–159.

виконання завдань ОРД, яке забезпечує аналітичний пошук («аналітичну розвідку»)⁷⁸.

Не можемо погодитись з твердженням, щодо оперативного пошуку як форми ОРД, щодо фактів вже відомих кримінальних правопорушень. Так, друга форма оперативного пошуку – це ситуація, коли факт учинення злочину вже відомий, але це не означає, що таким злочином не може бути злочин у сфері економіки (наприклад, унаслідок фіктивного банкрутства підприємства-забудовника інвестори втратили кошти та звернулися із заявою до правоохоронних органів), вона буде нами розкрита в межах наступного розділу, адже в такому випадку оперативний пошук реалізується, на нашу думку, не як форма ОРД, а як форма оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження.

Аналітичний пошук також має дуже важливе значення для виявлення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів, адже саме завдяки аналітичній діяльності вдається виявити більшість кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Так, на думку В. І. Василичука та Д. Й. Никифорчука усю роботу з інформаційно-аналітичного забезпечення, яка проводиться оперативними підрозділами з оперативно-розшукової протидії злочинам можна поділити на декілька етапів: перший – збирання необхідної інформації; другий – це облік, систематизація, розподіл інформації,

⁷⁸Айдемський Є. В. Некрасов В. А. Взаємодія оперативних підрозділів ПМ з іншими правоохоронними та контролюючими органами, установами та організаціями при пошуку та отриманні первинної оперативної інформації про факти та ознаки злочинної діяльності у сфері гравельного бізнесу. *Актуальні проблеми взаємодії оперативних та слідчих підрозділів у протидії організованим злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 18 квіт. 2008 р.). Одеса: ОДУВС, 2008. С. 76–85; Шеломенцев В. П. Выявление и раскрытие преступлений, связанным с мошенничеством в сети Интернет. *Международное сотрудничество в борьбе с компьютерной преступностью: проблемы и пути их решения*: материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Донецк, 2007). Донецк: ДЮИ ЛГУВД, 2007. С. 318–325; Голубев В. О. Інформаційна безпека: проблеми боротьби з кіберзлочинністю: монографія. Запоріжжя: ЗІДМУ, 2003. 250 с.; Шаповалов О.О. Сфери та місця пошукової діяльності оперативних підрозділів. *Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ*. 2018. № 1 (15). С. 304-314.

що надходить; третій – це накопичення інформації, яке здійснюють оперативні працівники шляхом поступового її збільшення; четвертий – аналіз інформації який дозволяє зробити висновки не лише про кількісну сторону порушення законодавства, але й про конкретні види й характер правопорушень. На підставі аналізу робляться висновки про динаміку, тенденції правопорушень і висловлюються пропозиції, спрямовані на їх усунення; п'ятий – збереження інформації; шостий – пошук необхідної інформації та передача її для використання в роботі⁷⁹. Тому дуже важливе значення набуває підготовка «офіцерів-аналітиків», їх підбору та кадрового супроводу.

Але на відміну від оперативного пошуку, процес добування оперативно-значимої інформації аналітичними методами (аналітичний пошук) «відчужений» від первинних джерел, тому його можна розглядати як вторинний щодо інших форм пошукової роботи⁸⁰. Водночас за певним показником систематизовані відомості, оформлені у відповідній формі (звіти, довідки, публікації тощо), можуть бути підставами для початку ОРД, тобто вихідними даними, що випереджають оперативний пошук, орієнтуючи його на конкретних осіб і події, пов'язані зі сферою та інфраструктурою соціально аномального середовища. На практиці оперативний пошук поєднують з аналітичним: первинні дані, зібрані під час оперативного пошуку, систематизують, доповнюють наявними оперативними матеріалами, порівнюють, узагальнюють, їх можуть потім реалізувати, наприклад, під час підготовки і проведення оперативно-розшукових та інших заходів з метою виявлення та вивчення осіб, їх об'єднань, реально або потенційно небезпечних для су-

⁷⁹Василинчук В. І. та Никифорчук Д. Й. Шляхи вдосконалення оперативно-розшукової протидії злочинності. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*: мат-ли конференції 1 грудня 2017 року, м. Харків). Харків, 2017. С.159-161.

⁸⁰Важинський В. М. Інформаційно-довідкове забезпечення при розслідуванні податкових злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 10. С. 72-75.

спільства, а також подальшого припинення їх кримінальної активності⁸¹. Мова йде насамперед про дослідження електронних документів та інформаційних систем: комп'ютерна розвідка, моніторинг комп'ютерних мереж⁸². Крім того, в цілях аналітичного пошуку важливим є встановлення ділових стосунків оперативних підрозділів з уповноваженими державними органами та контролюючими органами в різних сферах діяльності інституційних інвесторів з метою обміну інформацією та документами, які можуть мати значення для аналітичного пошуку⁸³.

Дійсно оперативні працівники спочатку ведуть широкий пошук фактичних даних про обставини вчиненого, свідків, потерпілих підозрюваних, наслідків події. В діапазон пошуку включається значне число об'єктів, які можуть не мати ніякого відношення до протиправної діяльності. Тому дуже важливим є визначення конкретних об'єктів, які становлять оперативний інтерес під час здійснення ОРД у сфері діяльності інституційних інвесторів.

Проблема здійснення оперативного пошуку щодо кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів, полягає в тому, що для якісного здійснення оперативного пошуку в цій сфері, працівники оперативних підрозділів повинні: володіти знаннями щодо положень нормативно-правових актів, які регулюють здійснення фінансової діяльності, інвестиційної діяльності, банківської, страхової діяльності тощо; мати уявлення про цілі і завдання

⁸¹Важинський В. М. Інформаційне-аналітичне забезпечення правоохоронних органів як ефективна протидія злочинності в економічній сфері: аналіз та шляхи модернізації. *Міліція України*. 2014. № 9-10. С. 18-19.

⁸²Manzhai O., Kuryliuk Y., Miroshnykov I., Syiploki M., Vazhynskyi V. Criminal And Legal Protection Of Information Relations. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, VOL. 22 №.5, May 2022, PP 284-288. <http://ijcsns.org/>.

⁸³Важинський В. М. Шляхи модернізації інформаційно-аналітичного забезпечення спеціальних підрозділів по боротьбі з податковою та економічною злочинністю. *Матеріали VI Всеукраїнської науково-теоретичної конференції: «Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції»* (м. Київ, 30 жовтня 2014 р.). Київ: НАВС, 2014, С. 230-233.

оперативного пошуку в зазначеній сфері; володіти знаннями про об'єкти оперативного пошуку⁸⁴.

Так, завданнями оперативно-розшукової діяльності є виявлення конкретних об'єктів, які становлять оперативний інтерес, аналіз конкретних ознак кримінального зв'язку осіб, предметів, чи фактів зі злочином, визначення підстав правомірності і доцільності вжиття тих чи інших оперативно-розшукових заходів, встановлення допустимих меж втручання у правосуб'єктність особи, навіть якщо її причетність до протиправного діяння встановлена, визначення необхідних заходів для захисту прав особи, що задіяна в кримінальному судочинстві⁸⁵.

У процесі оперативно-розшукової діяльності оперативні підрозділи здійснюють пошук, фіксацію фактичних даних про події і насамперед, про осіб, які мають відношення до кримінального правопорушення. Оцінка ознак протиправного діяння, що містить склад злочину не є сферою діяльності оперативних підрозділів, це є компетенцією слідства і суду. Але оперативно-розшукова діяльність не зводиться лише до виявлення фактичних даних і осіб, отримання первинних даних кримінального характеру, а включає і їх перевірку.

Даючи оперативно-розшукову характеристики цієї категорії кримінальних правопорушень, нами запропоновано включати до неї такі елементи: об'єкт, що становить оперативний інтерес; суб'єкт, що становить оперативний інтерес та поведінка або подія, що становить оперативний інтерес. Всі ці об'єкти важливі для різних форм здійснення ОРД. Вважаємо, що об'єкт, що становить оперативний інтерес – вся діяльність інституційного інвестора, є важливою насамперед для попередження кримінальних правопорушень у сфері діяльності інсти-

⁸⁴Vazhynskyi, V., Pohoretskyi, M., Toporetska, Z., Cherniak, A., & Serhieieva, D. Operative and search counteraction to crimes committed in the sphere of activity of institutional investors in Ukraine. *Amazonia Investiga*. № 13 (76). PP. 75-82. (2024). DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.76.04.6>.

⁸⁵Погорецький М. А. Мета й завдання оперативно-розшукової діяльності. *Міжнародна поліцейська енциклопедія*: у 10 т. / відп. редактори: В. В. Коваленко, Є. В. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Атіка, 2010. Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). С. 440–444.

туційних інвесторів, у тому числі і для оперативно-розшукової профілактики. Суб'єкт, що становить оперативний інтерес виходить на перший план під час оперативної розробки, тоді як центральним об'єктом оперативного пошуку є поведінка або подія, що становить оперативний інтерес, адже саме вона є важливою для виявлення кримінальних правопорушень.

Відомості про осіб і факти, що становлять оперативний інтерес, як правило, є надбанням обмеженого кола осіб, які зацікавлені в приховуванні цієї інформації і з цією метою застосовують різноманітні способи маскування. Тому інтенсивність надходження первинної інформації залежить від правильності здійснення ряду організаційно-тактичних заходів, що стосуються, визначення напряму оперативного пошуку, забезпеченості цієї ділянки роботи необхідними силами і засобами, організації чіткої взаємодії різних служб поліції при виконанні даного завдання. Оперативні працівники не мають певної, заздалегідь визначеної інформації щодо об'єкта оперативного пошуку. Процес виявлення злочинів і осіб, які їх готують або вчинили, заснований на пізнанні події злочину шляхом вичленення з навколишнього середовища змін, які виникли у зв'язку з його підготовкою або здійсненням. Ці зміни можуть бути виявлені по залишених слідах на елементах середовища якими є документи, предмети, а також особи, в чий свідомості зберігаються відомості про подію злочину⁸⁶.

Для оперативного пошуку важливо визначити пошукові ознаки поведінки чи події, що становить оперативний інтерес в цілях оперативного пошуку фактів протиправної діяльності у сфері діяльності інституційних інвесторів, оскільки вона є джерелом фактичних даних. Тобто ми розділяємо елементи оперативно-розшукової характеристики, які в цілому становлять оперативний інтерес, як джерела певних фактичних даних та об'єкти оперативної профілактики, об'єкти опера-

⁸⁶Важинський В.М. Розслідування податкових злочинів із застосуванням сучасного інформаційного забезпечення. *Матеріали 10 Міжнародної наук.-практ. конф.: «Vedecky prumysl evropskeho kontinentu – 2014»*. Том-8: юридичні науки. 2014. Чехія. С. 77-80.

тивного пошуку та об'єкти оперативної розробки⁸⁷. Всі вони є певним набором фактичних даних.

Для пошуку фактичних даних з метою виявлення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів перш за все слід дослідити, які це фактичні дані і які їх пошукові ознаки та в яких джерелах шукати їх. В результаті пошуку надходить орієнтуюча інформація і робиться певне припущення, що виявлені об'єкти мають відношення до якого-небудь злочину, тобто встановлюється формальна тотожність отриманих відомостей з абстрактною моделлю протиправного діяння, що існує в свідомості оперативного працівника.

Всю діяльність інституційного інвестора ми поділяємо на діяльність із залучення коштів індивідуальних інвесторів та діяльність із інвестування таких коштів⁸⁸. В залученні коштів громадян інвесторів основну роль грає банківська система. Тому кримінальні правопорушення в сфері залучення коштів інвесторів в переважній більшості вчиняються з використанням банківської системи. Так, способи вчинення банківських злочинів дуже різноманітні. Більшість з них вчиняються з використанням сучасних інформаційних технологій: підробка та використання пластикових платіжних карток та комп'ютерної банківської інформації.

Наразі значного поширення набули різноманітні хакерські атаки, які дестабілізують роботу банківської установи, викрадають персональні дані клієнтів (у тому числі номери банківських карток) і тоді вчиняють різноманітні викрадення фінансових активів як самого банку, так і його вкладників. Ця група кримінальних правопорушень характеризується тим, що злочинці, скориставшись службовою можливістю для

⁸⁷Важинський В. М. Оперативний пошук фактичних даних про кримінальні правопорушення у сфері діяльності інституційних інвесторів. *Трансформація правової системи України: виклики сучасності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.*, м. Київ, 21 лютого 2024 р. / за заг. ред. П. В. Горінова, С. І. Москаленка, Н. В. Сушицької. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024 С. 359-362.

⁸⁸Важинський В. М. Інвестиційна діяльність як об'єкт публічного управління та охорони. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 1-2. С. 148-155. <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2022.1-2/148-155>.

неправомірного доступу до комп'ютерної інформації фінансового характеру, зосередженої в обчислювальних центрах банківських установ, і виявивши пробіли в діяльності ревізійних служб, здійснюють кримінальні операції з зазначеною інформацією, що знаходиться в ЕОМ або на машинних носіях.

На сьогоднішній день основні способи комп'ютерних злочинів можна розділити на 4 основних групи:

1. Перехоплення інформації: безпосереднє перехоплення, і електромагнітне перехоплення.

2. Несанкціонований доступ до інформації: «комп'ютерний абордаж», «містифікація», «маскування», «непостійний вибір», «за хвіст», «аварійний», «за дурнем», «пролом», «люк», «склад без стін», «системні роззяви».

3. Маніпуляції з інформацією: «троянський кінь в ланцюгах», «троянська матрьошка», підміна даних, підміна коду, комп'ютерні віруси, «салямї», «логічна бомба», «асинхронна атака», моделювання, «повітряний змій», «пастка на живця».

4. Отримання і використання інформації із злочинною метою: крадіжка програмного забезпечення, крадіжка устаткування за допомогою комп'ютерних операцій, крадіжка грошей за допомогою отримання секретних кодів, крадіжка грошей шляхом комп'ютерного пересилання, крадіжка грошей шляхом маніпуляції з комп'ютером, внесення змін в програму⁸⁹.

Вчиненню цих кримінальних правопорушень передують певна підготовка, характер якої залежить від ступеня зв'язку правопорушників із діяльністю обчислювального центру банку. Сторонні особи продумують шляхи доступу до комп'ютерної системи, намагаються з'ясувати паролі та ключі програм. Програмісти, оператори й інші працівники комп'ютерного центру й інших підрозділів банку, що готують подібну аферу, вибирають найбільше сприятливу для її вчинення обстановку, можуть створювати підставну фірму з розрахунковим рахунком для перекачування викрадених грошей і т.д. Зло-

⁸⁹Поливанюк В. Д. Криміналістична характеристика злочинів, вчинених у банківській системі. Запоріжжя: Запорізький юридичний інститут МВС. URL: <https://forinsurer.com/public/03/11/18/839>.

чинна акція, по суті, складається з початку контактних дій правопорушника з ЕОМ або машинними носіями і зняття необхідної інформації або грошей з електронних рахунків клієнтів банку, їхнього безпосереднього присвоєння або переказу на рахунки «липових» організацій. Приховання такого злочину відбувається шляхом відновлення початкової програми, що зазнала змін в процесі злочинного доступу до банківської комп'ютерної інформації. Це звичайно буває під силу тільки фахівцям дуже високої кваліфікації і ступеня доступу до банківського програмного забезпечення.

При цьому більшість таких злочинів стають можливими саме завдяки співробітникам банків, безпосередній несанкціонований доступ до ЕОМ, систем та комп'ютерних мереж вчинюється співробітниками банків: програмістами, інженерами, операторами, які є користувачами або обслуговуючим персоналом ЕОМ (41,9%). Майже в два рази менше такий доступ виконують інші співробітники банку (20,2%), а в 8,6 % випадків злочин було вчинено співробітниками, що були звільнені, 25,5 % – несанкціонований доступ вчинений сторонньою особою.

Серйозною проблемою є те, що такі кримінальні правопорушення характеризуються високим ступенем латентності, тому буває вкрай складно виявити факти протиправної діяльності. Так, зовні сам факт здійснення комп'ютерного злочину, та його прояв в оточуючому середовищі зазвичай набагато скромніше, ніж при пограбуванні продуктового магазину, або зовсім непомітний. Видимого матеріального збитку, здійсненого електронним злодієм зовні не видно. Наприклад, незаконне копіювання інформації частіш за все залишається невиявленим, введення в комп'ютер вірусу найчастіше списується на ненавмисну помилку користувача, який не зміг його «відловити» при спілкуванні з зовнішнім комп'ютерним світом. Крім того, факт витоку інформації може бути прихований за допомогою електронних засобів при нормальному ході подій до того, як це буде виявлено. В розкритті факту скоєння злочину дуже часто не зацікавлені посадові особи, в обов'язки яких входить забезпечення комп'ютерної безпе-

ки. Визнання факту несанкціонованого доступу в підвідомчу їм систему ставить під сумнів їх професійну кваліфікацію, а неспроможність заходів по комп'ютерній безпеці, що приймається керівництвом, може призвести до серйозних внутрішніх ускладнень. Адже надання гласності факту здійснення злочинних дій проти комп'ютера банку негативно відіб'ється на авторитеті установи та може призвести до втрати клієнтів. (тільки у 8,2% випадках потерпілі звертаються до правоохоронних органів, в інших випадках було лише внутрішнє розслідування). Все це призводить до того, що небажання повідомити про злочин, свідоме приховування його, сприяє знищенню фактичних даних, яких і так небагато.

Та при всій своїй обережності в роботі з інформацією, все ж таки інколи залишаються сліди, це може бути якась ненароком стерта інформація, або плутанина в програмі, яка могла статись при застосуванні не тої команди, яку потрібно було б застосувати. Якщо з банку були викрадені гроші, то при більш детальній перевірці виявиться інформація в документах, у тому числі електронних, невідповідності бухгалтерського, фінансового та податкового обліку в банку. Враховуючи, що більшість таких кримінальних правопорушень вчиняються за допомоги чи сприяння співробітників банківських установ важливо об'єктом пошуку має стати особа (особи), яка має чи мала доступ до інформаційної системи банку, в коло пошуку також потрапляють особи, які нещодавно звільнились, пішли у відпустку, працюють нетривалий час в банку. Зазвичай коло таких осіб невелике, тому слід почати з їх пошуку та виявлення. Для пошуку таких осіб важливим буде опитування працівників банків, використання конфіденційного співробітництва з певними особами, які мають доступ до банку і володіють інформацією про осіб, які забезпечують роботу інформаційних систем банку.

Крім того, більшість таких осіб залишають сліди на робочому місці. Це можуть бути дискети, магнітні диски, на яких злочинець зберігає потрібну інформацію, роздруківки, записи на листах паперу (шифри, паролі). Тому після пошуку особи

слід дослідити інформацію як на персональному комп'ютері особи, так і речові джерела на її робочому столі.

Протиправна діяльність окремих осіб залишає сліди в документації банку (електронній та паперовій), тому документи як джерела інформації є відправною точкою під час пошуку оперативними працівниками ознак таких кримінальних правопорушень у системі банку.

Крім того, банківська система часто долучена (свідомо чи несвідомо) до кримінальних правопорушень у сфері інвестування коштів недобросовісними інституційними інвесторами, мова йде насамперед про заволодіння і подальшу легалізацію (відмивання) коштів громадян інвесторів, отриманих злочинним шляхом. Так зване «виведення» накопичених «чужих» коштів під виглядом їх інвестування в певні інвестиційні проекти. Мова може йти про будівництво певних об'єктів, інвестування у відкриття певного бізнесу, придбання певних активів тощо. Для організації поширених схем відмивання грошей злочинці використовують підроблені документи, фальшиві контракти й рахунки-фактури, які супроводжують банківську операцію для підтвердження її правомірності. Ці фіктивні рахунки-фактури нібито засвідчують, що вантаж тощо. Ця незаконна практика називається відмиванням грошей з використанням торгівлі, і вона становить найбільшу частку цього виду фінансових злочинів у всьому світі. В інших випадках до банківських операцій додають фальшиві документи на підтвердження фіктивних кредитів або послуг.

Таємниця ефективного відмивання грошей полягає в тому, що злочинним групам та корумпованим політикам пропонують ці чотири складові як цілісний пакет. Індустрія злочинних послуг навіть видає посібники з шахрайства – набори інструкцій про те, як розгортати компанії, банківські рахунки, мережу довірених осіб та підроблені рахунки-фактури, не спричиняючи перевірок з боку банківських регуляторів або правоохоронних органів. Нижче наведено приклад порад клієнтам із такого посібника з відмивання грошей, що його пропонував банк у Латвії. «Умови поставки, зазначені в контр-

акті або рахунку-фактурі, повинні бути реалістичними: коли ви вказуєте товари, продумайте, як їх «відвантажать» (вага та об'єм вантажу, адреса заводу-виробника, вид транспорту: автомобільний, залізничний або морський). У разі «відвантаження» товарів дуже великого об'єму або розміру, вкажіть фабрику поблизу залізниці чи порту»⁹⁰.

Для виявлення таких фактів дуже важливою є співпраця оперативних підрозділів з Державною службою фінансового моніторингу України і отримання від неї фактичних даних, що можуть свідчити про протиправну діяльність певних осіб чи злочинних організацій. Наприклад, за даними Держфінмоніторингу за 9 місяців 2023 року Держфінмоніторингом до правоохоронних органів направлено 870 матеріалів (477 узагальнених матеріалів та 393 додаткових узагальнених матеріали), зокрема до: Служби безпеки України – 264 матеріали (146 узагальнених матеріалів та 118 додаткових узагальнених матеріалів); Національної поліції України – 228 матеріалів (174 узагальнених матеріали та 54 додаткових узагальнених матеріали); Національного антикорупційного бюро України – 131 матеріал (37 узагальнених матеріалів та 94 додаткових узагальнених матеріали); Бюро економічної безпеки України – 99 матеріалів (61 узагальнений матеріал та 38 додаткових узагальнених матеріалів); органів прокуратури – 68 матеріалів (18 узагальнених матеріалів та 50 додаткових узагальнених матеріали); Державного бюро розслідувань – 80 матеріалів (41 узагальнений матеріал та 39 додаткових узагальнених матеріалів). У вказаних матеріалах сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією коштів, та із вчиненням кримінального правопорушення, становить 85,3 млрд гривень⁹¹.

⁹⁰Латвійські банки сприяють компаніям, які займаються відмиванням грошей. Електронний ресурс. URL: <https://www.occrp.org/en/investigations/5358-latvian-banks-promote-money-laundering-companies>.

⁹¹Інформування про результати роботи Держфінмоніторингу за 9 місяців 2023 року. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/news/Informuvannya-pro-rezultati-roboti-derzhfinmonitoringu-za-9-misyaciv-2023-roku.html>.

Матеріали Держфінмоніторингу зазвичай не стають приводом для реєстрації кримінального провадження, адже такі матеріали не є повідомленням про вчинення кримінального правопорушення, а є інформацією про можливу протиправну діяльність. Відповідно до пункту 4 частини першої статті 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підставою для проведення ОРД є наявність узагальнених матеріалів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, отриманих в установленому законом порядку.

Стосовно пошукової діяльності, спрямованої на виявлення ознак злочинів, організаційно-тактична модель проведення оперативного пошуку розглядається за певними етапами. Так, на етапі безпосереднього збору первинної інформації виділяють певні складові елементи, зокрема: сфери пошуку (у нашому випадку це можуть бути громадяни-інвестори, контрагенти інституційного інвестора); в місцях концентрації осіб, що становлять оперативний інтерес (пошук серед колективу інституційного інвестора, колективу контрагентів, в діяльність яких було проінвестовано кошти) в криміногенних групах, які спеціалізуються на вчиненні злочинів у сфері фінансів (серед осіб, що є членами злочинних угруповань, які спеціалізуються на вчиненні злочинів з використанням комп'ютерних мереж та ЕОМ); серед осіб, що притягувались до відповідальності за вчинення злочинів, аналогічних нерозкритих).

Отже, враховуючи викладене вище, можемо підсумувати, що об'єктами оперативного пошуку (джерелами фактичних даних) є особи та предмети, де містяться певні сліди.

За результатами проведеного аналізу оперативно-розшукових справ та опитування працівників оперативних підрозділів вдалося з'ясувати, що: об'єктом оперативного пошуку серед осіб є особи (які задумують, що готують і вчинили злочин або причетних до нього; які вчиняють протиправні дії; які володіють інформацією, яка має значення для боротьби зі злочинністю; спроможні систематично надавати допомогу

у боротьбі зі злочинністю). Об'єктом оперативного пошуку були: керівництво та співробітників (у тому числі колишніх) інституційного інвестора, керівництво та співробітників контрагентів інституційного інвестора, коло спілкування певних керівників та співробітників, які становлять оперативний інтерес; окремих громадян-інвесторів, осіб, які мають певні ризики протиправної поведінки, оскільки притягувались до певних видів відповідальності за вчинення правопорушень у сфері інвестиційної діяльності (фінансової, дисциплінарної, адміністративної, кримінальної).

Щодо предметів, які є об'єктами оперативного пошуку, то сюди входять передусім документи, в яких відображається хід господарської діяльності інституційного інвестора, у тому числі і електронні документи (первинні документи, звітні, бухгалтерські, фінансові документи, у тому числі платіжні, фінансово-господарські договори), а також носії інформації, на яких збережені ці документи, неофіційні документи (записки, блокноти), особисті речі осіб, які становлять оперативний інтерес; кошти, цінні папери, інші цінності чи інше майно, які були здобуті в результаті протиправної діяльності.

Сліди, що становлять оперативний інтерес включають безпосередньо сліди особи, яка становить оперативний інтерес та сліди її протиправної діяльності (зазвичай це електронні сліди, які залишаються в банківській системі чи в електронній системі інституційного інвестора), сліди на документах (сліди матеріальної та інтелектуальної підробки документів).

Наступним етапом оперативного пошуку є розпізнавання ознак злочину. Співставлення виявлених об'єктів пошуку з пошуковими ознаками об'єктів, що становлять оперативний інтерес. Розпізнавання засноване на дії об'єктивного закону взаємозв'язку реальних явищ, в результаті якого будь-який матеріальний процес так чи інакше відображається в інших пов'язаних з ним матеріальних процесах. Саме тому об'єкти, що становлять оперативний інтерес, завжди знаходять віддзеркалення в навколишній дійсності. Матеріальні сліди їх існування, їх ознаки та властивості складають в сукупності

групи пошукових ознак, за якими дані об'єкти можуть бути виділені з множини інших. Цей етап оперативного пошуку завжди носить суб'єктивний характер, адже залежить від оперативного працівника, який сприймає знайдені в результаті оперативного пошуку пошукові об'єкти.

Аналіз отриманої інформації передбачає пошук у знайдених об'єктах пошуку ознак кримінального правопорушення у сфері діяльності інституційного інвестора. Тут насамперед здійснюється пошук фактичних даних, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зокрема вивчаються:

- особливості інструментів залучення активів від індивідуальних інвесторів на предмет виявлення підозрілих операцій: обіцянку необґрунтовано завищеного доходу від інвестицій, залучення до реклами інституційного інвестора нібито задоволених інвесторів, показові рекламні розіграші і різні захоплення за вкладання коштів, дуже обмежений час на прийняття рішення про інвестування «завтра % будуть значно нижчі, вкласти гроші можна тільки сьогодні» тощо;

- вивчення особливостей інвестування залучених коштів: вивчення сфер інвестування та ділової репутації і особливостей співпраці з контрагентами, вивчення реальності операцій (виявлення ознак фіктивних операцій з виведення коштів під виглядом інвестування у компанії з сумнівною репутацією чи у пов'язані компанії), вивчення критеріїв відбору контрагентів з метою виявлення нетипових контрагентів і підозрілих операцій; вивчення досвіду попередніх угод з контрагентами. Пошуковим ознаками можуть бути невідповідність господарської діяльності контрагента заявленим публічно цілям інвестування, фіктивність діяльності контрагента, новостворений контрагент і відсутність інформації про його ділову репутацію, фінансові проблеми у контрагента, затримка з реалізацією інвестиційних проєктів, які були розпочаті раніше, відсутність чіткої інформації про мету інвестування, очікуваний прибуток та гарантії виконання зобов'язань, наявність в господарській документації заперечень службових осіб щодо виділення коштів в межах певного договору, укладення контрактів лише

з одними контрагентами; завищена вартість певних робіт чи послуг;

– вивчення даних та документів фінансово-господарської діяльності: бухгалтерських, фінансових (у тому числі банківських платіжних документів); документів про розміщення цінних паперів, документів про інвестування у певні проєкти, документів, які б свідчили про нецільове витрачання коштів інвесторів (завищені ціни на рекламу, необґрунтовані витрати на надання консультаційної допомоги в певній сфері, придбання нетипових для діяльності інституційного інвестора товарів чи послуг тощо). Пошуковими ознаками може бути проведення частих поточних ремонтів, необґрунтоване проведення капітального ремонту, закупівля дороговартісного обладнання чи комп'ютерної техніки, виявлення невідповідностей між фінансовими та первинним документами, виявлення ознак безтоварності фінансових операцій, махінації з оподаткуванням («оптимізація» податкових зобов'язань), наявність сумнівних платіжних документів, які не відповідали загальній меті здійснення діяльності, невідповідність між змістом та формою окремих документів, ознаки матеріальної чи ідеальної (інтелектуальної) підробки документів. Так, в кримінальному провадженні № 62021000000000761, справа справа № 757/53530/21-к суд дав дозвіл на проведення обшуку приміщення з метою пошуку та вилучення таких об'єктів комп'ютерної техніки, моноблоків, системних блоків, ноутбуків, планшетів, магнітних, електронних, цифрових носіїв інформації, флеш накопичувачів, оптичних носіїв інформації, серверів електронних інформаційних систем або їх частини, фото-відео камер, накопичувальних пристроїв, жорстких дисків, wifi-роутерів, мобільних та стаціонарних терміналів зв'язку, сім-карток, пластикових банківських платіжних карт, документів у паперовому або електронному вигляді щодо здійснення незаконної діяльності, чорнових записів, грошових коштів, отриманих злочинним шляхом. У цій справі невстановлені особи, діючи за попередньою змовою групою осіб, до складу якої входять працівники правоохоронних органів, інші фізичні та юридичні

особи, шляхом створення фіктивних брокерських центрів та налагодження незаконного механізму одержання від фізичних осіб грошових коштів, під виглядом інвестування, шляхом обману заволоділи грошовими коштами громадян, в особливо великому розмірі. На території м. Києва тривалий час діяла мережа псевдо брокерських центрів, які привласнюють кошти інвесторів (Європа, Азія, Австралія, Південна Америка, Африка та інші) під виглядом торгів на міжнародних фондових біржах. Для реалізації злочинного наміру в Києві створені колл-центри, оператори яких від імені відомих інвестиційних компанії телефонували клієнтам і пропонували інвестувати гроші в акції відомих компаній на міжнародних фондових біржах. Протиправна діяльність злочинного угруповання також полягала у використанні заздалегідь створених веб-сайтів, майданчиків та додатків під виглядом біржової торгівлі валютою та криптовалютою, цінними паперами, золотом та нафтою з метою залучення коштів громадян, гарантуючи одержання надприбутків у короткострокові терміни⁹²;

- аналізує матеріали перевірок контролюючих органів, матеріали Держфінмоніторингу платежів, інформацію щодо здійснення наглядової діяльності щодо інституційних інвесторів з метою виявлення прогалин та «слабких» місць в безпеці чи в інших секторах діяльності інституційного інвестора;

- виявляє непрофесійні зв'язки певних співробітників інституційного інвестора з контрагентами, співробітниками контролюючих органів тощо;

- виявляє «ризикову поведінку» певних осіб (співробітників інституційного інвестора чи його «підозрілих» контрагентів): недбале виконання службових обов'язків, заволодіння коштами інституційного інвестора, спілкування з певним кримінальним середовищем, наявність значних боргів чи інших проблем (алкоголізм, наркоманія, ігрова залежність), які негативно впливають на добросовісність виконання ними

⁹²Ухвала Печерського районного суду міста Києва від 6 жовтня 2021 року у справі № 757/53530/21-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103899685>.

службових обов'язків; невмотивована виплата премії чи суттєва різниця в зарплаті певних працівників можуть свідчити про лояльне ставлення керівництва інституційного інвестора до певних осіб і їх зв'язок з протиправною діяльністю, накладення дисциплінарних стягнень на певних співробітників.

Вивчення документів щодо зловживань службових осіб інституційного інвестора необхідно здійснювати із максимальною обережністю (зашифровано або через співпрацю зі співробітниками інституційного інвестора, які заслуговують на довіру), щоб службові особи не дізналися про перевірку та не знищили докази проти себе, не схилили потенційних свідків до неправдивих свідчень.

Щодо виокремлення сфер пошукової роботи, кримінальні правопорушення, пошук ознак яких слід здійснювати, відносять до певного виду на підставі класифікації розділів і статей КК України. Кримінально-правові ознаки є вихідними для оперативного пошуку, оскільки без кваліфікації дій особи за конкретною статтею КК України немає і події злочину, а отже, немає підстав здійснювати ОРД. Проте кримінальні правопорушення у сфері діяльності інституційних інвесторів є дуже різноманітні, як ми вже зазначали вище. Підставою для їх виокремлення є те, що певну сферу діяльності інституційного інвестора (як залучення коштів, так і їх інвестування) регламентують значна кількість законів і підзаконних нормативних актів, а порушення вимог зазначених нормативних актів кваліфікує КК України як злочин.

Специфіка пошукової роботи за умови виокремлення сфер за таким критерієм полягає в тому, що нормативні акти (які регламентують певну сферу життєдіяльності) використовують лише в цій вузькій сфері та майже не стосуються інших, наприклад: якщо одні акти регулюють обіг підакцизних товарів і порушення їх вимог є злочином, то нормативні акти, що регулюють іншу галузь, не мають жодного впливу на кваліфікацію дій осіб. Контролюючі державні органи створені спеціально для регулювання відносин у певній сфері, унаслідок цього особи, що мають інформацію про злочин (і ті, що

готують або вчинюють злочин), майже всі працюють у цих органах, тобто керуються у своїй діяльності окремими нормативними актами (що регулюють суспільні відносини в конкретній сфері). Зазначені особливості є значущими в контексті ефективності пошуку, оскільки суб'єктивними чинниками, які сприяють утіленню об'єктивно наявної можливості виявлення оперативної інформації в дійсність, є: знання суб'єктом пізнання (пошукової роботи) загальних закономірностей виникнення інформації про злочин; знання щодо ситуаційних особливостей механізму виникнення інформації про злочини; знання прийомів і засобів відбору орієнтувальних інформаційних сигналів, уміння застосувати ці прийоми та засоби; наявність можливості систематичної діяльності з виявлення ознак злочинів (можливості застосувати ці прийоми й засоби) – тобто виокремлення сфер зумовлює необхідність спеціалізації суб'єктів пошукової роботи. Тому в цьому випадку важливим є встановлення довірливих стосунків зі співробітниками уповноважених державних, у тому числі контролюючих органів, за для отримання інформації про об'єкти пошуку.

Щодо визначення місць пошуку найпоширенішими є два підходи. Перший – загальний, під час застосування якого необхідно насамперед визначити коло об'єктів пошуку; другий – спеціальний, який передбачає пошук у таких місцях, де можна отримати інформацію про злочини не одного виду. Наприклад, нотаріальні контори є сферою пошуку в контексті можливої участі нотаріуса в учиненні злочину. З іншого боку, від нотаріуса можна отримати інформацію про ознаки злочинів, під час яких використовували певні функції нотаріуса, проте він безпосередньо не брав участі в учиненні злочину (встановити місце вчинення нотаріальної дії нескладно, оскільки в посвідчувальному написі та реєстрі для реєстрації нотаріальних дій записують місце вчинення нотаріальної дії). Також специфічною сферою пошуку є електронне середовище та місця доступу до нього, оскільки електронне середовище, у якому здійснюють пошук фактичних даних, утворюється сукупністю носіїв інформації, програмно-технічних засобів автоматизованого опрацювання

інформації та телекомунікаційними мережами (матеріальними носіями інформації, електричними полями та сигналами, засобами їх опрацювання, каналами зв'язку тощо)⁹³.

Також електронне середовище позиціонується як місце пошуку з позицій отримання доступу до інформації, яка становить оперативний інтерес, а саме: комп'ютерні бази даних, у яких містяться банки даних державних органів (зокрема, з Держреєстру можна отримати таку інформацію: відомості щодо речових прав на нерухоме майно, прав власності на нерухоме майно, іпотек, заборон відчуження об'єктів нерухомого майна; обтяжень рухомого майна про податкові застави); технічні системи безготівкових розрахунків; мережа Інтернет тощо. Відокремленою сферою пошукової роботи є сфера державного контролю, яку формує коло взаємопов'язаних суб'єктів контролю, окремі з яких є загальними суб'єктами контролю (органи, що реєструють суб'єктів господарської діяльності, беручи їх на облік для здійснення різних відрахувань і виплат відповідно до вимог законодавства, а саме: органи статистики, податкові органи, фонд соціального страхування, фонд зайнятості тощо), а частина – суб'єктами контролю для певних сфер економіки (органи, що видають ліцензії на здійснення окремих видів господарської діяльності; органи, які контролюють діяльність ліцензіатів). До місць пошуку, на нашу думку, також належать: засоби масової інформації, організації різних форм власності, що пов'язані із зазначеними об'єктами однієї галузі економіки господарськими (виробничими) зв'язками; установи фінансово-кредитної системи, що обслуговують ці об'єкти.

Таким чином, у межах пошукової діяльності можна виокремити такі стадії, кожна з яких зумовлює певні сфери та місця пошуку: визначення об'єктів, що становлять оперативний інтерес для оперативного пошуку (у нашому випадку

⁹³Шеломенцев В. П. Выявление и раскрытие преступлений, связанным с мошенничеством в сети Интернет. *Международное сотрудничество в борьбе с компьютерной преступностью: проблемы и пути их решения: материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Донецк, 2007)*. Донецк: ДЮИ ЛГУВД, 2007. С. 318–325.

це поведінка або подія, що становить оперативний інтерес в широкому розумінні як сукупність поведінкових актів, які вносять певні зміни в навколишнє середовище); визначення об'єктів пошуку та їх пошукових ознак (осіб, предметів, явищ, слідів); визначення сфери та місця здійснення оперативного пошуку, з'ясування первинної інформації про ознаки протиправного діяння, що вчиняються у сфері діяльності певного інституційного інвестора; оцінювання результатів перевірки, висновки про наявність або відсутність ознак кримінального правопорушення, який учиняється у сфері діяльності певного інституційного інвестора на підставі наявності його ознак; прийняття рішення про використання результатів пошуку.

За результатами проведеного опитування працівників оперативних підрозділів вдалося встановити, що основними заходами організації оперативного пошуку в цілях виявлення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів є:

- інформаційно-аналітична діяльність оперативних підрозділів, у тому числі із використанням інформації з інформаційних систем, доступ до яких мають оперативні підрозділи;

- взаємодія з оперативними підрозділами, іншими службами, правоохоронними та контролюючими органами (Держфінмоніторинг, НБУ, НКЦПФР, ДПС), у тому числі отримання інформації за результатами здійснення ними ліцензійної, наглядової чи контрольної діяльності;

- розвідувальні бесіди, які полягають в одержанні від опитуваних осіб інформації, що може мати значення для виявлення ознак кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів. Основні групи осіб, з яким проводяться такі розвідувальні бесіди – це співробітники державних органів; співробітники інституційного інвестора (у тому числі колишні); співробітники контрагентів інституційного інвестора; співробітники банків, які обслуговують фінансову діяльність інституційного інвестора;

- візуальне спостереження за річчю або місцем, котре полягає у проведенні спостереження на певних ділянках міс-

цевості, у публічно доступних місцях, за визначеними адресами, за керівництвом та співробітниками інституційного інвестора, контрагентів, виконавцями окремих робіт та послуг;

- пошук у ЗМІ та мережі Інтернет інформації про шахрайства з фінансовими ресурсами, повідомлень у групах ошуканих інвесторів, відгуків про певні інвестиційні компанії, інвестиційні проекти тощо;

- конфіденційне співробітництво з особами, які долучені до діяльності інституційного інвестора чи його контрагентів.

Необхідно скористатися допомогою осіб (на засадах добровільності), які мають доступ до фінансової документації. Така допомога передбачена п. 13 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Співробітництво на конфіденційній основі дає змогу розкрити злочин, який може мати конспіративний та латентний характер.

Передусім таке конфіденційне співробітництво може бути реалізовано з працівниками бухгалтерії, за допомогою яких імовірно попереднє ознайомлення з бухгалтерською документацією; працівниками, які здійснюють обрахування вартості інвестицій (економічно-планових відділів); матеріально відповідальними особами, касирами, менеджерами з обслуговування банків, які проводять фінансові операції інституційного інвестора. Спілкуючись із цими особами, можна отримати конкретні відомості щодо безпідставного списання певних коштів, завищення фактичних витрат на покупку товарів, проведення робіт та отримання послуг, укладання угод на проведення ремонтних робіт із фіктивними фірмами та проведення ремонту за кошти, що не передбачені кошторисом і списання витрат. Необхідно, зокрема, з'ясувати, в яких стосунках (дружніх, або родинних) знаходяться працівники відділу бухгалтерії з: керівниками бюджетних установ та їхніми заступниками, касиром, матеріально-відповідальними особами. Працівники банків можуть надати інформацію про підрозділі фінансові операції, контрагентів, кому перераховуються кошти за підозрілими фінансовими операціями.

Саме під час оперативного пошуку створюються передумови для документування кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів та в подальшому передачі матеріалів до органів досудового розслідування для прийняття процесуального рішення про відкриття кримінального провадження та проведення досудового розслідування.

1.4. Оперативно-розшукове документування оперативними підрозділами кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів

Після виявлення фактичних даних, що свідчать про протиправну діяльність окремих осіб та груп вкрай важливим питанням є правильне і повне документування кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів, оскільки такі задокументовані матеріали ОРД в подальшому зможуть бути передані до органів досудового розслідування для прийняття процесуального рішення про початок кримінального провадження та проведення досудового розслідування і, у разі виконання вимог КПК України, можуть бути визнані доказами в кримінальному провадженні.

Дослідженню проблематики проведення ОРЗ та використання їх результатів у кримінальному провадженні після прийняття нового КПК України присвятили наукові праці такі вчені, як: Ю. П. Аленін, М. В. Багрій, Б. І. Бараненко, Є. М. Блажівський, С. М. Бортник, О. Б. Бочковий, О. П. Ващук, І. В. Гловюк, І. В. Глущенко, С. О. Гриненко, К. А. Гусєва, О. А. Земляна, О. В. Кириченко, О. О. Кіпер, І. М. Козьяков, Ю. В. Колесник, В. В. Комашко, А. М. Копилов, О. Є. Кравченко, С. С. Кудінов, О. А. Лейба, Є. В. Лизогубенко, В. В. Луцик, В. І. Максимов, О. В. Манжай, Н. Я. Маньковський, О. В. Меживой, Д. М. Мірковець, А. В. Мурзановська, В. В. Мухін, Ю. М. Немно, Д. А. Нескоромний, Д. Й. Никифорчук, А. І. Палюх, А. О. Панасюк, М. М. Перепилиця, М. А. Погорецький, О. І. Полюхович, В. А. Савченко, А. А. Саковський, О. М. Сало, Ю. Г. Севрук, Д. Б. Сергєєва, Д. С. Слінько, Х. Р. Слюсарчук, О. В. Соколов, М. В. Стацак,

А. В. Столітній, С. Р. Тагієв, О. С. Тарасенко, В. В. Тіщенко, О. О. Торбас, В. І. Фаринник, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, М. В. Черноусько, І. Л. Чупрікова, О. В. Шамара, М. І. Шевчук, В. В. Шендрик, Р. М. Шехавцов, А. В. Шило, І. Р. Шинкаренко, М. В. Шкрибайло, В. В. Шум та багато інших. Проте вони розглядати питання документування в складі загальних питань ОРД, у тому числі використання результатів ОРД в кримінальному провадженні, а також щодо окремих видів кримінальних правопорушень. Питання документування кримінальних правопорушень, що вчиняються в діяльності інституційних інвесторів сьогодні в Україні, у тому числі в умовах повномасштабного вторгнення, залишаються недослідженими.

Основний зміст ОРД складає документування, звісно мета ОРД не зводиться лише до документування кримінальних правопорушень, все ж воно відіграє домінуючу роль. Документування складає основу доказування, адже воно виконує функцію фіксації фактичних даних, що потім можуть бути використані в доказуванні у кримінальному провадженні⁹⁴.

Проте документування в ОРД не тільки призначено для фіксування відомостей, отриманих у результаті здійснення ОРЗ. Воно передбачає регламентований відомчими нормативними актами процес збирання документованої інформації, її перевірки, оцінки та використання у вирішенні завдань ОРД, а в кримінальному судочинстві – у порядку, встановленому КПК.

Документування в ОРД може розглядатися як процес відбиття у службовій документації фактичних даних, отриманих у результаті ОРЗ, а також як процес пізнання, що має особливу правову природу та здійснюється з метою вирішення завдань цієї діяльності, зокрема для фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена КК України.

Оскільки більшість кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів вчиняються організова-

⁹⁴Старенький О. С. Доказування в кримінальному провадженні: до визначення поняття. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2015. № 1. С.144-152.

ними злочинними групами в умовах неочевидності, про що зазначено нами в попередніх підрозділах, роль оперативних підрозділів у документуванні такої протиправної діяльності важко переоцінити.

За даними Офісу генерального прокурора відповідно до звітів про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями більше 90% кримінальних правопорушень, які вчиняються організованими групами чи злочинними організаціями, виявляються саме оперативними підрозділами правоохоронних органів⁹⁵. Це підтверджується і результатами проведеного опитування працівників оперативних підрозділів. Так, лише за 2023 рік оперативні підрозділи виявили 457 з 494 організованих злочинних груп та злочинних організацій і доволі багато з них функціонувала: у бюджетній сфері, у банківській системі у т. ч. комерційних банках та фінансово-кредитній системі (без банків), у сфері приватизації, у сфері земельних правовідносин, у паливно-енергетичному комплексі, у сільському господарстві, у лісовому господарстві, у добувній промисловості і розробленні кар'єрів, у переробній промисловості, у будівництві, в інших видах економічної діяльності. Всі ці сфери є сферами інвестування залучених коштів інституційним інвестором. При цьому, лише за 2023 рік оперативними підрозділами правоохоронних органів виявлено 1 898 з 2 103 членів організованих злочинних угруповань та злочинних організацій⁹⁶.

Повертаючись до «документування», зазначимо, в юридичній літературі також немає єдності щодо розуміння поняття «документування», що пов'язано з відсутністю правового регулювання визначення поняття цього терміну, його змісту та значення. Так, дійсно, у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» термін доказування не використовується,

⁹⁵Про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizacijami-2>.

⁹⁶Звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями за січень-грудень 2023 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizacijami-2>.

натомість в Законі зазначається, що певні ОРЗ проводяться з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь (п. 2 ст. 8), а самі матеріали ОРД використовуються для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні (п. 2 ст. 10)⁹⁷.

Документування в широкому розумінні є створенням документа з використанням різних методів, способів і засобів фіксації інформації на матеріальному носії. Але документування є одночасно і пізнавальною діяльністю, оскільки без отримання, сприйняття і вивчення певної інформації особою неможливо її документування.

Так, в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженій наказом МВС від 7 липня 2017 року № 575 документування згадується, але не надано його визначення⁹⁸. В розділі XIII. Особливості організації взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених членами організованих груп та злочинних організацій вказаної вище Інструкції вказано, що за наявності в оперативного підрозділу достатньої інформації про готування до вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину особами у складі ОГ та ЗО зібрані матеріали із зафіксованими фактичними даними про це надаються начальникові слідчого управління ГУНП для планування погоджених дій під час їх реалізації. Матеріали оперативного підрозділу, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння членів ОГ та ЗО, відповідальність за які передбачена КК України, що направляються до органу досудового розслідування для початку та здійснення досудо-

⁹⁷Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

⁹⁸Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженій наказом МВС від 7 липня 2017 року № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>.

вого розслідування, повинні містити відомості про наявність та місцезнаходження доказів (у тому числі речових доказів), бухгалтерських документів, викрадених або здобутих кримінально-протиправним шляхом коштів, майна та інших цінностей. Таким чином, можемо зробити висновок, що результатом документування є створення значної кількості службових документів, які об'єднуються назвою матеріали ОРД.

Детально сутність документування досліджував відомий український вчений М. А. Погорецький. Так, як він слушно зазначає, оперативно-розшукове документування це діяльність, що здійснюється лише посадовими особами й органами, до компетенції яких входить проведення ОРЗ; діяльність, що здійснюється лише на підставі положень Закону про ОРД та відомчих нормативно-правових актів; діяльність, спрямовану на достовірне й об'єктивне відбиття (закріплення, фіксацію) змісту й результатів ОРЗ і рішень у матеріалах ОРД; діяльність, що створює необхідні передумови для успішного розвитку кримінального процесу на всіх його стадіях, маючи на меті вирішення завдань ОРД⁹⁹.

Виходячи з цього, М. А. Погорецький надав визначення документа ОРД як паперового або іншого матеріального носія, що призначений для зберігання, перетворення, передачі, посвідчення відомостей, на якому у знаковому чи в будь-який інший спосіб і в певній формі зафіксована оперативно-розшукова інформація, отримана уповноваженими суб'єктами у визначений законом і відомчими нормативними актами спосіб, яка може мати значення для прийняття відповідних рішень в ОРД та інших встановлених законом сферах діяльності¹⁰⁰.

⁹⁹Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.; Погорецький М. А. Категоріальний апарат оперативно-розшукового документування. *Наука – 2009: теоретичні і прикладні дослідження: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 23–24 квіт. 2009 р.)*. Черкаси: СУЕМ, 2009. С. 112–113.

¹⁰⁰Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с. С. 225.

В теорії ОРД сутність оперативно-розшукового документування окремими фахівцями цілком обґрунтовано розкривається через засади теорії діяльності¹⁰¹.

Оперативно-розшукове документування в теорії ОРД отожднюють також з оперативно-розшуковим пізнанням, де є об'єкт пізнання, мета, завдання, засоби пізнання (ОРЗ), суб'єкти пізнання тощо¹⁰², або розглядають його як метод ОРД.

Як самостійний (особливий) різновид пізнання зовнішнього світу, документування в ОРД розглядають також і як вид спеціального (оперативно-розшукового) дослідження, характерними рисами якого є такі: носить правовий характер та регулюється нормами різних законів та відомчих нормативних правових актів; здійснюється уповноваженою особою суб'єктом ОРД; досліджується протиправне діяння, з приводу якого заведено оперативно-розшукову справу; предметом пізнання є фактичні дані про дане протиправне діяння в обсязі необхідному та достатньому для встановлення у цьому діян-

¹⁰¹Погорецький М. А. Поняття «діяльність» та його значення для теорії ОРД (2004) 3 (38) *Вісник Акад. правових наук України*. С. 202–213; Погорецький М. А. Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі: монографія. Київ: Вид-во НА СБ України, 2004. 320 с. С. 298–312; Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с. С. 467–468; Погорецький М. А. Мета і завдання оперативно-розшукової діяльності. *Проблеми законності: респ. міжвід. наук. зб.* (Харків, Нац. юрид. акад. України, 2004). С. 95–103; Погорецький М. А. Об'єкт оперативно-розшукової діяльності 3 *Вісник Луганської акад. МВС ім. 10-ти річчя незалежності України*. Ч. 1: Методологічні проблеми теорії та практики оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. С. 93–102; Погорецький М. А. Структура оперативно-розшукової діяльності. *Міжнародна поліцейська енциклопедія: у Т.10 Т.VI Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції)* / В. В. Коваленко, Є. В. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ, Атіка, 2010. С. 950–953.

¹⁰²Погорецький М. А. Оперативно-розшукове пізнання. *Міжнародна поліцейська енциклопедія: у Т.10 Т.VI Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції)* / В. В. Коваленко, Є. В. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Атіка, 2010. С. 620–623.; Погорецький Н. А. Оперативно-розыскное познание действительности. *Проблемы формирования уголовно-розыскного права*. 2003. № 6. С. 80–88; Погорецький М. А. Засоби пізнання в оперативно-розшуковій діяльності. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2004. № 9. С. 137–149.

ні ознак злочину; пізнання здійснюється за допомогою сил, методів і засобів ОРД; змістом даного процесу є сукупність заходів зі збирання (виявлення), вивчення (перевірки), систематизації, оцінки фактичних даних про злочину; результатом пізнання є висновок уповноваженої особи на підставі отриманих фактичних даних про наявність або відсутність у певному протиправному діянні ознак конкретного складу злочину, а також прийняття рішення щодо використання отриманих фактичних даних в інтересах кримінального судочинства або для вирішення інших завдань ОРД¹⁰³.

Змістом оперативно-розшукового документування злочинів є: пізнання події, прийняття рішення про фіксацію одержаних фактичних даних; закріплення фактичних даних у оперативно-службових документах; перевірка та оцінка фактичних даних зафіксованих у документах фактичних даних; збереження, збирання та систематизація зафіксованих у документах фактичних даних; забезпечення використання фактичних даних у кримінальному судочинстві; забезпечення використання фактичних даних при здійсненні пошуку, проведенні перевірки первинної інформації про злочини; забезпечення використання фактичних даних при здійсненні оперативно-розшукових заходів¹⁰⁴.

Враховуючи викладене вище, *пропонуємо таке визначення оперативно-розшукового документування кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів – це регламентована законодавством пошуково-пізнавальна діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукових заходів, результатом якої є фіксація в службових документах оперативно-розшукової інформації:*

¹⁰³Погорецький М. А. Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі: монографія. Київ: Вид-во НА СБ України, 2004. 320 с.

¹⁰⁴Погорецький М. А. Шеломенцев В. П. Оперативно-розшукове документування (документування в оперативно-розшуковій діяльності, оперативне документування). Міжнародна поліцейська енциклопедія: у Т.10 Т.VI Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції) / В. В. Коваленко, Є. В. Моїсеев, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Атіка, 2010. 611–613.

результатів здійснення оперативно-розшукових заходів та прийнятих рішень, а також фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп у сфері господарської діяльності інституційних інвесторів (під час залучення чи інвестування коштів індивідуальних інвесторів), які виявлені під час здійснення оперативно-розшукових заходів.

Сьогодні також триває дискусія щодо можливості заміни ОРЗ проведенням НСРД і відповідно заміни документування доказуванням. Багато авторів стверджують, що проведення НСРД дозволяє одразу отримувати докази в кримінальному провадженні¹⁰⁵, проведення ж ОРЗ не дозволяє одразу використовувати задокументовану інформацію в кримінальному процесі, а вимагає її легалізації чи розсекречування. Співвідношення ОРД та НСРД було предметом глибоких наукових досліджень¹⁰⁶. На нашу думку, слід виходити з завдань ОРД,

¹⁰⁵Детальніше див: Бабіков О. Соколкін В. Використання у кримінальному провадженні як доказів матеріалів, отриманих оперативними підрозділами у здійсненні ОРД. *Вісник прокуратури*. 2014. № 11. URL: https://khar.gp.gov.ua/ua/intervu_ta_komentari?_m=publications&_t=rec&id=148562.

¹⁰⁶Уваров В. Проблеми правової регламентації інституту негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3. С. 19–24; Грібов М. Л. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо особи за її згодою. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2018. № 1. С. 87–95; Сергєєва Д. Б. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні: щодо удосконалення норм чинного КПК України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 1. С. 105–107; Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ*. 2013. № 1. С. 270–277; Погорецький М. А. Застосування провокації в ході негласних розслідувань: питання правомірності. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 33–42; Старенький О. С. Цуцкірідзе М. С. Використання негласних слідчих (розшукових) дій як засобів доказування в кримінальному провадженні на досудовому розслідуванні. *Право України*. 2015. № 1. С. 152–161; Старенький О. С. Проблемні аспекти законодавчої регламентації провадження негласних слідчих (розшукових) дій. *Наук. вісн. Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*. 2013. № 4. С. 449–455; Стацак М., Мазур Л. Проблемні аспекти застосування негласних слідчих (розшукових) дій оперативними підрозділами ОВС України. Митна справа. 2012. № 6 (84). С. 85–89; Татаров О. Ю. Окремі проблеми при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 69–77; Чернявський С. С. Удалова Л. Д. Ґрунтовне дослідження теорії та практики функції обвинувачення у кримінальному провадженні України. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 199–202.

якщо необхідним є викриття злочинних мереж з транснаціональними зв'язками, організованих злочинних угруповань з ієрархічною структурою, значним ступенем конспірації, корупційною складовою тощо, то їх розробка в рамках оперативно-розшукової справи є ефективнішою, скільки дозволяє використання ширшого арсеналу оперативно-розшукових заходів, негласних засобів і конспіративних методів¹⁰⁷. При цьому, в діяльності інституційних інвесторів часто здійснюють діяльність саме організовані злочинні групи, при цьому, як ми зазначали вище, не лише вони, але й самі інституційні інвестори часто зацікавлені в прихованні інформації про вчинене кримінальне правопорушення, тому для виявлення і документування фактів протиправної діяльності в сфері господарської діяльності інституційних інвесторів особливого значення набуває саме ОРД та процес документування кримінальних правопорушень.

На нашу думку, при обранні способу фіксації протиправної діяльності оперативним підрозділам слід виходити з мети та завдань ОРД та кримінального процесу, а тому ОРЗ не можуть бути автоматично замінені НСРД чи навпаки, адже ОРД спрямована на пошук та викриття протиправної діяльності (у тому числі її негайного припинення), а кримінальний процес – на розслідування вчинених кримінальних правопорушень, доказування винуватості конкретної особи та притягнення її до кримінальної відповідальності.

Вважаємо дуже правильним та обґрунтованим підхід М. А. Погорецького, який пропонує об'єднати функції ОРД і досудового розслідування в одну, наділивши нею одну вповноважену особу, на кшталт західних країн (офіцер поліції, агент, детектив). Цю функцію буде реалізовано через пошуково-розвідувальну, розшукову, інформаційно-аналітичну та слідчу діяльність уповноваженої особи. Такі особи повинні

¹⁰⁷Детальніше про конспірацію див. Pogoretskyj M., Sukhachov O. Meaning of the term «conspiracy» in the law of Ukraine and other countries. *Internal security*. 2014. № 6(2). Р. 69–78; Грібов М. Л. Сухачов О. О. Конспірація як система заходів забезпечення негласності кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. №4. С. 33-44.

мати чітку спеціалізацію, належне матеріально-технічне забезпечення та соціальний захист, відповідати високим стандартам професіоналізму. Спеціальні підрозділи (підрозділи оперативної служби, оперативно-технічні підрозділи) повинні продовжувати виконувати свої специфічні функції щодо забезпечення діяльності детективів¹⁰⁸. Таким чином, буде розмежовано діяльність з виявлення та запобігання злочинам і розслідування кримінальних правопорушень, а також чітко окреслено зв'язок між цими видами діяльності та диференційовано повноваження їхніх суб'єктів.

Наступним питанням є завдання та напрями оперативно-розшукового документування. П. В. Жовтан документуванням вважає передбачений законами та підзаконними нормативними актами комплекс дій, спрямованих на достовірне відображення (закріплення, фіксацію) у матеріалах ОРД порядку й результатів як окремих оперативно-розшукових заходів і рішень, так і всього перебігу й результатів ОРД, що охоплює збирання, закріплення, систематизацію, перевірку та оцінку фактичних даних, необхідних для доказування в кримінальному провадженні, вирішення інших завдань кримінального судочинства та ОРД, а також створення умов для використання цих даних у розслідуванні¹⁰⁹.

Оскільки задокументована протиправна діяльність окремих осіб та груп в подальшому має отримати реакцію від держави, тобто особи, які вчинили кримінальне правопорушення, мають отримати справедливе показання, то задокументовані фактичні дані мають бути реалізовані в подальшому в кримінальному процесі. Але матеріали ОРД не можуть

¹⁰⁸Погорецький М. А. Оперативно-розшукова діяльність і кримінальний процес: стан та перспективи взаємозв'язку. *Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-праксеологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 22–23 квіт. 2015 р.). Одеса: ОДУВС, 2015. С. 27–29.

¹⁰⁹Жовтан П. В. Документування як засіб забезпечення оперативними підрозділами доказування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2014. № 4 (51). С. 87–93.

бути доказами в кримінальному процесі без їх перевірки процесуальним шляхом.

Документування залежно від стадій та форм здійснення ОРД також виконує різні завдання. Основними напрямками оперативно-розшукового документування є: – встановлення осіб, яким відомо про злочинні протиправні дії розроблюваних і які можуть бути допитані як свідки в кримінальному провадженні; – виявлення предметів і документів, які після проведення в майбутньому процесуальних дій будуть джерелами доказів і орієнтуючої інформації, забезпечення їх збереження з метою долучення до матеріалів кримінальної справи; – фіксація злочинних і протизаконних дій розроблюваних встановлення осіб¹¹⁰.

Таким чином, вбачаються три основні напрямки документування під час ОРД: виявлення, фіксація та припинення протиправної діяльності певних осіб (шляхом здійснення контролю за вчиненням злочину в широкому розумінні, запропонованому М.Л. Грібовим¹¹¹), виявлення та перевірка осіб, які можуть бути залучені як свідки в кримінальному провадженні; виявлення предметів та документів, які можуть стати джерелом доказів в кримінальному провадженні та вжиття заходів щодо їх збереження.

Документ оперативно-розшукової діяльності як паперовий або інший матеріальний носій, що призначений для зберігання, перетворення, передачі, посвідчення відомостей, на якому у знаковий чи в будь-який інший спосіб та в певній формі зафіксована оперативно-розшукова інформація, отримана уповноваженими суб'єктами у визначений законом та відомчими нормативними актами спосіб, яка може мати

¹¹⁰Саковський А. А., Жижин А. В. Взаємодія підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування в документуванні кримінальних правопорушень. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2019. № 2 (111). DOI: <https://doi.org/10.33270/01191112.49>.; Долженков О.Ф. Інфраструктура організованої економічної злочинності: монографія. Одеса: НДРБВ ОЮІ НУВС, 2002. 254 с. С. 204.

¹¹¹Грібов М. Л. Правове регулювання документування вчинення злочину в кримінальному процесі й оперативно-розшуковій діяльності. *Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ*. 2018. № 1 (15). С. 129-140.

значення для прийняття відповідних рішень в ОРД та інших встановлених законом сферах діяльності.

У сфері ОРД такими документами є: повідомлення осіб, які перебувають у негласних конфіденційних відносинах з оперативно-розшуковими підрозділами; копії письмових завдань цим особам; плани проведення окремих оперативно-розшукових заходів (оперативні комбінації, експерименти тощо); заяви громадян, повідомлення організацій, підприємств, установ, посадових осіб про підготовлювані, ті, що вчиняються, або вчинені злочини; пояснення громадян, посадових осіб; матеріали перевірок, інвентаризацій, ревізій фінансово-господарської діяльності підприємств, установ та організацій; відповіді на офіційні запити організацій, підприємств, установ, посадових осіб з питань, що входять до їх компетенції; копії документів архівних оперативно-розшукових, кримінальних справ; копії документів оперативно-розшукових справ, що перебувають у провадженні відповідних оперативно-розшукових підрозділів; копії документів кримінальних справ, що перебувають у провадженні правоохоронних чи судових органів (копії відповідей на запити правоохоронних та судових органів, копії пояснень громадян та посадових осіб, копії протоколів допитів, обшуків, виїмок, оглядів тощо); рапорти оперативних працівників про виявлені у ході проведення ОРЗ протиправні діяння, що містять ознаки злочинів, інші документальні матеріали, в яких містяться підстави для заведення оперативно-розшукових справ; рапорти оперативних працівників про заведення оперативно-розшукової справи; узагальнюючі довідки, складені за результатами аналізу отриманої в ході роботи у справі інформації та її правової оцінки; постанови про заведення, тимчасове припинення та закриття оперативно-розшукової справи; узагальнюючі довідки про отримані результати перевірки первинної оперативної інформації про протиправну діяльність; матеріали перевірки за автоматизованими банками даних та оперативно-довідковими картотеками УМВС-МВС

України; рапорти, довідки, меморандуми, протоколи проведення негласних ОРЗ тощо¹¹².

Одним з перспективних видів пошуку фактичних даних про злочини є аналітичний (або інформаційний) пошук, пов'язаний з пізнанням події злочину на основі аналізу за особливими методиками оперативної інформації, накопиченої та систематизованої в базах даних автоматизованих інформаційних систем.

Засоби комп'ютерної техніки та спеціальне програмне забезпечення, розширюючи можливості пізнання людини, дозволяють здійснювати результативний пошук фактичних даних про злочини й в електронному середовищі (середовищі комп'ютерних систем і мереж), у кіберпросторі – комп'ютерна розвідка, моніторинг комп'ютерних мереж тощо¹¹³. При здійсненні пошуку фактичних даних про злочини використовуються: інформаційні пошукові системи (інформаційний або аналітичний пошук); програмно-технічні засоби пошуку в інформаційних системах (комп'ютерна розвідка або моніторинг мереж).

В результаті аналітичного пошуку створюються службові документи, які теж можуть бути використані під час ОРД. На підставі фактичних даних, отриманих в ході ОРД, уповноваженою особою оперативного підрозділу обґрунтовуються та приймаються відповідні оперативні рішення: про заведення оперативно-розшукової справи, про продовження строку

¹¹²Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с. С. 280-292; Погорецький М. А. Документ в оперативно-розшуковій діяльності. *Міжнародна поліцейська енциклопедія*: у Т.10 Т.VI Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції) / В. В. Коваленко, Є. В. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Атіка, 2010. 223–225.

¹¹³Погорецький М. А., Шеломенцев В. П. Поняття кіберпростору як середовища вчення злочину. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2009. № 2 (2). С. 77–81; Погорецький М. А., Шеломенцев В. П. Пошук фактичних даних про злочини. *Міжнародна поліцейська енциклопедія*: у Т.10 Т.VI Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції) / В. В. Коваленко, Є. В. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Атіка, 2010. С. 750-751.

її ведення чи закриття, про здійснення певного оперативного-розшукового заходу тощо¹¹⁴.

Фактичні дані в ОРД можна розглядати як носії доказової інформації, а їх зміст при відповідному процесуальному оформленні формує поняття процесуального доказу кримінальному судочинстві. На підставі фактичних даних, отриманих в ході ОРД, та відбитих в установленому порядку у матеріалах ОРД можуть бути прийняті згідно з нормами Кримінально-процесуального закону відповідні процесуальні рішення. За певних умов вони можуть бути визнані доказами у кримінальному процесі¹¹⁵.

Проте забезпечення доказування оперативними підрозділами не може зводитися лише до документування, як засобу отримання доказів. Адже відомості здобуті оперативно-розшуковими засобами, надають змогу вчасно й обґрунтовано провести слідчі дії, а також ретельно підготуватися до них. Така інформація багато у чому забезпечує успішне проведення слідчих дій. Наприклад, оперативно-розшукові дані допомагають передбачити місце проведення обшуку, одержати інформацію про особистість обшукуваного й членів його сім'ї¹¹⁶. Це дає змогу правильно визначити час проведення цієї слідчої дії, підготувати слідчо-оперативну групу, технічні засоби, намітити послідовність дій на місці обшуку і тактику розшукових дій, попередити можливий напад на учасників слідчої дії¹¹⁷.

Зокрема у грудні 2014 року працівниками Департаменту ДСБЕЗ МВС України за допомогою використання можливо-

¹¹⁴Погорецький М. А., Кумилко А. С. Фактичні дані та їх значення для документування оперативними підрозділами злочинів у сфері рефінансування Національним банком України вітчизняних банків. *Вісник кримінального судочинства України*. 2015. № 4. С. 54-62.

¹¹⁵Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с. С. 467-468.

¹¹⁶Kuryliuk Y., Nikiforenko V., Filippov S., Shvedova H., Vazhynskyi V. Current state of drug crime control in Ukraine. *Pharmacology online*. 2021 № 2 PP. 1020-1025.

¹¹⁷Павленко С.О. Основи оперативно-розшукової тактики: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 624 с.

стей конфідентів, розвідувального опитування, аналітичної розвідки, була отримана інформація щодо діяльності посадовців одного з комерційних банків, які на підставних осіб (з використанням спеціально створеного фіктивного підприємства) оформили кредит (за рахунок бюджетних коштів) в розмірі три мільйони гривень без наміру його повертати. Кошти були переведені у готівкову форму через спеціально підготований конвертаційний центр. Формально жодних доказів (у науковому та юридичному розумінні цього терміна) отримано не було. Проте отримана інформація дала змогу вчасно прийняти рішення та ефективно провести негласні слідчі (розшукові) дії, затримання й допити конкретних осіб, виїмки, обшуки. Це, у свою чергу дало можливість здобути докази злочинної діяльності, повним обсягом вилучити кошти і запобігти нанесенню державі збитків. Безумовно, що за результатами оперативно-розшукових заходів оформлювалися відповідні документи, тобто відбувалося документування. Але при цьому самі документи (як процесуальні джерела доказів) слідчим не використовувалися. Він послуговувався лише фактичними даними оперативного підрозділу для обрання тактики досудового розслідування, прийняття рішень про проведення подальших слідчих (розшукових) дій, зокрема негласних¹¹⁸. Отже забезпечення доказування оперативними підрозділами відбувається і через надання слідчому інформації, що сприяє йому в отриманні доказів. На стадії оперативного пошуку отримання такої інформації є результатом проведення ОРЗ. Під час досудового розслідування отримання відповідних фактичних даних відбувається в межах виконання оперативними підрозділами доручень слідчого, прокурора.

В умовах дії чинного КПК України сутність документування та його співвідношення з доказуванням досліджував О. О. Подобний. Вчений пов'язує документування винятково з проведенням ОРД. Зокрема, він визначає документуван-

¹¹⁸Кумилко А. С. Доказування стороною обвинувачення злочинів у сфері банківського кредитування у досудовому розслідуванні: дис. канд. юрид. наук. 12.00.09 / Луганський держ. ун-т внутр. справ. Северодонецьк. 2019. 301 с. С. 36.

ня як комплекс оперативно-розшукових заходів здебільшого негласного характеру, спрямованих на встановлення фактичних даних про подію злочину й осіб, причетних до його вчинення, перевірку їх достовірності й забезпечення в подальшому можливості використання їх як доказів (у значенні ч. 1 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України) у кримінальному провадженні. На відміну від кримінального процесуального доказування, зазначає вчений, документування в ОРД забезпечує пізнання як обставин, які мали місце в минулому, так і тих явищ, що підготовлюються і відбуваються нині, а також таких, які можуть відбутися в майбутньому. У цьому випадку безпосереднє спостереження учасниками документування досліджуваної події стає способом пізнання обставин об'єктивної дійсності. Документування забезпечує пізнання досліджуваної події шляхом фіксування фактичних даних, які відбулися в пам'яті потерпілих, очевидців, а також слідів, залишених на предметах та інших матеріальних носіях¹¹⁹.

Створення оперативно-розшукових документів, які містять фактичні дані про вчинення злочинних дій. Зокрема, це рапорт оперативного працівника про виявлення фактів підготовки або вчинення кримінальних правопорушень. До рапорту можуть бути долучені негласно отримані копії документів, що свідчать про підготовку або вчинення злочинів, звукозапис розвідувального опитування, проведеного оперативним працівником тощо. На цьому етапі дані отримують шляхом оперативного пошуку, який є початковим етапом пізнання в оперативно-розшуковій діяльності¹²⁰. Логічним результатом оперативного пошуку є отримання інформації, яка містить підстави, визначені у ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», в разі виявлення яких відповідно до ст. 9 цього закону необхідно заводити оперативно-розшукову справу. В подальшому всі оперативно-розшукові заходи

¹¹⁹Подобний О.О. Співвідношення документування й доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 64–68.

¹²⁰Оперативно-розшукова діяльність: навч. посіб. / Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, Д. Й. Никифорчук та ін.; за ред. проф. О. М. Джужі. Київ: Правова єдність, 2009. 310 с. С. 129.

проводять лише в межах цієї справи. Саме там концентруються всі документи, створені оперативними працівниками в процесі розробки.

Наступна стадія документування злочинів співпадає з оперативною розробкою, яку в теорії оперативно-розшукової діяльності, як і оперативний пошук, вважають формою цієї діяльності. В межах оперативної розробки може використовуватися весь арсенал заходів, передбачений у формі прав оперативних підрозділів у ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Відповідно до вимог ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» після виявлення оперативним підрозділом (в межах провадження по оперативно-розшуковій справі) ознак злочину, необхідно невідкладно направити зібрані матеріали в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп у цій сфері, до відповідного органу досудового розслідування.

А. Саковський також пропонує виділяти третю стадію документування злочинів, яка, на його думку, співпадає із досудовим розслідуванням у кримінальному процесі. На цій стадії оперативні підрозділи керуються положеннями названої статті Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а також нормами ст. 41 КПК України¹²¹. Проте, на нашу думку, виконання доручень слідчого чи прокурора в кримінальному провадженні є процесуальною діяльністю, а не оперативно-розшуковою, адже оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора і користуються повноваженнями слідчого. З початком досудового розслідування всі оперативно-розшукові заходи з документування злочинів у сфері банківського кредитування мають бути припинені. В подальшому, оперативні підрозділи, відповідно до положень статті 41 КПК України змушені діяти лише за дорученням слідчо-

¹²¹Саковський А. А. Оперативно-розшукове документування як пошуково-пізнавальний процес і складник оперативно-розшукової діяльності. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 7. С. 371-377.

го, прокурора. Тому слід розділяти поняття документування злочинів в широкому розумінні і оперативно-розшукове документування. Оперативно-розшукове документування кримінальних правопорушень, не включає вказану третю стадію, оскільки вона реалізується в межах кримінального процесу, а не оперативно-розшукової діяльності.

Враховуючи викладені вище напрямки оперативно-розшукового документування кримінальних правопорушень з метою якісного документування кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів, необхідно встановлювати: – факти, що можуть свідчити про порушення законодавства у сфері діяльності інституційних інвесторів; – коло осіб, які в силу специфіки своєї діяльності мають можливість вчиняти кримінальні правопорушення у сфері діяльності інституційних інвесторів; – коло осіб, які можуть володіти інформацією щодо вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів і в подальшому бути свідками в кримінальному провадженні; – документи, що свідчать про протиправність дій злочинців, адже вся діяльність інституційного інвестора супроводжується документами.

При виявленні фактів вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів слід звернути увагу, що фактами, які можуть свідчити про вчинення таких кримінальних правопорушень, можуть бути:

– виявлені під час перевірок інституційного інвестора порушення спеціального законодавства, зокрема: законодавчих вимог та ліцензійних умов здійснення певної діяльності під час залучення та інвестування коштів (порушення правил ідентифікації інвесторів, ведення індивідуальних рахунків інвесторів, порушення умов випуску цінних паперів, необґрунтоване завищення очікуваної дохідності для інвесторів в рекламі тощо, інвестування з порушенням вимог щодо вивчення ділової репутації інвестора, вивчення дохідності проекту, інвестування в високоризикові проекти, інвестування в проекти пов'язаних осіб з сумнівними перспективами тощо); порушення правил фінансового моніторингу (виплата коштів без здійснення пер-

винного фінансового моніторингу, без отримання документів контрагента, не передавання інформації про порогові операції до Служби фінансового моніторингу, розбивка виплати на декілька платежів з метою уникнення фінансового моніторингу тощо); податкового законодавства (непроведення інституційним інвестором як податковим агентом ідентифікації інвесторів в цілях податкового обліку, не передавання персоналізованої інформації до органів ДПС щодо виплат певній особі, умисні дії щодо заниження бази оподаткування);

– суперечності в різних документах, які, як правило, свідчать про «виведення» коштів інвесторів під виглядом їх інвестування: заявлена висока дохідність проекту з аналогічними на ринку, при цьому не надано обґрунтування такої дохідності, інвестування в проект без наявності документів щодо вивчення особи контрагента, його ділової репутації, інших об'єктів потенційного контрагента та їх дохідності, вкладення коштів в інвестиційні проекти новостворених (у тому числі пов'язаних) компаній тощо;

– наявність фактів, що суперечать загальній системі: наприклад, в певний день в роботі інституційного інвестора виплачуються значні суми коштів на нібито інвестування в певні проекти, інституційний інвестор штучно піднімає витрати під кінець року, щоб зменшити дохідність і не виплачувати інвесторам великі дивіденди; з'являються цілі інвестування чи проекти, в які раніше інституційний інвестор не вкладав кошти і які не є надійними; здійснюється інвестування коштів в проекти без будь-яких гарантій; інституційний інвестор видає кредит пов'язаним особам чи компаніям, щодо яких є сумнів в їх платоспроможності тощо.

Оскільки таку протиправну діяльність намагаються приховати всі учасники організованої злочинної групи, отримати будь-які документи, в яких би фіксувалась така протиправна діяльність, буває вкрай складно. Так, наприклад, часто інституційні інвестори приховують наявність конфлікту інтересів, який призводить до порушень прав громадян інвесторів. Наприклад, на фінансових ринках мають місце зловживання

за допомогою так званих взаємних угод. Взаємні угоди – це торгівля фінансовими інструментами між взаємопов'язаними особами, у результаті якої насправді не відбувається зміни власника фінансових інструментів. Наприклад, управляюча компанія купує для фонду цінні папери в афілійованої особи з тим, щоб через деякий час продати їх назад афілійованій особі. Взаємні угоди дають можливість впливати на обсяги торгівлі та ціни фінансових інструментів, тобто впливають на уявлення інвесторів про ліквідність ринку¹²².

Останніми роками все більшого поширення, у тому числі й в Україні, набуває проблема невідповідності підвищеної винагороди для керівників інвестиційних фондів за знижену якість роботи цих же керівників. Так, менеджери багатьох інвестиційних фондів, декларуючи активний підхід до управління інвестиціями, насправді просто відстежують зміну фондового індексу і продовжують при цьому отримувати від вкладників високу комісію за «управління». Інша група корупційних порушень у галузі колективних інвестицій пов'язана з конфліктом інтересів у відношенні витрат управляючих компаній, що оплачуються із коштів фондів¹²³. Цей конфлікт інтересів полягає в тому, що послуги сторонніх організацій для управляючої компанії, у тому числі й не пов'язані з управлінням фондом, оплачуються з активів фонду (так звані м'які комісійні, *soft commission*). У результаті цього вкладники фонду несуть витрати за послуги, що надані не фонду, а управляючій компанії¹²⁴.

Світовий досвід переконливо довів, що при колективному інвестуванні кошти інвесторів вдається вберегти від недобросовісних дій управляючої компанії у випадку, якщо кошти пере-

¹²²Мандибур В. Подолання економічної злочинності і корупції в Україні як важлива умова ринкового реформування. *Наук. вісн. Івано-Франківськ*, 2002. № 3. С. 18-25.

¹²³Важинський В. М. Проблеми корупційних впливів на сферу інвестиційної діяльності в умовах війни. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 7–8 груд. 2023 року). Київ, С. 102-105.

¹²⁴Болдуева О. В. Протидія конфлікту інтересів інституційних інвесторів в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 4 (12). С. 183-188.

дані під перехресний контроль кільком відповідальним перед інвесторами особам¹²⁵. Зазвичай такими відповідальними особами виступають управляюча компанія як виконавець і спеціалізований депозитарій як незалежний контролер. Цей підхід до розподілу виконання та контролю втілений майже в усіх механізмах колективного інвестування в країнах з розвинутою економікою¹²⁶. Поділ зберігання активів фонду та управління ними дає можливість влаштувати взаємний перехресний контроль, який суттєво підвищує надійність інвестицій.

Тому виявити і задокументувати такі факти дається завдяки проведенню оперативного опитування. Опитування з метою одержання даних, потрібних для боротьби зі злочинністю, у теорії ОРД окреслюють і як розвідувальне, і як оперативне¹²⁷.

Як слушно зазначають М. А. Погорецький та М. М. Руденко, оперативне опитування як назва оперативно-розшукового заходу найбільш повно визначає його сутність¹²⁸. Крім цього, опитування здійснюють оперативні працівники, на підставі права, наданого оперативним підрозділам Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» (п. 1 ч. 1 ст. 8). Водночас не вважаємо доцільним відмовлятися від терміна «розвідувальне опитування». Адже ОРЗ за своєю сутністю можуть бути розвідувальними (спрямованими на конспіративне одержання інформації, що свідомо приховується об'єктами ОРД Виходячи з цього М. Л. Грібов доходить висновку,

¹²⁵Терещенко О. О. Фінансова неспроможність підприємства: конфлікт інтересів та можливості його подолання. *Вчені записки*. 2002. Вип.4. С. 183-189.

¹²⁶Саєнко В. В. Правове регулювання інсайдерської торгівлі в державах Європейського Союзу. *Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка*. Сер.: Юридичні науки. 2001. Вип. 42. С. 74-79; Сідак М. В. Правові засади організації моделей регулювання та нагляду за фінансовими ринками у країнах Європи: порівняльний аналіз. *Держава і право*: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2008. Вип. 41. С. 436-443.

¹²⁷Шилін М. О. Оперативне опитування як метод отримання оперативної інформації. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України*. 2002. № 1, ч. 2. С. 65-74.

¹²⁸Погорецький М. А., Руденко М. М. Опитування в оперативно-розшуковій діяльності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2008. № 19. С. 58-65.

що розвідувальне опитування – різновид оперативного опитування. Його специфічною ознакою є форма, у якій воно проводиться – легендоване спілкування. Воно проводиться з використанням легенди, яка дає змогу оперативному працівникові приховати свою належність до правоохоронних органів та інтерес до об'єкта, щодо якого проводиться збирання інформації. Метою такого опитування є винятково отримання відомостей, необхідних для боротьби зі злочинністю. Саме з цієї причини в цьому випадку М. Л. Грібов називає опитування розвідувальним, а не оперативним¹²⁹).

Розвідувальне опитування є вкрай важливим при спілкуванні з працівниками інституційного інвестора або його контрагентів. Адже протиправна діяльність з «виведення» коштів під виглядом їх інвестування неможлива без чіткого ланцюжка пов'язаних компаній. Працівники цих компаній зазвичай отримують хорошу заробітну плату і бонуси, а тому бояться відкрито йти проти керівництва і виступати свідками. Тому через негласне опитування приватних та посадових осіб часто отримують інформацію необхідну для розкриття різних шахрайств з фінансовими ресурсами, службових підроблень, отримання неправомірної вигоди працівниками банківських установ та інших тяжких та особливо тяжких злочинів. Люди, які володіють важливою (для кримінального провадження) інформацією, здебільшого, не схильні повідомляти її представникам правоохоронних органів навіть неофіційно, а тим паче в процесі допиту¹³⁰. Причинами цього є страх помсти злочинців або їх зв'язків, недовіра до правоохоронців, суддів, відсутність надійного механізму захисту свідків та врешті небажання бути зарахованим оточенням до кола «стукачів».

¹²⁹Грібов М. Л. Розвідувальні заходи органів внутрішніх справ: сутність та питання застосування в боротьбі з організованою злочинністю. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. № 20. С. 26–33.

¹³⁰Petechel O., Kerniakevych-Tanasiichuk Y., Vazhynskyi V., & Krasil M. Criminological Characteristics of Juvenile Aggression. *Journal Of Advanced Research In Law And Economics*. 2019. № 10(8). PP. 2462 – 2474. DOI:10.14505/jarle.v10.8(46).24.

Негласне опитування є засобом оминати зазначені психологічні чинники та отримати необхідні відомості. Цілком очевидно, що ці відомості, здебільшого, не можна буде використовувати як докази, проте вони завжди мали (та матимуть надалі) важливе значення для прийняття важливих рішень як в процесі ОРД так і потім у кримінальному процесі. Зокрема, під час негласного опитування та огляду можуть бути виявленні канали переказу коштів, канали виведення коштів і їх переведення в готівку, місця зберігання коштів; отримані відомості про причетність до вчинення злочину тих чи інших осіб, з'ясовані невідомі до цього обставини вчинення кримінального правопорушення. Ця інформація не може бути безпосередньо використана як доказова у кримінальному процесі через порушення принципу єдності доказів та їх джерел. Проте її отримання дасть підстави для проведення інших слідчих (розшукових) дій – як гласних, так і негласних¹³¹.

Ще одним важливим засобом отримання та документування інформації про кримінальні правопорушення у сфері діяльності інституційних інвесторів є оперативний огляд (практика свідчить, що він часто використовується одночасно з негласним опитуванням). Сутність оперативного огляду, на думку В. А. Некрасова, В. Я. Мацюка, Н. Є. Філіпенко, Л. В. Родинюка¹³², полягає в пізнанні суб'єктом певних явищ (подій, фактів, процесів), які мають значення для вирішення конкретних завдань ОРД, обстежуючи і вивчаючи об'єкти, предмети, документи, що, імовірно, містять сліди злочину, фіксуючи їх, зокрема, оперативно-технічними засобами. Окреслені дії відповідають правам оперативних підрозділів «відвідувати жилі та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин злочину, що готується, а також збирати відомості про протиправну діяльність осіб, щодо яких провадиться перевірка; негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо

¹³¹Gribov M. L. The improvement of the institute of secret investigatory operations. *Euro-American Scientific Cooperation (Ontario, Canada)*. 2014. № 2. P. 73–78.

¹³²Некрасов В. А. Оперативне розпізнавання: монографія / В. А. Некрасов, В. Я. Мацюк, Н. Є. Філіпенко, Л. В. Родинюк. Київ: КНТ, 2007. 216 с. С. 177.

тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину.

До рапорту оперативного працівника можуть бути долучені негласно отримані копії документів, що свідчать про підготовку або вчинення злочинів, звукозапис розвідувального опитування, проведеного оперативним працівником тощо¹³³. На цьому етапі дані отримують шляхом оперативного пошуку, який є початковим етапом пізнання в оперативно-розшуковій діяльності¹³⁴. Тобто документування передбачає не лише створення нових документів, але й на отримання вже створених документів, які можуть бути використані для виконання завдань ОРД і кримінального провадження. Адже оперативними працівниками можуть бути одержані вже готові документи, що мають значення для прийняття рішень в ОРД та кримінальному процесі, а також безпосередньо документи, які можуть бути використані як речові докази¹³⁵.

Як і опитування осіб, такі дії можуть проводитися з використанням легенди, а їх результати, здебільшого, мають використовуватися для прийняття організаційних і тактичних рішень під час оперативно-розшукової діяльності чи під час досудового розслідування¹³⁶. Водночас зафіксовані під час огляду дані можливо використати у порядку реалізації положень п. 4 ч. 2 ст. 99 КПК України, де зазначено, що матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності встановленим

¹³³Саковський А. А. Оперативно-розшукове документування як пошуково-пізнавальний процес і складник оперативно-розшукової діяльності. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 7. С. 371-377. С. 377.

¹³⁴Оперативно-розшукова діяльність: навч. посіб. / Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, Д. Й. Никифорчук та ін.; за ред. проф. О. М. Джужі. Київ: Правова єдність, 2009. 310 с. С. 129.

¹³⁵Грібов М.Л. Правове регулювання документування вчинення злочину в кримінальному процесі й оперативно-розшуковій діяльності. *Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ*. 2018. № 1 (15). С. 129-140.

¹³⁶Грібов М. Л. Діяльність підрозділів оперативної служби МВС України: теорія та практика: монографія. Київ: Розвиток, 2013. 532 с.

вимогам, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази.

Важливе значення у виявленні кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів, як ми зазнали вище, відіграє аналітичний пошук. Тому велике значення для документування протиправної діяльності має негласно отримана загальнодоступна інформація з різноманітних джерел (мережа Інтернет, засоби масової інформації, офіційні відомості органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій тощо), а також дані, отримані в порядку надання добровільної допомоги (у тому числі за винагороду) громадянами та посадовими особами, а також в результаті отримання та використання відомостей з автоматизованих інформаційно-пошукових систем та баз даних до яких працівники оперативних підрозділів мають доступ відповідно до своїх повноважень. Отримані фактичні дані відображаються в службових документах оперативного працівника і, як правило, не мають доказового значення, а є орієнтуючою інформацією для кримінального провадження для прийняття певних рішень щодо проведення певних слідчих (розшукових) дій.

Тому в матеріалах ОРД важливо зафіксувати: факт вчинення протиправного діяння, включаючи шлях проходження коштів в інституційного інвестора від їх залучення в індивідуального інвестора до їх інвестування з метою виявлення підозрілих фінансових операцій, а також важливо задокументувати, в яких конкретно способах воно проявляється, хто вчинив це протиправне діяння (склад організованої злочинної групи чи злочинної організації та роль кожного з учасників).

Крім того, важливе значення для документування цих протиправних діянь мають негласні позаштатні працівники вважаються однією з основних сил оперативно-розшукової діяльності через те, що, як правило, забезпечують добування таємної інформації. О. О. Сухачов у своїй роботі надав таке визначення поняття «негласного позаштатного працівника» – це особа, залучена на конфіденційній основі за власною згодою до негласного виконання завдань оперативно-розшукової діяльно-

сті й доручень слідчого, прокурора на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, відомості щодо співробітництва якої з оперативним підрозділом не підлягають розголошенню¹³⁷. Використання негласних позаштатних працівників можна вважати одним із найбільш дієвих оперативно-розшукових заходів стосовно попередження, виявлення та розкриття кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів, особливо якщо така співпраця відбувається з працівником інституційного інвестора чи його контрагентів, або з працівниками фінансових установ, які долучені до перерахунку коштів інституційних інвесторів. Такий спосіб співробітництва є негласним, тобто невідомим для сторонніх осіб, і забезпечує постійне надходження інформації про об'єкт розробки.

Така інформація може мати різний за своїм характером зміст, тому оперативний працівник повинен її проаналізувати, враховуючи особистість негласного позаштатного працівника, мотиви його співпраці, особисті якості – запам'ятовування та відтворення отриманих відомостей та фактів¹³⁸. Здебільшого діяльність негласних позаштатних працівників носить випереджаючий характер, тобто вона спрямована на збір інформації про явища та факти злочинної поведінки, які повинні бути вчинені у майбутньому, щоб потім правоохоронні органи змогли запобігти вчиненню чергового кримінального правопорушення¹³⁹.

Важливе значення мають також засоби перевірки отриманої негласно інформації під час здійснення ОРД. Тут отримати інформацію можливо шляхом:

¹³⁷Сухачов О.О. Кримінальна розвідка: проблеми юридичного статусу негласних працівників оперативних підрозділів та шляхи їх вирішення. *Кримінальна розвідка: методологія, законодавство, зарубіжний досвід*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 29 квіт. 2016 р.). Одеса: ОДУВС, 2016. 184 с. С. 62–67. С. 62.

¹³⁸Дмитрієв І.В. Проблеми правового регулювання агентурної роботи оперативних підрозділів податкової міліції. *Форум права*. 2012. № 2. С. 196–204.

¹³⁹Латиш А. Актуальні проблеми здійснення конфіденційного співробітництва. Актуальні питання оперативно-розшукової протидії злочинам: матеріали Всеукраїнського круглого столу, м. Дніпро, 11 грудня 2020 р., Дніпро, 2020. С. 70–72.

- одержання необхідної для перевірки інформації від банків, які проводили платежі;
- отримання інформації від Державної служби фінансового моніторингу України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, Державної податкової служби України, інших державних органів;
- отримання інформації на запит від контрагентів інституційного інвестора, а також від аудиторської компанії;
- ініціювання проведення перевірок фінансово-господарської діяльності інституційного інвестора.

Результати оперативно-розшукового документування злочинів використовуються в інтересах кримінального судочинства відповідно до напрямів, визначених статтею 10 Закону про ОРД згідно з вимогами, встановленими чиним КПК України. В кожному випадку такі результати мають бути розсекречені та легалізовані відповідно до чинного законодавства¹⁴⁰.

Отже оперативно-розшукове документування кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів – це регламентована законодавством пошуково-пізнавальна діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукових заходів, результатом якої є фіксація в службових документах оперативно-розшукової інформації: результатів здійснення оперативно-розшукових заходів та прийнятих рішень, а також фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп у сфері господарської діяльності

¹⁴⁰Погорецький М. А. Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі: монографія. Київ: Вид-во НА СБ України, 2004. 320 с.; Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.; Погорецький М. А. Поняття та сутність легалізації оперативно-розшукової інформації. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка*. Луганськ: Вид-во ЛДУВС, 2010. Спец. вип. № 4. С. 26–40; Погорецький М. А. Легалізація оперативно-розшукової інформації. *Міжнародна поліцейська енциклопедія*: у 10 т. / відп. редактори: В.В. Коваленко, Є.В. Моїсєєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ: Атіка, 2010. Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). С. 421–424.

інституційних інвесторів (під час залучення чи інвестування коштів індивідуальних інвесторів), які виявлені під час здійснення оперативно-розшукових заходів.

Фактами, які можуть свідчити про вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів, зазвичай є: виявлені під час перевірок інституційного інвестора порушення спеціального законодавства; суперечності в різних документах, які, як правило, свідчать про «виведення» коштів інвесторів під виглядом їх інвестування; наявність фактів, що суперечать загальній системі.

За матеріалами практики засобами оперативно-розшукового документування кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів, є: розвідувальне опитування при спілкуванні з працівниками інституційного інвестора або його контрагентів та оперативний огляд (практика свідчить, що він часто використовується одночасно з негласним опитуванням); аналітичний пошук; робота негласних позаштатних працівників.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ІНВЕСТИТОРІВ

2.1. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері діяльності ін- ституційних інвесторів

Емпірично підтверджено, що особливостями злочинності у сфері діяльності інституційних інвесторів є те, що вона поєднує в собі ознаки економічної злочинної та організованої злочинності. При цьому, члени організованих злочинних груп мають хороші знання фінансового та економічного спеціального законодавства, високу освіченість та досвід здійснення діяльності інституційного інвестора в певній сфері, а тому знають прогалини в законодавстві та в практичній діяльності у сфері інвестицій, які можна використати для вчинення протиправної діяльності.

Нестабільна економічна та політична ситуація в державі часто використовується злочинцями, щоб поставити свої приватні корисливі інтереси вище за суспільні інтереси громадян-інвесторів і посягнути на їх цінності. Поява таких злочинів пов'язана із тим, що тіньова економіка та економічна злочинність завжди паразитують на легальній інфраструктурі економіки та відбивають адаптивні механізми пристосування до змін «правил гри» у регулюванні економічної діяльності, маркетингових пріоритетах, етиці ведення бізнесу тощо¹⁴¹. У зв'язку з цим спостерігається залежність форми економічної

¹⁴¹Організована та економічна злочинність / С. В. Ківалов, В. О. Туляков, Б. М. Головкін, Л. І. Аркуша, Т. В. Мельничук; В. І. Маркін, Д.Є. Крикливець); за ред. В. О. Тулякова. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2022. 292 с. DOI: <https://doi.org/10.32837/11300.26025>.

злочинності від економічної та суспільної формації держави. «Саме соціально-економічна природа економічної злочинності обумовлює її генетично каузальну залежність від розвитку економічної системи»¹⁴².

Розвиток системи господарювання, збільшення фінансових та капіталопотоків активізують злочинні практики, в цьому плані діяльність інституційного інвестора є завжди високоризиковою з точки зору протиправної діяльності, оскільки вона пов'язана з оперуванням значними сумами «чужих» коштів індивідуальних інвесторів, а тому у разі виявлення певних прогалин у законодавстві, організації роботи інституційного інвестора чи у контролі за певним фінансовим ринком злочинці намагаються використати це в своїх корисливих інтересах.

Дослідженню проблем розслідування різних видів економічних злочинів присвячена значна кількість робіт вітчизняних вчених у сфері ОРД, кримінального процесу та криміналістики, зокрема: В. В. Альошин, О. М. Бандурка, В. Д. Берназ, О. П. Бушан, В. І. Василичук, А. Ф. Волобуєв, В. О. Глушков, М. Л. Грібов, О. М. Джужа, О. Ф. Долженков, А. П. Запотоцький, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, В. О. Коновалова, В. В. Лисенко, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, М. І. Мельник, Х. М. Михайлова, В. А. Некрасов, Д. Й. Никифорчук, Ю. Ю. Орлов, А. М. Падалка, М. А. Погорецький, В. Д. Поливанюк, О. В. Пчеліна, В. Д. Пчолкін, М. В. Салтевський, Д. Б. Сергєєва, Г. П. Середа, С. М. Стахівський, Р. Л. Степанюк, М. П. Стрельбицький, Л. М. Стрельбицька, О. О. Сухачов, В. Є Тарасенко, О. Ю. Татаров, В. Я. Тацій, З. М. Топорецька, В. В. Топчій, Л. Д. Удалова, А. В. Холостенко, К. О. Чаплинський, Ю. М. Чорноус, Г. М. Чернишов, С. С. Чернявський, А. М. Черняк, М. С. Чугунов, М. С. Цуцкірідзе, В. В. Шендрик, В. Ю. Шепітько, В. А. Шкелебей, М. Є. Шумило, Л. І. Щербина, Б. В. Щур, Т. П. Яцик та багато

¹⁴²Бойко А.М. Особливості детермінації економічної злочинності в умовах переходу до ринкової економіки. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 1. С. 68-74. с. 72.

інших. Проте питання розслідування кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів, у тому числі з точки зору взаємозв'язку економічної (фінансової) та організованої злочинності, у тому числі поєднаної з корупцією залишилась недослідженою.

Очікувано, що найближчим часом Україну чекає чергова економічна криза на фоні соціально-політичного напруження з початком повномасштабного вторгнення, як ми це спостерігали з початком війни в 2014 році, що дає підстави для прогнозу збільшення кількості економічних злочинів у наступні найближчі роки.

Інвестування в Україні вже сьогодні переживає чергову кризу, яка пов'язана зі значною девальвацією національної валюти з початком повномасштабного вторгнення, значними валютними та іншими обмеженнями на переказ коштів від НБУ, суттєвими логістичними обмеженнями у зв'язку з блокуванням моря та сухопутних кордонів сусідніми державами, відсутність авіаційного сполучення, відтоком робочої сили за кордон, закриттям бізнесу через перебої з електропостачанням, мобілізацією працівників, захоплення територій на сході України. Всі ці фактори не дають населенню впевненості в стабільності фінансової системи України, яка сьогодні напряму залежить від донорської допомоги, а тому індивідуальні інвестори не поспішають інвестувати в нові проекти, а інституційні інвестори через високі ризики знищення об'єктів бояться інвестувати в ряд проектів. Власне рівень злочинності і стан судового захисту прав компанії являються факторами, якими керуються іноземні інвестори, що знову ж таки може вплинути на інвестиційну привабливість держави. Таким чином, злочинність у сфері діяльності інституційних інвесторів одночасно впливає на інвестиційну привабливість нашої країни в майбутньому, а тому вчинення цієї категорії злочинів зараз означає зниження довіри до України в майбутньому як від іноземних інвесторів, так і від власних громадян-інвесторів.

Як відомо у кризові періоди злочинність інтенсифікується. Тому ми очікуємо, що в сфері діяльності інституцій-

них інвесторів також активізується злочинність, яка буде проявлятися в тому, що окремі інституційні інвестори будуть ставити приватний інтерес збереження свого бізнесу вище за інтереси індивідуальних інвесторів. Наприклад, остання хвиля світової економічної кризи показала, що багато учасників ринку, у тому числі загальносвітового, включаючи і тих, хто дорожив діловою репутацією і нещодавно належав до числа найбільш респектабельних, виявляють готовність використовувати субкримінальні або навіть кримінальні практики¹⁴³. Серед них: безпрецедентне корумпування високопоставлених чиновників країн з метою отримання економічних преференцій або незаконної участі у конкурсах державних закупівель; фальсифікація податкової звітності чи псевдо експортно-імпортні операції з метою переведення капіталу в офшорні юрисдикції; інсайдерська торгівля на глобальних ринках віртуальними, нічим не підкріпленими цінними паперами та інше¹⁴⁴.

Як відомо, своє відображення у статистиці та відповідне реагування знаходить в середньому лише 10 % від фактично вчинених економічних злочинів, що у діяльності інституційних інвесторів становить ще менше.

Так, розрахунки обсягів злочинно отриманих доходів, що відмиваються, об'ємів тіньової економіки, об'ємів нелегальних шляхів відтоку капіталів здійснюють за допомогою різних методів, зокрема: визначення розбіжності між фактичними і офіційно врахованими трудовими ресурсами, розбіжності між витратами і доходами, аналіз обсягу операцій, аналіз співвідношення готівкових грошей і вкладів, методу попиту на гроші¹⁴⁵. Зокрема, якщо спостерігається розрив між офіційними

¹⁴³Протидія економічній злочинності / П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика та ін. Харків, 2004. 568 с.

¹⁴⁴Аркуша Л. І. Основи методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків: автореф. канд. юрид. наук. Харків, 2002. 40 с.

¹⁴⁵Schneider F., Enste D. Increasing Shadow Economies All Over the World – Fiction or Reality? A Survey of the Global Evidence of their Size and of their Impact from 1970 to 1995 – URL: <http://www.economics.unilinz.ac.at/Members/Schneider/EnstSchn98.html>.

даними про стан економіки та способом життя населення, тобто розрив між заявленими доходами та фактичними витратами. Якщо спиратися тільки на офіційні дані статистики, то половина підприємств збиткові. Таким чином, чим успішніша галузь, тим гірші її фінансові показники, що в черговий раз свідчить про високу концентрацію тіньової економіки та її складових¹⁴⁶.

Згідно з даними аналогічного огляду 2020 року 26% українських компаній за останні 24 місяці понесли збитки від шахрайства у розмірі від 50 000 до 1 мільйона доларів США. 3% українських респондентів повідомили про збитки від шахрайства у розмірі понад 5 мільйонів доларів США¹⁴⁷.

Вчинення всіх цих злочинів було б дуже ускладненим, а то і практично неможливим без наявності високого рівня корупції в державі, а тому кримінальні правопорушення у сфері діяльності інституційних інвесторів завжди вчиняються організованими групами і завжди пов'язані з корупцією у владі.

Наприклад, за даними НАБУ доволі поширеною є схема, відповідно до якої земельні ділянки, виділені державним органам влади, в подальшому передаються приватним компаніям-забудовникам в обмін на зобов'язання виділити певну кількість квартир співробітникам відповідного держоргану. Нерідко, сукупна вартість таких квартир виявляється суттєво нижчою за ринкову вартість земельної ділянки¹⁴⁸.

Однією з причин неефективної боротьби з окремими видами злочинів є недостатнє дослідження криміналістичного аспекту пошуково-пізнавальної діяльності, зокрема, по встановленню осіб, що вчинили злочини в умовах неочевидності. Невипадково слідчі одностайно відмічають, що наявні у

¹⁴⁶Користін О. Є., Чернявський С. С. Протидія відмиванню коштів в Україні. Правові та організаційні засади правоохоронної діяльності: навч. посіб. / за ред. О. М. Джужі. Київ, 2009. 272 с.

¹⁴⁷Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства, 2020. Результати опитування українських компаній. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2020/gecs-ua-2020-ukr.pdf>.

¹⁴⁸Розслідування НАБУ в земельній сфері. URL: https://www.flickr.com/photos/nab_ukr/41001484165/.

їх розпорядженні методичні рекомендації мають суттєві недоліки, не вміщують у достатньому об'ємі інформацію, що необхідна для їх практичної діяльності. На даний час серед вчених-криміналістів єдиного погляду на теоретичні питання криміналістичної характеристики немає. В основному дискутуються такі питання: загальне поняття, визначення (дефініція), кількісний та якісний склад елементів, місце криміналістичної характеристики злочинів у системі криміналістики.

Не вдаючись в етимологію поняття криміналістичної характеристики та її елементів, оскільки це виходить за межі нашого наукового дослідження, але враховуючи вагомий доробок вчених-криміналістів¹⁴⁹ зазначимо, що криміналістична характеристика кримінального правопорушення розглядається нами як інформаційна модель криміналістично значимих елементів і їх ознак про закономірності механізму конкретної групи кримінальних правопорушень і закономірностей формування джерел доказової інформації, що сприяють швидкому і ефективному розкриттю та розслідуванню кримінальних правопорушень у певній сфері.

Перед криміналістичною характеристикою все ж слід

¹⁴⁹Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (Теорія та практика): монографія. Київ: Логос, 2004. 324 с.; Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 540 с.; Степанюк Р. Л. Проблеми формування криміналістичної характеристики окремих видів і груп злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 173–180; Весельський В. К. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України*. 2001. № 5. С. 86–88; Кузьмічов В. С. Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсєєва. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 368 с.; Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.; Шепитько В. Ю. Криміналістика: курс лекцій. Харьков: Одиссей, 2005. 368 с.; Карпов Н. С. Криміналістична характеристика торгівлі людьми. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 268–273; Журавель В. А. Криміналістична характеристика злочинів: реальність чи ілюзія? *Правничий часопис Донецьк ун-ту*. № 1 (6). 2001. С. 58; Лук'янчиков Є. Деякі питання побудови характеристик злочинів. *Правничий часопис Донецьк університету*. 2001. № 1 (6). С. 60–64; Сінчук В. Криміналістична характеристика в дії (з практики розслідування кримінальної справи). *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2001. № 4 (27). С. 220–227. С. 220; Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика сексуальних вбивств: поняття, зміст, значення для розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / 12.00.09. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 1998. 24 с. С. 7-17.

дати криміналістичну кваліфікацію кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів. Криміналістична класифікація надається вченими за різними криміналістичними ознаками¹⁵⁰.

Зокрема, як зазначає Г. М Чернишов, в сучасних умовах розвиток будівництва неможливий без використання інвестицій. Будівництво характеризується значним рівнем тінізації. В будівельній сфері окрім фінансового шахрайства мають місце прояви розкрадання державної власності, корупції, ухилення від сплати податків, легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом тощо. Правопорушення в будівництві відбуваються на всіх стадіях технологічного циклу – від виділення органами влади земельних ділянок під забудову до здачі об'єктів в експлуатацію¹⁵¹.

А. П. Запотоцький досліджуючи злочини у сфері будівництва запропонував наступну їх класифікацію: 1) залежно від родового об'єкта: злочини проти власності; злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, злочини проти журналістів; проти безпеки виробництва; злочини у сфері господарської діяльності тощо; 2) залежно від способів і технологій: розкрадання, які вчиняють службові особи; злочини у сфері фінансування будівництва; злочини, пов'язані з порушеннями правил безпеки під час виконання будівельних робіт; службові зловживання

¹⁵⁰Щур Б. В. Криміналістична класифікація злочинів: співвідношення із су-
міжними поняттями. Наук. вісн. Львівського держ. ун-ту внутр. справ. № 2.
2010. С. 337-344; Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики роз-
слідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.; Пчеліна О.В.
Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злоч-
чинів у сфері службової діяльності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец.
12.00.09. Харків, 2017. 40 с.; Розслідування злочинів у сфері господар-
ської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / кол. авт.
В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. за ред. В. Ю. Ше-
пітька. Харків: Право, 2006. 624 с.

¹⁵¹Чернишов Г. М. Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфе-
рі: кримінологічне дослідження: автореферат.. канд. юрид. наук.: 12.00.08.
Одеса. 2016. 20 с. С. 8.

під час підготовки, підписання чи одержання дозвільних документів, поєднані з одержанням неправомірної вигоди; 3) за етапами будівництва: злочини, що передують початку проведення будівельних робіт; злочини, що вчиняються під час будівництва; злочини, пов'язані із завершенням будівництва та задачею об'єктів в експлуатацію¹⁵².

За результатами Всесвітнього дослідження економічних злочинів та шахрайства, 47% організацій у світі постраждали від шахрайства за останні два роки. За результатами дослідження, 51% українських організацій постраждали від шахрайства за останні два роки. Цей показник вищий, ніж середній у світі (47%), та зріс порівняно з 48% у 2018 році. В Україні лідерами серед економічних злочинів, від яких постраждали організації, залишаються незаконне привласнення майна (47%), а також хабарництво і корупція (47%), друге місце розділили шахрайство з боку клієнтів (31%), кіберзлочини (31%) та шахрайство у сфері закупівель (31%)¹⁵³.

В сфері діяльності інституційного інвестора можуть вчинятися кримінальні правопорушення іншими особами, які спрямовані проти інституційного інвестора (зовнішніми: клієнти, агенти, інші пов'язані суб'єкти господарювання, які можуть бути у змові з працівниками інституційного інвестора або без) та внутрішні кримінальні правопорушення, які вчиняються працівниками інституційного інвестора. Всі ці правопорушення спрямовані на заволодіння активами інституційного інвестора, які йому довірені громадянами-інвесторами.

Зовнішні кримінальні правопорушення зазвичай передбачають вчинення різних видів шахрайств (ст. 190 КК України) та підроблення документів (ст. 258 КК України), корупційних правопорушень. Внутрішні кримінальні правопорушення можуть вчинятись працівниками або за участю працівників інституційного інвестора і включають: шахрайство (ст. 190 КК України),

¹⁵²Запотоцький А. П. Криміналістична класифікація злочинів у сфері будівництва. *Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ.* № 1 (11). 2016. С. 32–43. С. 39–40.

¹⁵³Економічні злочини та шахрайство: досвід українських організацій. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/12/17/669308/>

заволодіння майном (ст. 191 КК України), легалізація майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України) і спрямовані на безпосереднє заволодіння коштами інституційного інвестора, які обліковуються на рахунках інвестора. Але окрему групу правопорушень становлять кримінальні правопорушення, які вчиняються службовими особами інституційного інвестора і дестабілізують в цілому всю господарську діяльність інституційного інвестора. Це: шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України), підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців (ст. 205-1 КК України), доведення банку до неплатоспроможності (ст. 218-1 КК України), доведення до банкрутства (ст. 219 КК України), порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності (ст. 220-1 КК України), фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи (ст. 220-2 КК України), маніпулювання на організованих ринках (ст. 222-1 КК України), підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів (ст. 223-1 КК України), виготовлення, збут та використання підроблених цінних паперів (крім державних цінних паперів) (ст. 224 КК України), приховування інформації про діяльність емітента (ст. 232-2 КК України)¹⁵⁴. Такі дії часто супроводжуються службовими злочинами, як службове підроблення, службові зловживання, отримання чи передача неправомірної вигоди.

Спираючись на проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень, пропонуємо таку криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційного інвестора: 1) за етапами здійснення інвестиційної діяльності: кримінальні правопорушення у сфері залучення коштів індивідуальних інвесторів і кримінальні правопорушення у сфері інвестування коштів індивідуальних інвесторів; 2)

¹⁵⁴Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

за особою злочинця: внутрішні кримінальні правопорушення, які вчиняються самим інституційним інвестором (його службовими особами чи іншими працівниками); зовнішні кримінальні правопорушення, які вчиняються щодо інституційного інвестора іншими особами (контрагентами, клієнтами інституційного інвестора, представниками державних органів тощо); 3) за сферою діяльності інституційного інвестора: правопорушення у сфері банківської діяльності; правопорушення у сфері страхування; правопорушення у сфері будівництва; правопорушення у сфері обігу цінних паперів та фондового ринку¹⁵⁵.

Спираючись на значний доробок вітчизняних вчених-криміналістів, криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів пропонуємо розглядати за такими елементами, виходячи з праксеологічного підходу: предмет злочинного посягання; спосіб злочину; слідова картина; особа злочинця¹⁵⁶. Особа потерпілого є важливою лише під час кримінальних правопорушень у сфері залучення коштів

¹⁵⁵Важинський В. М. Криміналістична класифікація злочинів у сфері інвестування. *Актуальні питання криміналістики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 груд. 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 371–373.

¹⁵⁶Погорецький М. А., Вакулик О.О., Сергєєва Д.Б. Розслідування економічних злочинів: навч. посіб. Київ: Дакор, 2014. 176 с.; Погорецький М. А. Бишевець О.В., Сергєєва Д.Б. та ін. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. / колектив авторів; за ред. М. А. Погорецького та Д. Б. Сергєєвої. Київ: Алерта, 2015. 536 с.; Топорецька З. М. Криміналістична характеристика декларування недостовірної інформації. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С.156-166; Топорецька З. М. Криміналістична характеристика незаконного збагачення. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 305-319. <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.27>; Сергєєва Д. Б., Топорецька З. М. Криміналістична характеристика службового підроблення. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 90-99; Перебитюк М. В., Паламарчук А. О. Криміналістична характеристика екологічних злочинів. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 282–286; Лук'янчиков Є. Щодо поняття криміналістичної характеристики злочинів. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 107–113; Журавель В. А. Криміналістична характеристика злочинів: проблеми формування та застосування. *Вісник Академії правових наук України*. 2018. № 4 (55). С. 202–213; Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.

індивідуальних інвесторів і не має значення при вчиненні злочинів у сфері інвестування коштів інституційними інвесторами.

Предмет злочинного посягання всіх кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів в широкому розумінні становлять кошти індивідуальних інвесторів, саме ці кошти є кінцевою метою злочинців як при вчиненні злочинів під час залучення коштів інвесторів, так і під час вчинення кримінальних правопорушень під час їх інвестування інституційним інвестором. Вказані кошти після їх вкладення (перерахування) інституційному інвестору обліковуються на окремих рахунках кожного індивідуального інвестора у вигляді цінних паперів, депозитного вкладу чи індивідуального пенсійного вкладу. Проте оскільки інституційний інвестор отримує право розпоряджатись такими коштами, вони стають загальними активами інституційного інвестора і обліковуються на його рахунках, відповідно всі господарські операції, які вчиняються щодо цих коштів, вчиняються інституційним інвестором. Під час залучення коштів громадян-інвесторів ці кошти можуть бути в готівковій чи безготівковій формі. Кошти перебувають як правило в національній, іноді (під час депозитних вкладів) можуть бути в іноземній валюті, як правило у доларах США або євро¹⁵⁷.

Під час вчинення кримінальних правопорушень щодо цих коштів під час інвестування коштів, такі кошти вже обліковуються на рахунках інституційного інвестора, проте інституційний інвестор веде облік коштів кожного інвестора на окремих рахунках індивідуальних-інвесторів. Тому фактично такі кошти мають подвійну природу, вони сукупно є в розпорядженні інституційного інвестора і вкладаються ним від свого імені, але в інтересах громадян-вкладників, які у випадках,

¹⁵⁷Важинський В. М. Предмет безпосереднього злочинного посягання як елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері діяльності інституційних інвесторів. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018 С. 81–83.

передбачених відповідними договорами, можуть вимагати їх повернення у будь-який час¹⁵⁸.

Наприклад, у Першотравневому районному суді м. Чернівців розглядалась кримінальна справа за обвинуваченням Особи 4 (громадянина України) у вчиненні злочинів, передбачених частинами третьою та четвертою статті 190, частиною четвертою статті 191, частиною першою статті 209, частиною 2 статті 222, частиною третьою статті 27, частиною четвертою статті 358, частиною другою статті 28, частиною першої статті 366 Кримінального кодексу України.

Було встановлено, що Особа 4 як власник та директор декількох фірм, які здійснювали будівельну діяльність з будівництва багатоквартирних будинків, обманним шляхом протягом 2006-2012 років заволодів коштами багатьох фізичних осіб у розмірі близько 9 млн 300 тис. гривень. Для будівництва багатоквартирних будинків Особа 4 як директор будівельної фірми ПП «В» уклав протягом 2006-2008 років декілька договорів із Банком «П» про організацію спорудження об'єктів будівництва (багатоквартирних будинків у містах Чернівці та Сторожинець), де фінансування залучатиме останній та без письмової згоди останнього не можна відчужувати та обтяжувати будь-яким об'єкт інвестування.

Знаючи це, Особа 4 проводить активну рекламну компанію з метою залучення коштів від фізичних осіб для будівництва цих багатоквартирних будинків. Ці кошти Особі 4 сплачуються готівкою. Водночас, у листопаді 2007 року Особа 4 заволоділа обманним шляхом коштами в Особи 5, обіцяючи квартиру у новозбудованому будинку за адресою, де таке будівництво не передбачалось. У продовженні своєї злочинної діяльності у 2010 році Особа 4 створює та реєструє у встановленому законом порядку Житлово-будівельний кооператив «М», від імені якого укладає попередній договір купівлі-продажу нерухомого майна з вищевказаним ПП «В»

¹⁵⁸Чернявський С. С. Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження): навч. посіб./ за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 264 с.

(де є директором) та починає збирати кошти у фізичних осіб за вступ до цього кооперативу, обіцяючи отримання квартир. Будівництво цього будинку завершено не було. Деякі роботи виконували члени цього кооперативу за власні кошти. При цьому Особа 4 як керівник Житлово-будівельного кооперативу «М» ніяких звітів щодо використання отриманих коштів не надавав. Також, Особа 4 через підставних осіб оформляв кредити для власних потреб. Вироком Першотравневого районного суду м. Чернівців від 06.06.2016 № 725/5785/14-к Особу 4 було визнано винним у вчиненні злочинів, передбачених частинами третьою та четвертою статті 190, частиною четвертою статті 191, частиною 2 статті 222, частиною третьою статті 27, частиною четвертою статті 358, частиною другою статті 28, частиною першої статті 366 Кримінального кодексу України¹⁵⁹.

Найпоширенішими *способами* заволодіння коштами громадян-інвесторів є вчинення шахрайства шляхом створення різних фінансових пірамід. Питання протидії злочинам у сфері фінансових пірамід були предметом вивчення багатьох вітчизняних вчених, зокрема: І. Александрова, Л. Аркуші, В. Бахіна, Р. Белкіна, Ю. Александрова, О. Дудорова, В. Клименка, С. Чернявського, С. Князева, Г. Агасандяна, Ю. Ярмоленка та інших.

Як зазначає С. Чернявський, головним завданням організаторів протиправної оборудки є залучення інвесторів, участь яких забезпечує нові прибутки проекту, тобто сума залучених від інвесторів коштів перевищує розмір прибуткової вартості, який забезпечує певний інвестиційний проект. Основне завдання кожного із організаторів фінансової піраміди – певні зобов'язання або ж пропозиції щодо виплати на початковому етапі відповідних дивідендів. В більшості випадків особа, яка вклала певну суму, гарантується повернення зазначеної суми, або вдвічі більшої протягом року. Тим самим такий ре-

¹⁵⁹Звіт за результатами секторальної оцінки ризиків використання ринку нерухомості для легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом і фінансування тероризму. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/%D0%9D%D0%9E%D0%A0/sector_ozinka_zvit.pdf.

кламний вчинок приваблює майбутніх інвесторів, які в більшості випадків навіть не задумуються і відповідно ризикують, що в один «прекрасний» момент дана фірма може припинити свою діяльність і тим самим не повернути обіцяні дивіденди. У зв'язку із ситуацією, яка склалася сьогодні, вкладники шукають легких способів отримати прибуток і одним із таких способів є вкладання коштів у фінансові піраміди, які в подальшому розвалюються, створюючи безліч серйозних проблем і не тільки фінансового характеру¹⁶⁰.

Варто зазначити, що в історії України було багато видів фінансових пірамід. Найбільш відомою асоціацією з ознаками «фінансової піраміди» стала АТ «МММ», що діяла на території колишнього Радянського Союзу в 1992–1994 рр. У лютому 1994 р. телебачення розповсюдило перше повідомлення про те, що АТ «МММ» сплатило своїм акціонерам дивіденди в розмірі 1000% річних, після чого розпочалася агресивна рекламна кампанія. За різними оцінками, кількість приватних інвесторів сягала від 3 до 20 млн. осіб. Однак згодом очевидні шахрайські наміри організаторів фінансової піраміди та її діяльність було припинено¹⁶¹. Також українцям відома ТОВ «Хелікс Кепітал Україна», яка вже привласнила понад 2,7 млн. грн. Ці аферисти тривалий час дурили сотні, а то і тисячі людей. Розміщували замовні рекламні статті на інтернет-ресурсах про ніби створення їхньою компанією «Хелікс Кепітал» 250 тисяч робочих місць. Щодня підозрювані у злочинах викидали численні дописи у соцмережах про своє розкішне життя, хвалилися відпочинком на дорогих курортах і купляли автомобілі ВІП-класу. Тернопільською місцевою прокуратурою здійснюється процесуальне керівництво у кримінальному провадженні, розпочатому за ст. 4 ст. 190 Кримінального кодексу України. У прокуратурі розповіли, що шахраї обіцяли своїм вкладникам

¹⁶⁰Чернявський С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: монографія. Київ, 2010. 623 с.

¹⁶¹Прокопенко В. Ю., Дубина М. В, Коваленко К. О. Особливості функціонування фінансових пірамід та їх вплив на розвиток ринку фінансових послуг України. *Економіка фінанси, грошовий обіг і кредит*. 2015. № 5. С. 226–232.

захмарні прибутки через інвестування вкладів у групу іноземних інвестиційних компаній. Насправді ж товариство не отримало статусу фінансової установи, а тому не мало права здійснювати інвестиційну діяльність на території України. Кошти, отримані обманним шляхом, привласнювались службовими особами товариства¹⁶².

Фінансові піраміди, які створювались та функціонували в Україні впродовж тривалого часу заподіяли значних матеріальних втрат громадянам України. Більше того, втрата довіри до банківських установ у кризові періоди, недосконалість вітчизняного законодавства у цій сфері вплинули на запобігання і протидії шахрайства у сфері фінансових пірамід. Тому вкрай важливо в державі забезпечувати фінансову грамотність громадян та всіляко сприяти захисту інтересів вкладників.

Так, насправді, як ми вже неодноразового наголошували в наших роботах¹⁶³, індивідуальні інвестори є найбільш вразливими учасниками суспільних відносин у сфері діяльності інституційних інвесторів. По-суті, вони є споживачами фінансових послуг інституційного інвестора. Тому дуже важливо забезпечити Діяльність із підвищення рівня доступності та користування фінансовими послугами, підвищення рівня фінансової грамотності населення і захисту прав споживачів фінансових послуг називають «фінансовою інклюзією». Фінансова інклюзія є стратегічним напрямом розвитку фінансового сектору і, на думку Світового банку, є необхідною передумовою для досягнення 7-ми із 17 Цілей сталого

¹⁶²СБУ затримало трьох найбільших аферистів «Хеліксу» – Нагуту, Фелика і Воронцова. URL: <http://ternopoliany.te.ua/zhittya/17533-sbu-zatrymalo-trokh-naibilshykhaferystiv-kheliksu-nahutu-felyka-i-vorontsova>.

¹⁶³Важинський В.М. Охорона суспільних цінностей у сфері інвестиційної діяльності: теоретичний аспект. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 3-4. С. 113-123. DOI: 10.17721/2413-5372.2022.3-4/113-123; Важинський В. М. Суспільні цінності в адміністративному праві. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених: збірник матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф. до Дня науки та 30-річчя Національної академії правових наук України* (м. Київ, 18 трав. 2023 р.). Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. С. 567-570.

розвитку¹⁶⁴, визначених ООН. Наприклад, зміст фінансової інклюзії передбачає, що будь-яка приватна особа чи суб'єкт господарювання має доступ до необхідних фінансових продуктів і послуг, які відповідають їхнім потребам: можливість проведення розрахунків, заощадження, кредити та страхування. Відповідно до стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року, пріоритетним напрямом розвитку також визначено фінансову інклюзію¹⁶⁵. Цей напрям передбачає реалізацію таких кроків: підвищення доступності та рівня користування фінансовими послугами; посилення захисту прав споживачів фінансових послуг; підвищення рівня фінансової грамотності населення.

За способом злочину, як ми вже зазначили вище, під час вчинення кримінальних правопорушень у сфері залучення коштів індивідуальних інвесторів як правило таке залучення відбувається шляхом обману, зловживання довірою (вчинення шахрайства через створення фінансових пірамід), у тому числі використанні підроблених документів¹⁶⁶.

Наприклад, кілька років тому СБУ викрила злочинну схему незаконного залучення коштів громадян-інвесторів і виведення цих коштів на фінансування бойовиків «Л/ДНР». За інформацією СБУ, організатори діяли під прикриттям фіктивної інвестиційної компанії, яку створили у Кропивницькому. Середньомісячний обіг тінювих грошей становив десятки мільйонів доларів. За попередніми даними слідства, декілька мешканців обласного центру разом зі своїми співниками з ОРДЛО налагодили механізм одержання грошей через псевдоброкерські послуги. Для цього вони створили спеціалізовані інтернет-платформи та облаштували у Кропивницькому підпільний кол-центр. Оператори телефонували громадя-

¹⁶⁴Universal Financial Access by 2020. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/brief/achieving-universal-financial-access-by-2020>.

¹⁶⁵Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_financovogo_sektoru_ua.pdf.

¹⁶⁶Важинський В. М. Основні способи вчинення злочинів, пов'язаних із заволодінням коштами індивідуальних інвесторів. *Вісник кримінального судочинства України*. 2016. № 5. С. 140-145.

нам і пропонували інвестувати гроші в акції відомих компаній під «гарантії» швидких надприбутків. Для участі у «біржових торгах» клієнти переводили кошти на рахунки, які організатори схеми оформили на підставних осіб. Після одержання «інвестицій» ділки виводили їх у тінь через заборонені в Україні російські платіжні системи або легалізували, використовуючи приховані криптовалютні операції¹⁶⁷.

Поширення набули також різноманітні шахрайські схеми із заволодіння коштами громадян під виглядом інвестування із використанням так-званих кол-центрів. Служба безпеки України припинила діяльність псевдоброкерських центрів, які під виглядом торгів на міжнародних фондових біржах привласнювали кошти інвесторів. Організували злочин трое громадян однієї з країн Близького Сходу. За їх вказівкою, у центрі столиці були створені 3 кол-центри. Оператори нібито від імені відомої інвестиційної компанії телефонували клієнтам і пропонували інвестувати гроші в акції відомих компаній на міжнародних фондових біржах. Після перерахування зловмисникам коштів через електронні платіжні системи клієнту створювали «персональний кабінет», в якому демонстрували постійне зростання акцій у ціні та пропонували збільшити інвестиції. Зловмисники також за допомогою спеціально розробленого програмного забезпечення імітували для інвесторів трансляцію електронної торгівлі на міжнародних біржах. Після рішення клієнта отримати свої гроші, ділки повідомляли йому про банкрутство компанії. За інформацією спецслужби, зловмисники діяли протягом кількох років та встигли привласнити кошти кількох тисяч громадян. Суми «інвестицій» коливалися від 1 до 5 тисяч доларів США з кожного клієнта. Кошти, отриманні від протиправної діяльності, ділки легалізували через анонімні крипто-гаманці. Під час обшуків у трьох кол-центрах правоохоронці вилучили комп'ютерне та серверне обладнання, документацію, печатки суб'єктів під-

¹⁶⁷ СБУ викрила схему фінансування бойовиків «Л/ДНР» на десятки млн доларів. URL: <https://ssu.gov.ua/novyyny/sbu-vykryla-skhemu-finansuvannia-boiovykiv-ldnr-na-desiatky-mln-dolariv>.

приємницької діяльності, які функціонували без належного податкового оформлення і ухилялися від сплати податків¹⁶⁸.

Наприклад, у кримінальному провадженні №12016210010000181, внесеного до ЄРДР 18 січня 2016 року за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч.4 ст.190 та ч.2 ст.209 КК України (справа №607/5260/16-к) (заволодіння чужим майном шляхом обману– (шахрайство), вчинене повторно, в особливо великих розмірах, за попередньою змовою групою осіб та легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, вчинення правочину з коштами, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, вчинені за попередньою змовою групою осіб). Група осіб вирішили створити організацію – «фінансову піраміду», яка полягала у залученні грошових коштів громадян України (вкладників), шляхом повідомлення їм неправдивих відомостей про виплату кожного місяця високих дивідендів, які начебто надходять в результаті інвестування в групу іноземних компаній, що отримують надприбутки. У подальшому, отримані кошти, мали намір виплачувати обмеженій кількості осіб за рахунок надходжень від нових вкладників, а решта грошей незаконно привласнювати для власного збагачення. З метою надання своїй діяльності нібито законного вигляду та полегшення вчинення злочинів, створили суб`єкт господарювання – юридичну особу у виді товариства з обмеженою відповідальністю «ХЕЛІКС КЕПІТАЛ УКРАЇНА» (ЄДРПОУ 39403996, місце знаходження юридичної особи вул.Свободи, 1 а м. Хмельницький), після чого повідомляв майбутнім вкладникам неправдиві відомості про те, що вказане товариство представляє іноземну інвестиційну компанію «HELIX Capital Investments LTD» (номер компанії 09082357. Office 11/43. Bedford Street. London WC2E 9HA із статутним капіталом 500 фунтів стерлінгів), яка отримує

¹⁶⁸СБУ викрила угруповання на заволодінні коштами громадян під виглядом участі у біржових торгах. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-vykryla-uhrupovannia-na-zavolodinni-koshtamy-hromadian-pid-vyhlidom-uchasti-u-birzhovykh-torhakh>.

надприбутки, хоча дана компанія немає жодного юридичного відношення до діяльності ТОВ «ХЕЛІКС КЕПІТАЛ УКРАЇНА» і не виступає його дочірнім засновником. Окрім цього, створене товариство «ХЕЛІКС КЕПІТАЛ УКРАЇНА» не набуло статусу фінансової установи, та не отримувало ліцензій або інших дозволів на надання фінансових послуг, що не дозволяло здійснювати інвестиційну діяльність на території України. У цей самий час для виконання свого злочинного наміру та плану злочинних дій, направлено на незаконне заволодіння грошовими коштами осіб, шляхом їх обману, оприлюднили через всесвітню мережу Інтернет, а також через відповідні презентації, семінари та зустрічі із вкладниками неправдиву інформацію про інвестиційну діяльність ТОВ «ХЕЛІКС КЕПІТАЛ УКРАЇНА», отримання ним надприбутків та виплати дивідендів, з метою залучення в товариство грошових коштів фізичних осіб, які незаконно привласнювались ними через зарахування грошових коштів від фізичних осіб на електронні гаманці, через незаконно створену в мережі Інтернет електронну платіжну систему «HELIXMONEY» реєстрація якої відсутня у відповідному реєстрі НБУ, і яка фактично є офшором та не прив'язана до жодного офіційного банківського рахунку України, що не дає змогу відслідковувати рух грошових коштів через вказану систему, самостійно проводити будь-які фінансові операції з грошовими коштами та приймати рішення про виплату дивідендів з метою залучення нових вкладників¹⁶⁹.

Нещодавно підписано Президентом України прийнятий закон, який врегульовує питання протидії фінансовим пірамідам. Так, 22.02.2024 року прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» та деяких інших законодавчих актів України щодо регулювання та нагляду на ринках капіталу та організованих товарних рин-

¹⁶⁹Ухвала Колегії суддів судової палати в кримінальних справах апеляційного суду Тернопільської області від 14 грудня 2016 року у справі № 607/5260/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/63535869>.

ках»¹⁷⁰. Вказаний закон передбачає визначення фінансової піраміди як шахрайство або дії, що мають ознаки шахрайства, які вчиняються з використанням фінансових інструментів та/або об'єктів цивільних прав, що мають ознаки фінансових інструментів, та передбачають створення, функціонування та просування, у тому числі за допомогою медіа та інших засобів, схеми взаємовідносин між засновником (засновниками) схеми та іншими особами (інвесторами такої схеми), відповідно до якої залученим інвесторам пропонується (обіцяється) отримання пасивного доходу, виплата та/або розмір якого залежить від залучення нових інвесторів до такої схеми. При цьому передбачено, що Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку визначатиме та оприлюднюватиме на своєму офіційному веб-сайті орієнтовний невичерпний перелік ознак створення, функціонування та/або просування фінансової піраміди. Таке повноваження НКЦПФР точно сприятиме фінансовій грамотності громадян інвесторів і дозволить в майбутньому уникнути або значно зменшити кількість шахрайств шляхом створення фінансових пірамід.

Аналіз емпіричних даних та проведене опитування дозволяє виділити характерні ознаки вчинення шахрайства шляхом створення фінансової піраміди, зокрема:

організована та чітка ієрархічна структура учасників піраміди;

маскування фінансової піраміди під діяльність легального інституційного інвестора, зокрема фінансові піраміди реалізують свою діяльність паралельно з роботою фінансових установ, які працюють виключно у межах чинного законодавства, що ускладнює процес ідентифікації фінансової піраміди, оскільки вона не реєструється власниками як юридична особа, проте учасники фінансової піраміди мають іншу юридичну особу зареєстровану як фінансову установу або ж ма-

¹⁷⁰Про внесення змін до Закону України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» та деяких інших законодавчих актів України щодо регулювання та нагляду на ринках капіталу та організованих товарних ринках: Закон України від 22.02.2024 р. № 3585-IX. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27571>.

ють офіс поряд з легальною фінансовою установою, до якої не мають стосунку; відсутність документації на інституційного інвестора, державної реєстрації юридичної особи, ліцензії на здійснення певної фінансової діяльності інституційного інвестора або ж наявність підроблених документів та укладення фіктивних договорів;

обов'язковою умовою вступу до членів фінансової піраміди є перший внесок, а також систематичні членські внески;

обіцянка отримання доходу від вкладу, який значно перевищує середньо ринкову дохідність на аналогічних ринках, особам, що планують вступити до організації обіцяють значні прибутки, як правило у відсотковому співвідношенні від первинного вкладу, при запрошенні нових учасників відсоток виплат суттєво збільшується, що не характерно для легальних інституційних інвесторів, де % виплат залежить від результатів діяльності інституційного інвестора за рік, а не кількості приведених учасником нових вкладників;

відсутність чіткої інформації про джерела отримання прибутку, інвестиційні проекти, які підтримує інституційний інвестор, а також дохідність конкретних проєктів;

здійснення виплат окремим учасникам за рахунок коштів, залучених від нових вкладників.

Вербування нових учасників фінансової піраміди як правило здійснюється шляхом розміщення реклами в мережі інтернет та на рекламних ресурсах соцмереж і месенджерів (зокрема, Телеграм) з яскравими оголошеннями «стань мільйонером, не працюючи», «як легко заробити мільйон», «пасивний дохід» «високі відсотки», «гарантовані виплати» тощо; активне вербування учасників фінансової піраміди, заохочення їх додатковими бонусами та виплатами підвищеного % за залучення нових клієнтів (часто учасник фінансової піраміди не знає про її незаконну діяльність і щиро та активно рекламує її серед родичів та друзів); проведення різноманітних бізнес-тренінгів, конференцій, семінарів, у тому числі з безкоштовною участю та заголовками «Фінансовий успіх», «Перший мільйон вже за рік», «Мільйонер у 20 років» тощо;

особисті зустрічі з потенційними вкладниками після проведення рекламних заходів.

Способи злочинів у сфері інвестування залучених коштів інституційним інвестором зазвичай спрямовані не на інвестування коштів з метою отримання прибутку і його розподілу між інвесторами, а на протиправне заволодіння коштами інвесторів без мети їх вкладення будь-куди (тоді мають місце кримінальні правопорушення, спрямовані на доведення інституційного інвестора до неплатоспроможності або банкрутства) або ж на вкладення коштів з метою отримання прибутків для окремих службових осіб інституційного інвестора, а не громадян-вкладників (тут зазвичай має місце вкладення коштів у бізнес-проект окремих пов'язаних осіб та компаній, проведення змови на ринку, вчинення службових та корупційних злочинів з метою отримання неправомірної вигоди для себе чи пов'язаних осіб).

Наприклад, нещодавно Господарський суд Полтавської області 26 лютого 2024 року прийняв заяву компанії «Кисень» про відкриття справи про банкрутство Полтавського ГЗК, який входить до групи Ferexpro. «Кисень» у звітах групи – серед пов'язаних компаній¹⁷¹.

Зазвичай має місце реалізація цілої злочинної технології, яка тягне за собою ланцюжок протиправних діянь, зокрема, організована злочинна група з метою привласнення коштів громадян-інвесторів та їх подальшої легалізації створює ряд фіктивних фірм, тобто здійснює декілька злочинних діянь, передбачених ст. 205-1 КК «Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців», ст. 206-2 КК «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації», ст. 191 КК «Привласнення майна», ст. 209 КК «Легалізація грошових коштів, одержаних злочинним шляхом», ст. 212 КК «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)»,

¹⁷¹Орел І. Суд відкрив справу про банкрутство Полтавського ГЗК Ferexpro за заявою пов'язаної компанії. URL: <https://forbes.ua/news/sud-vidkriv-spravu-pro-bankrutstvo-poltavskogo-gzk-ferexpro-za-zayavoyu-povyazanoi-kompanii-07032024-19690>.

після чого відбувається доведення до банкрутства інституційного інвестора (ст. 218, 218-1 КК України). Весь цей ланцюжок супроводжується рядом порушень спеціального законодавства, що регулює діяльність інституційного інвестора у певній сфері, а також вчиненням кримінальних правопорушень на ринку цінних паперів. Нерідко власне економічні організовані злочини є базовими, а у кримінальних правопорушеннях у податковій сфері, у сфері службової діяльності, легалізації доходів – допоміжними. Саме тому особливої актуальності сьогодні набула розробка окремої комплексної методики розслідування злочинів, у сфері діяльності інституційних інвесторів, що вчиняються організованими злочинними групами та злочинними організаціями.

Наприклад, Генпрокуратурою у липні 2016 року погоджено повідомлення про підозру громадянину «В», який підозрюється в ухиленні від сплати податків на суму 12,5 млн грн, створенні організованої злочинної групи та інших злочинах.

Так, Генеральною прокуратурою України здійснюється процесуальне керівництво у кримінальному провадженні за ч. ч. 3, 4 ст. 190, ч. 5 ст. 191, ч. 3 ст. 197-1, ч. 3 ст. 212, ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 209, ч. 2 ст. 367 та іншими КК України за фактами організації та керівництва громадянина «В» організованою групою для самовільного зайняття земельних ділянок у місті Києві, використання їх у 2004-2016 роках для незаконного будівництва житлових та офісних комплексів, привласнення коштів інвесторів в будівництво, ухилення від сплати податків.

У вказаному провадженні Генеральною прокуратурою України у 2015-2016 роках з метою об'єктивності розслідування об'єднано всі 46 проваджень, зареєстровані з 26.11.2012 щодо діяльності громадянина «В». Установлено, що він разом з учасниками злочинного угруповання у 2004-2013 роках придбав частки у статутних капіталах 12 підприємств (у 2014 році ці частки переоформлені на підставних осіб).

За допомогою зазначених підприємств злочинне угруповання самовільно захопило земельні ділянки під будівництво 40 об'єктів, яке продовжується без дозвільних документів та

поєднане з привласненням коштів інвесторів. Окремі з цих об'єктів введені в експлуатацію на підставі підроблених рішень судів, незаконно реєструються в Державному реєстрі нерухомого майна.

У кримінальному провадженні за дорученням процесуального керівника накладено арешт на самовільні будівництва та самовільно захоплені земельні ділянки, на майно гр. «В» всього на суму понад 200 млн. грн. Генеральною прокуратурою України 15.07.2016 погоджено повідомлення про підозру громадянину «В» за ч. 3 ст. 212 КК України за фактами умисного ухилення від сплати податків на суму 12,5 млн грн, за ч. ч. 3, 4 ст. 197-1 та ч. 5 ст. 191 КК України за фактами створення організованої злочинної групи для самовільного захоплення земельної ділянки територіальної громади м. Києва та будівництва відповідного житлового комплексу, заволодіння під час цього будівництва шляхом обману коштами громадян на суму 2,6 млн грн. Цього ж дня йому вручено повідомлення про підозру та затримано на підставі ст. 208 КПК України. Крім цього, у вказаному кримінальному провадженні продовжується розслідування фактів самовільного захоплення ще 40 земельних ділянок в м. Києві та самовільного будівництва на них¹⁷².

Типовими способами «виведення» коштів інституційного інвестора під виглядом їх інвестування в певні проекти є:

1) укладення фіктивних правочинів– тобто договорів купівлі-продажу цінних паперів, акцій, довірчого управління, поруки, надання інформаційно-консультаційних та маркетингових (бухгалтерських, брокерських) послуг де власники фірм з якими співпрацюють є одні і ті ж самі особи або їх близькі родичі;

2) операції з цінними паперами – використання векселів (операція, відповідно до якої власник банківського рахунку пред'являє своєму банкові право регулювати платежі за його векселями);

¹⁷²Звіт за результатами секторальної оцінки ризиків використання ринку нерухомості для легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом і фінансування тероризму. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/sekto_r_ozinka_zvit.pdf.

3) використання фондового ринку – тобто диверсифікація (легкість здійснення торгівлі цінними паперами (електронні торги) на ринках, які не визнають національні кордони);

4) використання псевдо експортних операцій – операції під час яких фактично відсутній рух товарно-матеріальних цінностей та вивезення їх з країни (мета таких операцій – це відшкодування ПДВ і узаконення одержаних коштів або ж уникнення сплати акцизу (у випадку підакцизного товару));

5) залучення конвертаційних центрів (підприємства що здійснюють безтоварні операції);

6) переведення безготівки в живі гроші (зокрема у разі завищення об'єкта інвестування і подальшого виведення частини коштів через безтоварні операції);

7) здійснення неіснуючого інвестування (тобто формального);

8) завищення сум інвестування шляхом штучного підвищення ціни об'єкта інвестування з подальшою підрубкою документів, які свідчать про використання проінвестованих коштів на будівництво певного інвестиційного об'єкта чи завищення витрат на виготовлення певної продукції;

9) приватизація капіталу, який незаконно здобутий на території України та за її межами при цьому співпраця з підприємствами в офшорних зонах зі спрощеною системою оподаткування;

10) використання рахунків іноземних фірм і навіть банківських установ для розкрадання коштів шляхом проведення псевдоекспортних операцій з подальшим відшкодуванням його з бюджету;

11) застосування штучного банківського кредиту;

12) використання благодійних та неприбуткових організацій тощо.

Способами приховування цих злочинів є:

– внесення завідомо недостовірних відомостей до офіційних документів на підставі яких здійснюється перерахування грошових коштів банківськими установами для інвестування на рахунок підприємств підрядників (договори, акти Ф КБ-2в, накладні, платіжні доручення);

– підробка офіційних документів на підставі який здійснюється привласнення або розтрата майна, у тому числі підробка підписів;

– завищення вартості інвестицій шляхом підробки актів оцінки, експертної оцінки проектно – кошторисної документації, аудиторських висновків інвестиційного проєкту тощо;

– знищення документів на підставі яких підприємство підрядник отримало грошові кошти на розрахунковий рахунок;

– залучення до виконання робіт із технічного нагляду за будівництвом, аудитом за діяльністю, оцінювачем, особою, яка здійснює поточний нагляд за діяльністю підконтрольної особи;

– внесення відомостей до офіційних документів щодо об'ємів та вартості робіт, які фактично були виконані до укладення договору підряду;

– оплата фактично не виконаних робіт чи не наданих послуг;

– винесення або вивезення майна з території без документів або за підробленими документами;

– розтрата грошових коштів, отриманих під звіт на потреби підприємства;

– включення до відомостей на оплату праці «мертвих душ»;

– незаконна виплата службовим особам премій, допомоги, інших виплат.

Всі ці дії фактично спрямовані на легалізацію доходів, отриманих злочинним шляхом¹⁷³ від діяльності інституційного інвестора, а тому завжди створюється видимість законної діяльності і таку видимість злочинці намагаються підтримувати якомога довше, щоб продовжувати заволодіння коштами громадян-інвесторів (безпосередньо чи через кошти інституційного інвестора).

Типова «слідова картина» злочинів у сфері як залучення, так і інвестування коштів індивідуальних інвесторів представлена насамперед різноманітними документами.

¹⁷³Халін О. В. Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом: Становлення вітчизняного законодавства. *Вісник прокуратури*. 2003. № 9. С. 52–59.

Слід звертати увагу на такі групи документів:

1) документи, які визначають економічну структуру і організаційно-правовий статус інституційного інвестора, а також його фінансовий стан: реєстраційні та статутні документи, реєстр засновників, учасників, акціонерів; протоколи загальних зборів; протоколи засідань адміністративних органів управління (правління, керівництва); протоколи засідань ревізійних комісій (акти та матеріали перевірок); річний звіт аудитора; акти та інші матеріали перевірок податкових, фінансових (інспекційних перевірок, безвиїзного нагляду) НБУ та НКЦПФ) інших контрольних органів; накази і розпорядження посадових осіб тощо.

2) документи, що посвідчують провадження певного виду інвестиційної діяльності: ліцензії; договори на залучення інвестицій з інвесторами, реєстр інвесторів, договори, що посвідчують вчинення різних правочинів, спрямованих на інвестування залучених коштів (купівлі-продажу, позички, про виконання робіт тощо) і на виконання зобов'язань за інвестиційними договорами;

3) документи щодо обігу цінних паперів: документи щодо емісії (видачі), обігу викупу та погашення цінних паперів інституційного інвестора, документи щодо допуску активу на ринки капіталу, угоди щодо інших фінансових інструментів, зокрема реєстрації випусків цінних паперів, рішення про емісію цінних паперів, звітів про результати емісії цінних паперів та затверджених проспектів цінних паперів, документи про допуск цінних паперів до торгів на організованому фондовому ринку, а також документи про укладання та виконання правочинів щодо таких цінних паперів;

4) документи бухгалтерського обліку і фінансової звітності: документи первинного обліку залучених інвестицій (договір на брокерське обслуговування, брокерські рахунки), а також документи щодо проінвестованих коштів (рахунки, накладні та інші, які фіксують окремі економічні операції); бухгалтерські рахунки; бухгалтерський баланс, річна фінансова звітність та аудиторський висновок щодо неї; звіт про оцінку майна інституційного інвестора тощо; фінансовий облік рахунків в цінних паперах інвесторів, зокрема, інформація про відкриття чи закриття рахунку

в цінних паперах, зарахування чи списання цінних паперів, зберігання цінних паперів, виписка про стан рахунку в цінних паперах та виписка про операції з цінними паперами. Особливо важливо в цьому випадку знайти всі невідповідності в бухгалтерському обліку чи рахунках, які можуть свідчити про ведення «чорнової бухгалтерії» у вигляді записників, магнітних носіїв, печаток, штампів, комп'ютерного обладнання¹⁷⁴ та іншої документації.

5) розрахункові та банківські документи: журнал реєстрації платіжних доручень із поточного рахунку; журнал реєстрації надходжень на поточний рахунок; виписка із поточного рахунку; заяви на відкриття поточного, валютного рахунків; картка зі зразками підписів і відбитку печатки; платіжні доручення; документи, що відбивають одержання кредиту в банку, тощо. У цих документах насамперед важливо відслідкувати фінансові операції з «виведення» коштів з рахунків інституційного інвестора, виявити підозрілі операції (які виходять за межі загальної логіки і загальнозвичних фінансових операцій або на рахунки контрагентів за товари чи послуги, які не характерні для фінансової діяльності, або на рахунки пов'язаних компаній тощо).

Саме документи в подальшому стають основою для доказування фактів вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів. Також слід звернути увагу, що документи можуть бути не лише в паперовій, але й в електронній формі, тому важливо звертати увагу на носії інформації, на яких такі документи можуть зберігатись, а також комп'ютерну техніку та спеціальне програмне забезпечення, яке дозволяє створювати і надсилати електронні документи.

Окремо слід звернути увагу на зовнішні ознаки інвестиційного шахрайства, які мають бути важливими для потенційного інвестора. Ці ознаки узагальнив Департамент фінансових установ штату Вашингтон у 2023 році. Такими ознаками є:

1) Обіцянка високої норми прибутку. Обіцянка вищої за середню норму прибутку без ризику – це обіцянка, яку не-

¹⁷⁴Oleksandr Manzhai, Yurii Kuryliuk, Ivan Miroshnykov, Mykola Syiploki, Volodymyr Vazhynskyi Criminal And Legal Protection Of Information Relations. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, VOL. 22 №.5, May 2022, PP 284-288. <http://ijcsns.org/>.

можливо виконати. Будь-яка особа або будь-яка реклама, яка робить таку заяву, повинна відразу викликати підозру.

2) Заяви про стабільний прибуток протягом багатьох років. Слід бути обережними, якщо компанія повідомляє, що інвестиції приносять однаковий прибуток протягом багатьох років, навіть якщо заявлений прибуток здається обґрунтованим і не надто високим. Одна з найбільших фінансових афер в історії, якою керував Берні Медофф, щороку повідомляла про позитивну прибутковість, навіть під час падіння фондового ринку та економічних спадів.

3) Тиск діяти невідкладно. Коли вам кажуть, що ви повинні діяти швидко, щоб скористатися інвестиційною можливістю, або що інвестиції будуть доступні, якщо ви інвестуєте негайно, – це ознаки шахрайства. Якщо ви відчуваєте тиск під час телефонної розмови, в електронному листі або в соціальних мережах, припиніть таке спілкування.

4) Наполягання на мовчанні або таємниці. Прохання або попередження тримати інвестиційну можливість у таємниці є сигналом шахрайства. Заяви про те, що вам не можна надавати певну інформацію, оскільки інвестиція є комерційною таємницею, є підозрілими. Ще більш підозрілими є рекомендації не звертатися до адвоката, державного або федерального агентства, пояснюючи це тим, що якщо ви це зробите, то інвестиційна можливість зникне.

5) Відсутність контактної інформації. Остерігайтеся продавців, які ухиляються від надання повної контактної інформації про себе та компанію. Заяви про те, що компанія не має фізичного офісу, або що всі робітники працюють вдома, або що чеки та пошту слід надсилати на абонентську скриньку, є ознаками шахрайства.

6) Помилки та невідповідності в документах про пропозицію. Документи про пропозицію можуть мати різні назви: Інвестиційний договір; Вексель; Меморандум про приватне розміщення; Інвестиційна угода; та інші. Незалежно від назви, якщо документи містять орфографічні помилки або неправильно складені, будьте обережні. Невідповідності також

є ознаками шахрайства. Наприклад: У назві використовується «Company ABC, LLC», але далі в документі вона зазначається як «ABC Co» або «Company ABC».

7) Заяви про звільнення від реєстрації. Якщо засновник стверджує, що компанія звільнена від вимог щодо реєстрації, подачі документів до державних органів або будь-яких інших ліцензійних чи регуляторних вимог, обов'язково перевірте ці твердження.

8) Історія проблем. Наявність в історії емітента або продавця банкрутств, судових позовів, застав, примусових заходів та судимостей є поганим знаком. Якщо ви провели дослідження та виявили, що власники, менеджери або продавці компанії мають неоднозначне минуле, будьте обережні з інвестиціями.

9) Свідчення. Компанія, яка покладається на свідчення людей, які стверджують, що отримали значні прибутки, не докладаючи значних зусиль, – це дуже тривожний знак. Будьте обережні зі свідченнями, які ви бачите у відеороликах або чуєте на конференціях і зустрічах, де пропонують інвестиції.

10) Прохання про додаткові кошти. Шахрайство може починатися з прохання про невеликі інвестиції. Потім інвестор отримує лист або оновлення інформації про інвестицію з проханням про додаткові кошти, стверджуючи, що справи йдуть настільки добре, що настав час інвестувати більше, або заявляючи, що компанія перебуває у фінансовій скруті й потребує більше коштів, щоб продовжувати працювати. Не вкладайте більше грошей у невдалу інвестицію¹⁷⁵.

Так, в квітні 2023 року в Туреччині (Стамбул) поліція провела масштабну операцію проти підозрюваних у шахрайстві з інвестиціями на валютному ринку. Зазначається, що в результаті операції правоохоронці затримали 132 особи. За даними слідства, підозрювані створили нелегальні компанії, не зареєстровані Управлінням ринку капіталів (SPK). Вони заманювали клієнтів, пропонуючи зробити інвестиції, а в результаті привласнювали їхні гроші, стверджуючи, ніби інвестиції збанкрутували. Після цього понад 160 окремих підставних

¹⁷⁵Брошура «Інвестиційне шахрайство». Електронний ресурс dfi.wa.gov. URL: https://dfi.wa.gov/sites/default/files/WA_InvestmentFraud_Ukrainian.pdf.

компаній допомагали «втратити слід» викрадених грошей. Кошти виводилися до Британії та Чорногорії. За орієнтовними підрахунками, зловмисники таким чином отримали прибуток у розмірі приблизно 520 млн доларів¹⁷⁶.

Особа злочинця є ключовим збірним елементом криміналістичної характеристики кримінального правопорушення у сфері діяльності інституційних інвесторів, адже саме цей елемент є центральною збіркою фігурою для інших елементів. Тому ознаки особи злочинця важливі для своєчасного виявлення кримінальних правопорушень, тактики проведення слідчих (розшукових) дій, вирішення інших завдань кримінального провадження. Варто зазначити, що саме навколо особи злочинця зосереджується вся процесуальна діяльність, спрямована на отримання доказової інформації про подію злочину, адже саме ця особа знає найбільше про подію злочину і є збірним елементом для інших ознак злочину¹⁷⁷.

Такі особи зазвичай мають вищу освіту, досвід роботи в сфері інвестиційної чи іншої фінансової діяльності, глибокі знання щодо технологій роботи інституційного інвестора, особливості документообігу інституційного інвестора, а також певний рівень фінансових можливостей, соціальний статус та зв'язки в правоохоронних і державних органах виконавчої влади. Такі особи завжди діють у співучасті з іншими особами за попередньою змовою, а також намагаються втягнути в злочинну діяльність штатних працівників інституційного інвестора, пропонуючи їм матеріальну вигоду чи інші вигоди (просування по службі, пільговий кредит, придбання квартири за зниженою ціною тощо).

Організатор злочинів у сфері діяльності інституційних інвесторів зазвичай є службовою особою. Такий статус їм надає

¹⁷⁶У Туреччині затримано понад 130 учасників шахрайської схеми з інвестиціями. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/u-turechchini-zatrimano-ponad-130-uchasnikiv-shakhrayskoji-skhem-i-z-investitsijami-919601.html>.

¹⁷⁷Калюга К. В., Лукашевич В. Г. Калюга К. В., Лукашевич В. Г. Мистецтво здобувати і використовувати початкову інформацію про особу злочинця: від моделювання зовнішнього вигляду та психологічних властивостей до висування і розробки криміналістичних версій щодо кола осіб, причетних до злочину: монографія. Запоріжжя, 2012. 352 с.

характер функцій, які вони виконують. Із цих позицій важливо враховувати службове становище особи в системі певного органу, підприємства чи організації (здійснення функцій, заняття посади, спеціальні повноваження)¹⁷⁸.

Організатор вчинення таких кримінальних правопорушень часто може бути керівник інституційного інвестора, керівник пов'язаних з інституційним інвестором осіб, або особа, яка раніше займала керівні посади в таких структурах¹⁷⁹. Учасниками організованої злочинної групи щодо кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері витрачання коштів, зазвичай є судові особи пов'язаних осіб, куди виводяться гроші, а також бухгалтери, які відповідають за перерахунок коштів інституційного інвестора на певні інвестиційні проекти.

Учасниками організованої злочинної групи у сфері залучення коштів громадян інвесторів є особи, які виконують функції менеджерів (щодо залучення коштів), а також особи, які проводять тренінги та різні рекламні масові заходи (так звані наставники), які залучають кошти до фінансової піраміди. Обов'язково учасником фінансової піраміди є особа, яка відповідає за всі фінансові операції в фінансовій піраміді.

Крім того учасники організованої злочинної групи до вчинення злочинів можуть залучити осіб, які не є учасниками групи, але здійснюють пособництво в реалізації злочинних задумів. Це можуть бути службові особи або звичайні працівники державних органів, банківських установ, які володіють інформацією про протиправних характер діяльності або ж не володіють інформацією про справжню злочинну мету діяльності групи, а долучення до «допомоги» на певному етапі такої діяльності зазвичай за фінансову винагороду чи певні пільги (знижки на квартиру, підвищену ставку по вкладу тощо).

¹⁷⁸Меденцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2015. 214 с.

¹⁷⁹Берлач Н. А. Конкретизація службових осіб – суб'єктів злочинів проти централізованих та децентралізованих фінансів. *Теорія та практика застосування чинного кримінально-процесуального законодавства у сучасних умовах: тези доп. наук.-практ. конф.: у 2 ч.* Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. Ч. 2. С. 39–40.

У криміналістичній характеристиці злочинів важливим є статус особи злочинця, його соціально-психологічні особливості. З цього погляду важливим є врахування службового статусу особи та сфери їх повноважень і ролі, яку вона може виконувати у співпраці з інституційним інвестором¹⁸⁰.

Щодо соціально-демографічних відомостей стосовно вказаних службових осіб, які зазвичай є організаторами організованої злочинної групи, можна зазначити, що вони зазвичай мають високий віковий (83% злочинів учинили особи у віці 30–59 років) та освітній рівень (94% мали вищу освіту, з них 34% юридичну та 51% економічну освіту), професійну підготовку та досвід роботи. Більшість (68%) злочинів учинили службові особи, які працювали від 5 до 10 років на займаній посаді. З осіб, які притягалися до кримінальної відповідальності, 100% раніше не були судимі, 11% – притягалися до дисциплінарної відповідальності за різні службові правопорушення, зокрема за порушення фінансового законодавства. Крім того, потрібно зауважити, що службові особи цієї категорії добре знайомі зі специфікою функціонування підприємств і організацій, де обіймають відповідальні посади, впевнено орієнтуються в проблемних питаннях правового регулювання інвестиційної діяльності, а також мають впливові соціальні зв'язки, які переважно намагаються використовувати під час досудового розслідування.

Коли в подальшому виникає необхідність легалізації отриманих незаконним шляхом коштів від інституційних інвесторів (необхідність легалізації виникає не завжди, адже часто кошти виводяться і витрачаються пов'язаними особами через ланцюжок господарських операцій) зазвичай отриманих злочинцями внаслідок шахрайства, можемо виділити дві групи злочинців: які «відмивають» власні гроші (як правило роблять це через пов'язаних осіб) і які сприяють у відмиванні чужих грошей. Власні гроші відмиваються службовими особами інституційного інвестора із залученням пов'язаних

¹⁸⁰Халін О. В. Криміналістична характеристика осіб, що вчиняють легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Держава і право*. Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2016. Вип. 70. С. 445–455.

осіб. Сюди можемо віднести службових осіб установ, фінансових груп, кредитних спілок, страхових компаній, довірчих товариств, інвестиційних фондів, клірингових палат, трастових компаній, фондів та інших бірж, брокерських і дилерських контор, установ зв'язку тощо).

Отже, через «відмивання» доходам, одержаним злочинним шляхом, надають вигляду законних засобів, щоб надалі впровадити їх в економічні та фінансові структури держав¹⁸¹.

Сприяють у відмиванні доходів, отриманих злочинним шляхом, як правило особи, які не включені до складу організованої злочинної групи, яка діє в сфері діяльності інституційного інвестора. Такі особи здійснюють власну «професійну діяльність» і допомагають в легалізації коштів інших осіб¹⁸²: особи, які внаслідок вимог закону зобов'язані вчиняти певні дії з надання правочину встановленої законом форми (нотаріуси, працівники реєстраційних органів, наприклад, бюро технічної інвентаризації); особи, які професійно займаються легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, що є характерним для офшорних юрисдикцій (адвокати, бухгалтери, брокери, агенти з пошуку осіб, які мають намір здійснити легалізацію (відмивання) в цій офшорній зоні; особи, яких залучено до здійснення фінансових операцій із використанням можливостей комп'ютерної техніки, так звані злочинці-інтелектуали; особи, які внаслідок свого високого службового становища сприяють суб'єктам легалізації (відмивання) (депутати, чиновники різних відомств)¹⁸³.

¹⁸¹Киричко В. М., Перепелиця О. І. Злочини у сфері господарської діяльності за кримінальним кодексом України та в судовій практиці: науково-практичний коментар. Харків, 2010.

¹⁸²Журавель В. А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків, 2006. 624 с. С. 240–241.

¹⁸³Важинський В. М. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 1 (54). С. 107–113. DOI <https://doi.org/10.32782/ruuv.v1.2024.21>.

Наприклад, Л. І. Аркуша поділяє осіб, причетних до легалізації, на кілька груп залежно від характеру професійної діяльності й наявності певних навичок, що використовуються для легалізації злочинно одержаних доходів. До першої групи можна зарахувати керівників підприємств, організацій і установ, працівників банків та інших кредитних організацій. За вивченими кримінальними справами вони становлять 24,6% від загальної кількості. Характерною рисою цієї категорії суб'єктів є високий рівень професіоналізму в банківській (фінансовій) сфері. Друга група представлена звичайними працівниками, а також особами, що не є стороною в угодах, але за вимогами законодавства зобов'язані вчиняти певні дії для надання угоді встановленої законом форми (нотаріуси, працівники реєстраційних органів). Їх можна назвати «допоміжною ланкою». До третьої групи належать керівники середньої ланки банківських та інших кредитних установ – начальники кредитного відділу, обліку операцій у національній валюті, обліку цінних паперів, валютних операцій, фінансового контролю, а також звичайні касири, оператори з надання послуг із готівкою, працівники деяких інших підрозділів, що відповідають за електронні перекази, операції між рахунками юридичних осіб тощо. Четверту групу осіб, за допомогою яких може відбуватися легалізація, становлять так звані «інтелектуали», що використовують можливості комп'ютерної техніки для введення коштів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, у легальний обіг. До цієї ж групи належать особи, які беруть участь у легалізації з використанням банківських комп'ютерних систем. До п'ятої групи належать інші особи, які можуть сприяти легалізації: депутати й високопосадовці різних органів законодавчої та виконавчої влади. До шостої групи можна віднести суб'єктів злочину – осіб, що професійно займаються легалізацією. Наявність цієї групи осіб характерна для офшорів. Ідеться про використання для цілей легалізації послуг спеціальних брокерів і агентів, що займаються пошуком осіб та мають наміри легалізувати кошти в цій офшорній зоні. Цими особами часто є посередники при відкритті рахунків, проведенні трастових, інвестиційних та інших фінансових операцій. Сьому групу становлять так звані консалтингові

фірми як добре завуальовані структури, що спеціалізуються на розробці досить складних фінансових схем і всебічному аналізі законодавства, що регулює фінансово-господарську діяльність, з метою виявлення в ньому лазівок, які можна використовувати в процесі легалізації¹⁸⁴.

Таким чином, ми пропонуємо серед особи злочинця виділяти організатора злочинної групи, учасників організованої злочинної групи та осіб, які сприяють легалізації коштів, отриманих організованою злочинною групою.

2.2. Початок досудового розслідування та обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів

Початок досудового розслідування завжди має вкрай важливе значення для подальшої реалізації державою функцій захисту цінностей громадян-інвесторів, адже кількість розпочатих кримінальних проваджень показує спроможність державного апарату боротись з протиправною злочинною поведінкою у сфері діяльності інституційних інвесторів.

Відповідно до ст. 214 КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування¹⁸⁵. Таким чином приводом для внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення у сфері діяльності інституційних інвесторів є: заяви чи повідомлення про вчинення цього злочину або ж самостійне виявлення з

¹⁸⁴Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2011. 20 с.

¹⁸⁵Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення цього злочину.

У науковій літературі питання початку досудового розслідування досліджувалися провідними вітчизняними вченими та практиками у сфері кримінального процесу та криміналістики, зокрема: Ю. П. Аленіним, О. В. Баганцем, В. Д. Берназом, В. В. Вапнярчуком, В. І. Галаганом, М. Л. Грібовим, Ю. М. Грошевим, Л. М. Лобойком, М. А. Погорецьким, Д. Б. Сергеевою, О. С. Стареньким, О. Ю. Татаровим, З. М. Топорецькою, В. І. Фаринником, С.С. Чернявським, А.М. Черняком, В. Ю. Шелітьком, М. Є. Шумилом та багатьма іншими¹⁸⁶, проте порядок процесуальної діяльності слідчого на етапі початку

¹⁸⁶Аленін Ю. П. Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року. *Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ*. 2013. № 1. С. 198–203; Баганець О. Щодо необхідності внесення змін і доповнень в КПК України 2012 року в частині порядку початку досудового розслідування. URL: <http://baganets.com/public/schodo-neobh-dnost-vnesennja-zm-n-dopovnen-v-kpk-ukra-ni-2012-roku-vchastin-porjadku-pochatku-dosudovogo-rozsl-duvannja.html>; Берназ В. Д., Неледвa Н. Регламентация початку досудового розслідування, як основа кримінально-процесуального провадження. *Вісник прокуратури*. 2013. № 1 (139). С. 62–67; Галаган В. І., Калачова О. М. Особливості початку досудового розслідування при виявленні ознак кримінального правопорушення на території дипломатичних представництв чи консульських установ України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2013. № 2 (8). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13hivkuu.pdf>; Вапнярчук В.В. Сутність початку досудового розслідування за новим КПК України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 177–186; Татаров О. Ю. Початок досудового розслідування за кримінальним процесуальним кодексом України: доповідь. *Новації кримінально-процесуального законодавства*. Матеріали наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ. 6 лип. 2012 р.). URL: <http://www.dduvs.in.ua/assets/files/news3/KPK/material.doc>; Фаринник В.І. Деякі особливості початкового етапу досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Матеріали круглого столу з експертного обговорення нового Кримінального процесуального кодексу України* / Нац. шк. суддів України. URL: <http://www.nsj.gov.ua/training/judges/kpk2/>; Юрченко Л.В. Особливості початку досудового розслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством України. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». 2013. № 1. Т. 26 (65). С. 338–343; Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства України*. 2015. № 1. С. 93-103; Топорецька З. М. Особливості початку кримінального провадження по фактах зайняття гральним бізнесом. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 119-125.

кримінального провадження у разі виявлення та реєстрації кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів потребує подальшого вивчення й конкретизації.

Не вдаючись в етимологію понять приводи та підстави для початку кримінального провадження, їх співвідношення та значення для кримінального процесу, оскільки ці питання були предметом глибоких наукових досліджень вітчизняних процесуалістів, зазначимо, що ми поділяємо позицію проф. М. А. Погорецького, який зазначає, що у ч. 1 ст. 214 чинного КПК України передбачаються такі приводи для початку досудового розслідування кримінального правопорушення: а) заява про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; б) повідомлення про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; в) самостійне виявлення слідчим чи прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. В той час як підставою для початку досудового провадження, є обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення¹⁸⁷.

Узагальнення та аналіз слідчої практики засвідчили, що найчастіше джерелами інформації про вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів є: 1) заяви та повідомлення громадян чи юридичних осіб; 2) матеріали оперативно-розшукової діяльності; 3) матеріали Держфінмоніторингу; 4) заяви від інших суб'єктів здійснення моніторингу, нагляду та контролю за діяльністю інституційних інвесторів; 5) заяви державних контролюючих органів: ДПС, ДМС; 6) матеріали НАЗК; 7) заяви та повідомлення суб'єктів первинного фінансового моніторингу за результатами дослідження (аналізу) фінансових операцій; 8) матеріали кримінальних проваджень щодо фактів вчинення інших кримінальних правопорушень.

У справах про кримінальні провадження, вчинені в сфері діяльності інституційних інвесторів заяви та повідомлення не мають такого вирішального значення і можуть мати місце у

¹⁸⁷Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства України*. 2015. № 1. С. 93-103.

разі вчинення кримінальних правопорушень під час залучення коштів громадян інвесторів. Хоча дуже часто громадяни-інвестори не знають про протиправний характер діяльності інституційного інвестора, а дізнаються вже з інших джерел про вчинені інституційним інвестором шахрайства, а тому приєднуються до кримінального провадження за заявою про визнання потерпілим. Все ж у разі, якщо приводом для початку кримінального провадження є заява чи повідомлення громадянина-інвестора, в ній повинні міститись фактичні дані, які свідчать про вчинення протиправного діяння у сфері діяльності інституційного інвестора його службовими особами, працівниками чи його контрагентами. Найчастіше такі заяви громадян містять повідомлення про вчинення окремими особами або невідомими особами шахрайства щодо них. В силу відсутності доступу до документації інституційного інвестора, а також відсутності необхідних знань та досвіду індивідуальні інвестори зазвичай не можуть самостійно виявити факти правопорушень, що вчиняються під час інвестування залучених коштів інституційним інвестором¹⁸⁸.

Як зазначає Ю. М. Грошевий, заява (повідомлення) про злочин – це направлена органам досудового розслідування (органам дізнання, досудового слідства, прокурору) чи до суду, інформація про злочин, що засвідчена певною особою (заявником), яка вважає себе непричетною до його вчинення¹⁸⁹.

Проте оскільки практично всі кримінальні правопорушення вчиняються організованими злочинними групами професійно підготовлених учасників в умовах неочевидності, вирішальне значення для початку кримінального провадження має інформація, отримана за результатами проведення ОРД оперативними підрозділами, про що зазначалось нами в попередньому розділі, адже саме під час здійснення ОРД можна отримати

¹⁸⁸Важинський В. М. Приводи та підстави для початку досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 452-456. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/109>.

¹⁸⁹Досудове розслідування кримінальних справ: навч.-практ. посібник / за заг. ред. Ю.М. Грошевого. Харків: Фінн, 2009. 328 с. С. 8-15.

доступ до прихованих відомостей (безпосередньо або через залучених до конфіденційного співробітництва осіб) і встановити факти протиправної діяльності окремих осіб та груп.

Питання використання матеріалів ОРД в кримінальному процесі, зокрема для початку досудового розслідування, і досі є одним з проблемних питань теорії ОРД та теорії кримінального процесу. Слід погодитись з проф. М. А. Погорецьким та іншими провідними фахівцями в сфері ОРД та кримінального процесу, що матеріали ОРД для початку досудового розслідування можуть бути реалізовані лише через такий привід, як самостійне виявлення уповноваженою особою (слідчим або прокурором) з будь-яких джерел (матеріалів ОРД) обставин, що можуть свідчити про вчинене кримінальне правопорушення (ч. 1 ст. 214 КПК України). Матеріали ОРД можуть бути підставою для початку досудового розслідування лише в разі наявності у них відомостей про обставини, що можуть свідчити про вчинене кримінальне правопорушення (ч. 1 ст. 214 КПК України). Але не всі матеріали ОРД автоматично можуть бути використані в кримінальному провадженні, такі матеріали повинні пройти процедуру розсекречування та легалізації (введення в кримінальний процес). Такі матеріали повинні бути легалізовані оперативним підрозділом та передані у встановленому порядку слідчому чи прокурору¹⁹⁰. Легалізація матеріалів ОРД означає проведення процедури перевірки на предмет достовірності даних, які у них містяться. Проблемні питання легалізації матеріалів ОРД досліджувалися як у наукових джерелах з обмеженим доступом, так і у відкритій правовій літературі¹⁹¹.

¹⁹⁰Погорецький М.А. Поняття та сутність легалізації оперативно-розшукової інформації. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка*. Луганськ: Вид-во ЛДУВС, 2010. Спец. вип. № 4. С. 26–40.

¹⁹¹Докладно див.: Погорецький М. А. Поняття та сутність легалізації оперативно-розшукової інформації. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка*. Луганськ: Вид-во ЛДУВС, 2010. Спец. вип. № 4. С. 26–40; Погорецький М. А. Легалізація оперативно-розшукової інформації. *Міжнародна поліцейська енциклопедія*: у 10 т. / відп. редактори: В.В. Коваленко, Є.В. Моїсєєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ: Атіка, 2010. Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). С. 421–424;

Також слід звернути увагу, що на практиці матеріали ОРД нерідко помилково ототожнюються з оперативно-розшуковою справою. Враховуючи викладене вважаємо, що слід говорити про реалізацію в кримінальному процесі не самої оперативно-розшукової справи, а лише певних матеріалів, в яких містяться відомості (інформація), що має значення в кримінальному процесі¹⁹². Так, адже відповідно до Закону №2135 оперативно-розшукова справа може заводитись і щодо зниклих безвісти осіб, осіб, які ухиляються від відбування покарання і перебувають у розшуку, а також визначені підстави для закриття оперативно-розшукових справ.

Процедура легалізації оперативної інформації передбачає відбір з оперативно-розшукової справи конкретних матеріалів, в яких є достовірні відомості про протиправну діяльність, їх розсекречування та передача з довідкою чи рапортом оперативного працівника про виявлення кримінального правопорушення в певному порядку до органів досудового розслідування чи прокурора.

Розсекречування відбувається таким чином, що ініціюючий працівник відбирає матеріали, які вважає за потрібне розсекретити і надає їх керівнику оперативного підрозділу, який своєю резолюцією доручає опрацювати матеріали комісії з розсекречування. Після засідання комісії та її рішення про розсекречування працівник може передати розсекречені матеріали ОРД до органу досудового розслідування для прийняття процесуального рішення¹⁹³.

Про розсекречування певних матеріалів повідомляється прокурор, який згідно ст. 14 Закону №2135 здійснює нагляд за

¹⁹²Погорецький М. А. Топорецька З. М. Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності на початковому етапі досудового розслідування зайняття гральним бізнесом. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 3. С. 215-225.

¹⁹³Початок досудового розслідування: підстави, порядок та особливості здійснення: метод. рекомендації / кол. авт. за ред. А. Г. Гаркуші. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 180 с.

дотриманням законів під час проведення ОРД¹⁹⁴. У разі неможливості розсекречення певних матеріалів ОРД (в кримінальних провадженнях, що становлять державну таємницю), досудове розслідування та судове провадження у кримінальному провадженні проводяться з дотриманням вимог режиму секретності та в порядку, передбаченому главою 40 КПК України.

Зміст матеріалів ОРД становить оперативно-розшукова інформація – будь-які відомості (фактичні дані), що входять до предмета дослідження в оперативно-розшуковій справі, які отримані відповідно до мети й завдань ОРД у визначений законом спосіб із будь-яких не заборонених законом джерел уповноваженими на це суб'єктами, що можуть бути об'єктуванням відповідних рішень у певних сферах діяльності¹⁹⁵. Саме така оперативно-розшукова інформація вивчається слідчим чи прокурором і у разі наявності в ній підстав, передбачених в ст. 214 КПК України – вносяться дані до ЄРДР та розпочинається досудове розслідування.

Матеріали ОРД в кримінальному провадженні практичними працівниками використовуються для: внесення даних до ЄРДР та початку досудового розслідування; для прийняття рішення про проведення СРД чи НРСД; для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; інше (для забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, для розшуку особи, для звернення до АРМА за розшуком активів, для прийняття непроцесуальних рішень та дій (для вивчення особи допитуваного, для корегування плану розслідування, для обрання тактики допиту тощо).

Також джерелом, з якого слідчий чи прокурор можуть виявити факти вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів є *матеріали Державної*

¹⁹⁴ Сухачова І. О. Нагляд прокурора за додержанням законів при використанні матеріалів оперативно-розшукової діяльності під час проведення досудового розслідування. Київ: Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка, СВР Д 26.001.05, 2014 р.

¹⁹⁵ Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с. С. 277.

служби фінансового моніторингу України за результатами проведення ними фінансового моніторингу або окремих перевірок інституційних інвесторів чи банків, які обслуговують певні операції інституційних інвесторів. Так, Держфінмоніторинг має право подавати до правоохоронних та розвідувальних органів відповідні узагальнені матеріали (додаткові узагальнені матеріали) та одержувати від них інформацію про хід їх розгляду відповідно до пункту 4 частини другої статті 25 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», якщо матеріали містять наявність достатніх підстав вважати, що фінансова операція або сукупність пов'язаних між собою фінансових операцій можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення¹⁹⁶. У разі наявності достатніх підстав вважати, що фінансова операція або клієнт пов'язані із вчиненням кримінального правопорушення, що не стосується легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, Держфінмоніторинг передає інформацію до відповідного правоохоронного або розвідувального органу України як узагальнені матеріали або додаткові узагальнені матеріали, але не може одержувати інформацію про хід розгляду таких матеріалів.

В кожному окремому випадку уповноважені особи правоохоронних та розвідувальних органів мають оцінити отриману інформацію та прийняти рішення про їх використання в рамках ОРД, розвідувальної діяльності чи прийняти процесуальне рішення про початок досудового розслідування¹⁹⁷.

¹⁹⁶Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

¹⁹⁷Лепський С.І. Фінансова інформація про злочинну діяльність як предмет фінансових розслідувань. *Наук. вісн. Львівського держ. ун-ту внутр. справ*. 2013. № 1. С. 251–257.

Так, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачає, що наявність узагальнених матеріалів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, отриманих в установленому законом порядку можуть бути підставою для проведення ОРД (п. 4 ч. 1 ст. 6 Закону)¹⁹⁸.

На виконання базового Закону та відповідно до Порядків надання та розгляду узагальнених матеріалів, затверджених наказами Мінфіну та правоохоронних органів, експертна комісія Держфінмоніторингу з розгляду узагальнених матеріалів і додаткових узагальнених матеріалів, підготовлених для подання правоохоронним та розвідувальним органам, за наявності достатніх підстав, приймає рішення щодо направлення таких матеріалів до правоохоронних та розвідувальних органів. За даними Держфінмоніторингу згідно опублікованих звітів за 2023 рік Держфінмоніторингом до правоохоронних органів направлено 1 122 матеріали (608 узагальнених матеріалів та 514 додаткових узагальнених матеріалів), зокрема до: Служби безпеки України – 348 матеріалів (194 узагальнених матеріали та 154 додаткових узагальнених матеріали); Національної поліції України – 278 матеріалів (212 узагальнених матеріалів та 66 додаткових узагальнених матеріалів); Національного антикорупційного бюро України – 167 матеріалів (47 узагальнених матеріалів та 120 додаткових узагальнених матеріалів); Бюро економічної безпеки України – 119 матеріалів (71 узагальнений матеріал та 48 додаткових узагальнених матеріалів); Державного бюро розслідувань – 109 матеріалів (54 узагальнених матеріали та 55 додаткових узагальнених матеріалів) органів прокуратури – 101 матеріал (30 узагальнених матеріалів та 71 додатковий узагальнений матеріал). У вказаних матеріалах сума фінансових операцій, які можуть бути

¹⁹⁸Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

пов'язані з легалізацією коштів, та із вчиненням кримінального правопорушення, становить 102,1 млрд гривень¹⁹⁹.

Згідно звіту Держфінмоніторингу за 2022 рік правоохоронними органами в ході досудових розслідувань розпочато/використано 360 узагальнених матеріалів Держфінмоніторингу (з урахуванням наданих у минулі роки) у 349 кримінальних провадженнях, зокрема: за результатами перевірки 66 узагальнених матеріалів розпочато 67 кримінальних проваджень; використано 294 узагальнені матеріали у 282 кримінальних провадженнях. Підрозділами правоохоронних органів закінчено 9 кримінальних проваджень у зв'язку із зверненням до суду з обвинувальним актом, розпочатих за 9 узагальненими матеріалами²⁰⁰.

Як зазначає В.А. Журавель, обов'язковою умовою успішного розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є налагоджена координація діяльності та взаємодія між різними органами і структурами, до компетенції яких входить протидія цьому різновиду злочинів. При цьому провідне місце серед них займає Держфінмоніторинг України²⁰¹.

Крім того, в подальшому співпраця правоохоронних органів з Держфінмоніторингом здійснюється шляхом обміну інформацією, необхідною для здійснення досудового розслідування²⁰². Ця основна форма взаємодії, створює реальні основи для розслідування правопорушень. Своєчасне надходження інформації взаємодіючим сторонам має вирішальне

¹⁹⁹Інформування про результати роботи Держфінмоніторингу за 2023 рік. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/news/Informuvannya-pro-rezultati-roboti-derzhfinmonitoringu-za-2023-rik.html>.

²⁰⁰Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2022 рік. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/zvit2022ukr.pdf>.

²⁰¹Журавель В. А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: наук.-практ. посіб. / В. А. Журавель. Харків: ТОВ «Одісей», 2005. 312 с. С. 105.

²⁰²Тарасенко О.В. Взаємодія між правоохоронними та контролюючими органами України у протидії фіктивному підприємництву: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь. 2018. 227 с.

значення для успіху оперативних заходів, що проводяться, і слідчих дій. Обмін інформацією між підрозділами відбувається по-різному: вона може бути передана письмово, усно або безпосереднім ознайомленням з документами, що цікавлять, і предметами. Інформація може бути також передана в копії документа, довідки, меморандуму тощо²⁰³. Такий обмін інформацією як правило є не процесуальною, а організаційною формою взаємодії органів. Крім того, в подальшому в кримінальному провадженні можлива співпраця шляхом надсилання правоохоронними органами запитів на отримання інформації та документів до Держфінмоніторингу і отримання інформації процесуальним шляхом²⁰⁴.

Також важливим джерелом фактичних даних, з яких слідчий чи прокурор можуть виявити факти вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів, зокрема, під час інвестування коштів громадян-інвесторів, є заяви з доданими матеріалами Національного банку України (НБУ) на НКЦПФР, які є регуляторами ринку фінансових установ відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14 грудня 2021 року № 1953-IX, який передбачає доволі широкі повноваження вказаних органів щодо здійснення нагляду, проведення перевірок, застосування коригувальних заходів, заходів раннього

²⁰³Литвин Н. А. Щодо форм взаємодії між Державною службою фінансового моніторингу України та Національним антикорупційним бюро України. Наук. вісн. *Міжнародного гуманітарного ун-ту*. Сер.: Юриспруденція. 2019 № 39. С. 38-41. <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc39/10.pdf>.

²⁰⁴Первинний фінансовий моніторинг у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму: монографія / О. Г. Комісаров, О. Ю. Скрипка, А. О. Собакарь. Дніпропетровськ, 2015. 184 с. С. 140; Краліч В. Р. Питання протидії організованій злочинності в контексті вдосконалення національної системи фінансового моніторингу. *Актуальні питання вдосконалення національного законодавства України у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму*: збірник матеріалів конференції за підтримки Програми Європейського Союзу TACIS Проекту з питань боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму в Україні (MOLI-UA-2). (м. Київ, 18 грудня 2008 р.) Київ, 2008. С. 97–103.

втручання чи заходів впливу до надавача фінансових або супровідних послуг тощо.

Частина третя статті 12 визначає, що регулятори мають право розкривати органам державної влади інформацію, що становить таємницю фінансової послуги, зібрану під час виконання ним своїх функцій, якщо така інформація може свідчити про правопорушення та/або використовуватися для запобігання, виявлення, припинення, розслідування правопорушень, притягнення винних осіб до відповідальності за їх вчинення²⁰⁵.

Частиною другою статті 137 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV передбачає, що Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку має право розкривати органам державної влади інформацію, що становить професійну таємницю, зібрану під час виконання її функцій, якщо така інформація може свідчити про вчинення правопорушення та/або використовуватися для запобігання, виявлення, припинення, розслідування правопорушень, притягнення винних осіб до відповідальності за вчинення правопорушень²⁰⁶.

НБУ згідно частини п'ятої статті 622 має право розкривати органам державної влади інформацію, що становить банківську таємницю та зібрану під час виконання ним його функцій, якщо така інформація може свідчити про правопорушення та/або використовуватися для запобігання, виявлення, припинення, розслідування правопорушень, притягнення винних осіб до відповідальності за їх вчинення²⁰⁷.

Пунктом 18 частини 3 статті 114 Закону України «Про страхування» чітко передбачено, що регулятор надсилає ма-

²⁰⁵Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14.12.2021 р. № 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>.

²⁰⁶Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.

²⁰⁷Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.

теріали до правоохоронних органів щодо фактів правопорушень, які стали відомі під час здійснення нагляду²⁰⁸.

Такі заяви як правило містять вже додані документи, в яких зафіксовано факти протиправної діяльності окремих осіб та груп, а тому в цілях проведення подальшого досудового розслідування такі матеріали мають значно більшу цінність, ніж звичайні повідомлення чи заяви громадян або публікації в ЗМІ. Такі матеріали є окремим вже сформованим джерелом доказів «документ», який не потребує якихось додаткових зусиль від слідчого на перевірку достовірності такої інформації²⁰⁹.

Окремим джерелом, з якого можливо встановити факти протиправної діяльності, які можуть бути пов'язані з вчиненням злочинів у сфері діяльності інституційних інвесторів, зокрема, ухилення від сплати податків, зборів, легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, порушень порядку здійснення певних фінансових операції тощо, які вже є наслідком вчинення основних кримінальних правопорушень у сфері витрачання коштів індивідуальних інвесторів, є акти перевірок ДПС. Також в матеріалах, отриманих від ДПС, можуть бути зафіксовані факти вчинення корупційних злочинів, зокрема у випадку, коли видатки особи перевищують її доходи внаслідок намагання легалізувати кошти, отримані злочинним шляхом²¹⁰.

Наразі оперативні підрозділи та органи досудового розслідування не мають права ініціювати чи брати участь у проведенні перевірок платників податків податковими органами, але згідно статті 99 КПК України акти вже проведених пе-

²⁰⁸Про страхування: Закон України від 18.11.2021 р. № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>.

²⁰⁹54. Топорецька З. М. Позапланові перевірки в кримінальному провадженні (за матеріалами судової практики 2017 року). *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 148-152.

²¹⁰Шевчишен А. В. Доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: теорія і практика: монографія. Київ: Алерта, 2019. 536 с.

ревірок є окремим джерелом доказів у кримінальному провадженні – документом²¹¹.

Окремо слід звернути увагу на матеріали, отримані від НАЗК, яке уповноважене не лише надсилати матеріали до правоохоронних органів по фактах виявлення порушень законодавства та отримувати інформацію про результати їх розгляду, але й аналізувати злочинну діяльність і співпрацювати з правоохоронними органами з питань протидії корупції. Так, свого часу НАЗК надано рекомендації продумати стратегії аналізу та використання комплексної, міжгалузевої інформації для виявлення нових ризиків корупції, пов'язаних з інвестиціями в окремі сектори економіки, а також для вдосконалення стратегій виявлення, навчання та інформування громадськості. Знаннями про вразливі місця та методи виявлення і розслідування слід поділитися з іншими правоохоронними органами, відповідальними за фінансові злочини²¹².

Проте в цій категорії кримінальних проваджень матеріали НАЗК не мають на стільки важливого значення як під час розслідування корупційних злочинів і мають радше допоміжний характер до інших джерел²¹³, оскільки містять інформацію вже фактично про факти використання коштів, отриманих незаконно від діяльності інституційного інвестора чи від вчинення інституційним інвестором протиправної діяльності, що потягла за собою корупційні правопорушення інших осіб.

²¹¹56. Топорецька З. М. Проблема позапланових документальних перевірок в кримінальному провадженні. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.): у 2 ч. / редкол.: В. В. Черней, С. С. Чернявський, Л. Д. Удалова та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 294-296.

²¹²Звіт зовнішньої незалежної оцінки ефективності діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції, затверджено Комісією з проведення незалежної оцінки ефективності діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції 24 липня 2023 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/perevirka%20NAZK/zvit-komisii-z-provedennia-nezalezhnoi-otsinky-efektyvnosti-diialnosti-nazk.pdf>. С. 74.

²¹³Шевчишен А. В. Методологія проведення досліджень доказування корупційних злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Наше право*. 2017. № 3. С. 75-80.

Так, наприклад, за результатами розгляду матеріалів, направлених НАЗК до правоохоронних органів в 2022 році для вжиття заходів, правоохоронні органи розпочали лише 7 кримінальних проваджень за ст. 368 «Незаконне збагачення», ст. 209 «Легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом», ст. 366 «Службове підроблення», ст. 358 «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів» Кримінального кодексу України²¹⁴.

Окремим приводом для початку кримінального провадження можуть бути заяви та повідомлення суб'єктів первинного фінансового укладення правочинів купівлі-продажу нерухомості, правочинів щодо управління активами, інших правочинів. Наприклад, нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу може повідомити про вчинення шахрайства під час нотаріального посвідчення певних правочинів. Але все ж більшість правопорушень можуть виявити самі суб'єкти первинного фінансового моніторингу, які обслуговують діяльність інституційного інвестора або є його контрагентами. Наприклад, банки, які обслуговують платежі інституційного інвестора.

Крім того, слідчий чи прокурор можуть вивити обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення у сфері діяльності інституційних інвесторів під час розслідування інших кримінальних проваджень. Виявити такі обставини вдається як правило під час розслідування злочинів, які стали наслідком протиправного заволодіння чи протиправного витрачання коштів громадян-інвесторів, зокрема під час легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, шахрайства з фінансовими ресурсами²¹⁵, ухилення від сплати податків, корупційних правопорушень, службових підроблень.

²¹⁴Різний звіт Національного агентства з питань запобігання корупції за 2022 рік. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/zvit-2022/NACP-annual-report.pdf>.

²¹⁵Pohoretskyi M., Serhieieva D., Toporetska Z. The proof of the event of a financial resources fraud in the banking sector: problematic issues. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2019. № 1(28). P. 36–45. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i28.163692>.

Обставини, які підлягають встановленню під час досудового розслідування кримінальних проваджень, які вчиняються в сфері діяльності інституційних інвесторів.

Обставини, які підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінального правопорушення, є міжпредметною категорією, оскільки вивчаються одночасно такими науками як кримінальний процес і криміналістика. При цьому в кожній із названих наук для позначення згаданих обставин використовується різна термінологія. В кримінальному процесуальному праві вказану категорію позначають як предмет доказування або обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. У криміналістиці ж зустрічаються такі поняття як «предмет розслідування», «обставини, що підлягають встановленню», або «обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень»²¹⁶.

Обставини, які підлягають доказуванню для всіх видів кримінальних правопорушень, передбачені статтею 91 Кримінального процесуального кодексу України. Проте саме криміналістика наповнює цей перелік формальних обставин змістом, який важливий для організації та планування розслідування і обрання необхідної тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Тому цілком слушним є висновок про те, що термін «обставини, які підлягають з'ясуванню», є ширшим поняттям, ніж «предмет доказування». Криміналістика як прикладна наука пристосовує перелік обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, до типових умов, які виникають при розслідуванні конкретних злочинів²¹⁷.

Обставини, які підлягають встановленню, під час розслідування певних категорій кримінальних правопорушень до-

²¹⁶Важинський В. М. Обставини, які підлягають встановленню під час досудового розслідування кримінальних проваджень, які вчиняються в сфері діяльності інституційних інвесторів. *Наук. вісн. Ужгородського Національного Університету. Серія: Право.* 2024. № 82. Ч. 3. С. 65-71. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.3.10>.

²¹⁷Пчеліна О.В. Тактичні завдання розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2016. № 2. С. 155–159.

сліджували відомі вчені-криміналісти, зокрема: Л. І. Аркуша, Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, І. О. Возгрін, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, Л. Я. Драпкін, В. А. Журавель, А. П. Запотоцький, Є. П. Іщенко, О. Н. Колесниченко, А. В. Кофанов, Є. Д. Лук'янчиков, В. О. Невядовський, В. О. Образцов, О. В. Пчеліна, А. В. Савченко, М. О. Селіванов, Д. Б. Сергєєва, Р. Л. Степанюк, О. В. Таран, Л. Д. Удалова, В. І. Чернєй, С. С. Чернявський, С. Н. Чурилов, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблочков та інші. Проте як ми вже зазначали вище, ця категорія кримінальних правопорушень характеризується тим, що поєднує в собі ознаки економічної та організованої злочинності, а також має особливу сферу вчинення (діяльність інституційних інвесторів), яка регулюється значною кількістю складних нормативно-правових актів, які зазнають постійних змін. А тому обставини, які підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів допоки залишаються недослідженими в науці.

Найбільш поширеним підходом до систематизації обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень, є той, який полягає у використанні елементів предмета доказування та складу злочину, описаного в кримінальному законі.

З урахуванням вказаних елементів В. В. Тіщенко, досліджуючи теоретичні основи планування й організації розслідування корисливо-насильницьких злочинів, виділив і згрупував обставини, що підлягають встановленню, на:

- 1) обставини, пов'язані з подією злочину (наявність певної події; спосіб заволодіння майном; знаряддя та засоби, час, місце та інші умови вчинення злочину; наявність чи відсутність проникнення в житло, приміщення чи інше сховище);
- 2) обставини, пов'язані з об'єктом злочину: предмет злочинного посягання (найменування викраденого майна, його кількість, властивості, вартість); хто є потерпілим і цивільним позивачем;
- 3) обставини, пов'язані з особами, які вчинили злочин: персонографічні дані; дані, що мають кримінально-правове значення; дані, що характеризують

групу осіб, яка вчинила злочин чи займалася корисливо-насильницькою діяльністю; 4) обставини, які визначають винність обвинуваченого, злочинну мету, підтверджують його корисливий мотив; 5) обставини, що належать до наслідків злочину: ступінь здійснення задуманого злочину; факт вилучення майна; наявність, характер і тяжкість тілесних ушкоджень, що заподіяні потерпілому, або факт його смерті; характер і розмір заподіяної шкоди; доля викраденого майна на момент розкриття злочину²¹⁸.

Але в нашому випадку розглядається не одиничний злочин, а злочинні технології, які є комплексом злочинних діянь, що поєднані єдиним умислом, метою та вчиняються на професійній основі, фактично злочинні технології в діяльності інституційних інвесторів є набором окремих кримінальних правопорушень, які вчиняються на стадіях підготовки, вчинення та приховання єдиної злочинної технології, а тому запропонований В. В. Тіщенком підхід не може бути виражено для цієї категорії кримінальних правопорушень.

О. В. Одерій, використовуючи наукові здобутки В.В. Тіщенко, виокремив три групи обставин, які підлягають з'ясуванню під час досудового розслідування злочинів проти довкілля: 1) подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини його вчинення); 2) обставини, пов'язані із суб'єктом, суб'єктивною стороною злочину; 3) інші обставини²¹⁹. Але знову ж таки запропоновані групи більше стосуються конкретної події забруднення довкілля чи вчинення іншого одиничного кримінального правопорушення.

Л. І. Криушенко, визначаючи обставини, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні шахрайства з фінансовими ресурсами в банківській сфері, здійснює їх систематизацію на обставини, які зумовлені криміналістичною характеристикою злочину та відіграють важливу роль у відтворенні картини

²¹⁸Тіщенко В.В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2003. 51 с. С. 30-31.

²¹⁹Одерій О.В. Проблеми теорії та практики розслідування злочинів проти довкілля: автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2015. 40 с. С. 17.

події злочину, розшуку особи, виявленні слідів злочину; обставини, що виходять з ознак кримінально-правової характеристики певного виду, групи злочинів або конкретного складу злочину; обставини, що виходять за межі зазначених пунктів, проте факт їх встановлення має юридичне значення для встановлення інших²²⁰. Вважаємо такий міждисциплінарний підхід більш обґрунтованим для застосування саме для формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинних технологій у певних сферах. Але не слід забувати, що такі злочинні технології у сфері діяльності інституційних інвесторів супроводжуються також вчиненням ряду службових злочинів. Без яких вкрай важко було б довгий час реалізовувати такі злочинні технології під виглядом законної діяльності. О. В. Пчеліною під час формування методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності з урахуванням кримінальних процесуальних приписів щодо визначення предмета доказування в кримінальному провадженні та механізму їх вчинення було запропоновано виокремлювати такі групи обставин, що підлягають з'ясуванню: наскрізні, спільні для всіх злочинів у сфері службової діяльності, диференційовані (характерні для окремих злочинів зазначеної групи)²²¹. Натомість під час дослідження таких обставин щодо резонансних кримінальних правопорушень О. В. Пчеліна та В. О. Невядовський пропонують виділяти такі групи обставин: які характеризують подію кримінального правопорушення, особу правопорушника, особу потерпілого, інші обставини (які впливають на прийняття процесуальних рішень і вибір засобів доказування; пом'якшують та/чи обтяжують покарання; виключають кримінальну відповідаль-

²²⁰Криушенко Л.І. Особливості виявлення обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування шахрайства в банківській сфері. *Наук. вісн. Ужгородського нац. ун-ту*. Серія: ПРАВО. 2016. Випуск 39. Том 2. С. 94–99. С. 95.

²²¹Пчеліна О.В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 568 с. С. 289-292.

ність; визначають вид і розмір завданої кримінальним правопорушенням шкоди тощо)²²².

Враховуючи викладене, ми пропонуємо розглядати такі групи обставин, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів: обставини, що характеризують протиправну діяльність (комплекс подій кримінального правопорушення); обставини, що характеризують правопорушників; вид і розмір завданої протиправною діяльністю шкоди (адже страждають громадяни-інвестори, які є слабкими і найбільш незахищеними учасниками правовідносин, бо саме на їх цінності посягають злочинці); інші обставини, які є важливим для цієї категорії кримінальних правопорушень (насамперед мова йде про обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого, адже мова йде про публічний інтерес та цінності, а також обставини, які можуть бути підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру).

Обставини, що характеризують протиправну діяльність: комплекс подій кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення (правопорушень). Мова йде про:

1) хто, коли і за яких обставин виявив факти вчинення протиправної діяльності і де вони зафіксовані;

2) чи повідомлялись уповноважені органи державного регулювання чи контролю про певні порушення в діяльності інституційного інвестора і чи вживались державними органами якісь дії щодо таких порушень;

3) яким способом вчинено кримінальну діяльність (які злочинні технології використовувались) і які кримінальні правопорушення включають ці злочинні технології. Чи супрово-

²²²Пчеіна О. В., Невядовський В. О. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час здійснення досудового розслідування резонансних кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. № 3. С. 376-381. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.68>. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/70.pdf>.

джувалась «основна» протиправна діяльність вчиненням інших кримінальних правопорушень, зокрема у сфері службової діяльності, корупційними адміністративними правопорушеннями чи злочинами. Які конкретно дії вчинялись для підготовки до злочинної діяльності та на її приховання і чи становлять вони окремі склади злочинів, зокрема, чи вчинялись дії щодо легалізації злочинно отриманих коштів громадян-інвесторів.

4) якими документами супроводжувалось оформлення злочинної діяльності, хто долучався до їх оформлення, чи залучались сторонні суб'єкти господарювання до оформлення таких документів і чи знали вони про те, що така діяльність незаконна, хто міг знати про оформлення певних документів чи вчинення певних операцій і в подальшому зможуть бути свідками в кримінальному провадженні;

5) що є місцями вчинення злочинних технологій, чи співпадає це місце з місцезнаходженням інституційного інвестора, скільки місць використовувались для злочинних технологій, чи залучались посередники до вчинення злочинних технологій, яке їх місцезнаходження, адреси кожного з місць;

6) яка тривалість злочинної діяльності та тривалість кожного з етапів такої діяльності;

7) що було предметом злочинного посягання, які конкретно кошти, їх розмір, ці кошти стали предметом посягання під час їх залучення від інвесторів чи вже під час їх інвестування, скільки інвесторів і яка сума коштів від кожного з них стала предметом злочинного посягання. Чи є документи, які підтверджують загальну суму (розмір) предмету посягання та розмір кожного предмета посягання окремо (кількість вкладників та суми вкладу кожного). Скільки осіб потенційно можуть бути визнані потерпілими від такої діяльності;

8) характеристика діяльності інституційного інвестора, в сфері діяльності якого вчинено кримінальне правопорушення (назва, правовий статус, час створення, місцезнаходження, дозвільні документи на діяльність, структура, повноваження, звітність);

9) чи є в злочинній діяльності ознаки інших злочинів, які не пов'язані прямо з діяльністю інституційного інвестора.

Обставини, що характеризують правопорушників (винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення):

1) хто вчинив кримінальні правопорушення. Ця група обставин передбачає встановлення персональних даних особи, яка вчинила незаконне збагачення (прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження і проживання), а також його належності до певних категорій осіб (службові особи, державні службовці, раніше судимі особи тощо);

2) злочин вчинено групою осіб, організованою злочинною групою чи злочинною організацією; який їх персональний склад та роль кожного з учасників та тривалість участі. Чи всі залучені до злочинної діяльності особи були обізнані в злочинній (незаконній) меті її діяльності;

3) форма вини кожного з учасників злочинної діяльності в цілому щодо діяльності та щодо окремих її етапів; чи мало місце вчинення учасниками інших злочинів в умовах необережності (службова недбалість);

4) основна мета та мотиви вчиненого. Мотиви цієї злочинної діяльності завжди корисливі (збагачення, бажання отримати гроші від третіх осіб; отримати «легкі гроші», «вигоди з займаної посади»). Мета злочинної діяльності – покращення майнового стану, збагачення, покращення рівня життя, з метою збільшення майнових статків, збагачення за рахунок третіх осіб, у тому числі з використанням займаної посади).

Вид і розмір завданої протиправною діяльністю шкоди. Передусім мова йде про майнову шкоду, яка заподіяна фінансовим цінностям громадян-вкладників. Тут важливо не лише встановити, але й документально підтвердити суми коштів, які вкладав кожен інвестор, а також суми коштів, які інвестувались інституційним інвестором (залежно від способу вчинення кримінальних правопорушень: під час залучен-

ня чи під час інвестування коштів громадян інвесторів) з підтвердженням фактів здійснення всіх фінансових операцій.

Інші обставини, які є важливим для цієї категорії кримінальних правопорушень. Насамперед мова йде про обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого, адже мова йде про публічний інтерес невизначеної кількості громадян-інвесторів та їх цінності, їх довіру до держави в цілому і спроможність держави контролювати питання захисту заощаджень громадян.

Такими кваліфікуючими обставинами зазвичай для цієї категорії правопорушень є їх вчинення організованою злочинно групою чи злочинною організацією, розмір коштів громадян, якими заволоділи злочинці, долучення до злочинної діяльності службових осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, супроводження діяльності вчиненням корупційних кримінальних правопорушень.

До цієї групи обставин також можемо віднести обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

Оскільки ці кримінальні правопорушення завжди є умисними, а за їх вчинення передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, спеціальна конфіскація, передбачена ст. 96-1 та 96-2 КК України, може бути застосована за вчинення цього злочину.

Відповідно до п. 6-1, ч. 9 ст. 100 КПК України майно (грошові кошти або інше майно, а також доходи від них) засудженого за вчинення корупційного злочину, легалізації (відмиван-

ня) доходів, одержаних злочинним шляхом, його пов'язаної особи конфіскується, якщо в суді не підтверджено законність підстав набуття прав на таке майно. Пов'язаними особами засудженого є юридичні особи, які при його сприянні в легалізації коштів громадян-інвесторів, якими заволоділи злочинці. Якщо суд визнає відсутність законних підстав набуття прав на частину майна, то конфіскується ця частина майна засудженого, а у разі неможливості виділення такої частини – її вартість. У разі неможливості конфіскації майна, законність підстав набуття прав на яке не було підтверджено, на засудженого покладається обов'язок сплатити вартість такого майна. Обов'язковою умовою її застосування є факт пов'язаності такого майна саме з цим злочином (вичерпний перелік можливих способів такої «пов'язаності» визначено в ч. 1 ст. 96-2 КК). Тому все те майно, про яке йдеться в п. 6-1, ч. 9 ст. 100 КПК, може підлягати спеціальній конфіскації за умов доведеності факту вчинення особою легалізації доходів чи вчинення пов'язаними особами корупційних злочинів.

До цієї групи обставин можемо також віднести обставини, які можуть бути підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру). Підстави та порядок застосування таких заходів передбачені Розділом XIV-1 КК України. Застосування таких заходів можливе за вчинення певних правопорушень, які вчиняються як частина злочинної технології у сфері діяльності інституційних інвесторів, зокрема, у разі легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України), втручання в діяльність правоохоронних, судових чи інших органів тощо. У цьому випадку слід зібрати всі документи, які підтверджують протиправні зв'язки інституційного інвестора чи пов'язаних з ним осіб з юридичними особами, які використовувались для реалізації злочинного задуму щодо заволодіння коштами індивідуальних інвесторів, зокрема господарські договори та документація, яка оформлена на їх виконання.

2.3. Організація й тактика досудового розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів

Правильна організація і планування досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення є вкрай важливими для успішного їх розкриття і розслідування. Кримінальні правопорушення у сфері діяльності інституційних інвесторів є досить складними для організації їх розслідування, адже вчиняються в умовах неочевидності спеціально підготовленими організованими професійними злочинцями з чітким розподілом ролей кожного з учасників організованої злочинної групи, з залученням представників державних органів, фінансових установ та організацій, правоохоронних органів для прикриття своєї діяльності надання їй зовнішньо законної форми.

Питанням організації та планування досудового розслідування присвячені роботи багатьох вітчизняних вчених, таких як: О. М. Бандурка, В. Д. Берназ, В. І. Василичук, А. Ф. Волобуєв, М. Л. Грібов, О. М. Джужа, О. Ф. Долженков, А. П. Запотоцький, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, І. П. Козаченко, В. О. Коновалова, В. В. Лисенко, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, М. І. Мельник, Д. Й. Никифорчук, М. А. Погорєцький, О. В. Пчеліна, В. Д. Пчолкін, М. В. Салтевський, Д. Б. Сергєєва, С. М. Стахівський, Р. Л. Степанюк, М. П. Стрельбицький, Л. М. Стрельбицька, О. О. Сухачов, О. Ю. Татаров, В. Я. Тацій, З. М. Топорецька, В. В. Топчій, Л. Д. Удалова, Ю. М. Чорноус, С. С. Чернявський, А. М. Черняк, М. С. Цуцкірідзе, В. В. Шендрик, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило, Л. І. Щербина, Б. В. Щур, та багато інших.

Розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень вимагає від слідчого наявності знань не лише у сфері криміналістики та кримінального процесу, але й знання спеціального законодавства у сфері здійснення фінансової діяльності, інвестування, торгівлі цінними паперами, банківської діяльності тощо, а також економічні знання

особливостей здійснення цього виду господарської діяльності, ведення бухгалтерського обліку, фінансового обліку та податкової звітності. А тому вкрай важливим питанням на сьогодні є формування наукових рекомендації щодо алгоритмів організації та планування розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів. Крім того, кримінальні правопорушення у сфері діяльності інституційних інвесторів як правило є предикатними для кримінальних правопорушень, пов'язаних з різними шахрайствами, ухиленнями від сплати податків та легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Організована професійна злочинність у сфері діяльності інституційних інвесторів суттєво впливає на загальну ситуацію із відмивання коштів і транскордонність злочинної діяльності. Наразі в Україні спостерігаються значні ризики відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом. Корупція та нелегальна економічна діяльність (включаючи ухилення від сплати податків та шахрайство) є основними предикатними злочинами для подальшого відмивання коштів. Всі ці злочинні технології вимагають інших підходів до організації і планування розслідування, ніж під час розслідування одиничних фактів злочинів певного виду. Слід говорити про спеціальний вид досудового розслідування – фінансові розслідування.

Розслідування економічних злочинів завжди потребує вивчення фінансової інформації, що відображає злочинну діяльність. Етап виявлення злочину включає в себе моніторинг підозрілих фінансових операцій і розслідування фінансово-господарської діяльності організацій. Фінансові розслідування займають нішу, пов'язану з правоохоронною діяльністю та економічною безпекою.

Наразі існує непорозуміння в правоохоронних органах щодо того, що насправді мається на увазі під фінансовим розслідуванням – розслідування відмивання коштів, або розслідування інших фінансових злочинів, або розслідування щодо доходів, отриманих від інших злочи-

нів, що продукують доходи. Немає загальних інструкцій для правоохоронних органів щодо того, коли розпочинати фінансове розслідування, та якою має бути його мета²²³. Поняття «фінансових розслідувань» підлягає адаптації до національної правової доктрини та практики, для того, щоб забезпечити умови для формування єдиного підходу в практичній діяльності правоохоронної системи. Ефективним механізмом протидії злочинності та забезпечення конфіскації злочинних доходів є інструмент фінансових розслідувань. Про нього активно в науці почали дискутувати лише в останні десять років.

Так, питанням фінансових розслідувань як специфічних досудових розслідувань з певними особливостями в останні десять років приділена значна увага в роботах таких вчених як: Л. І. Аркуша, Д. С. Балка, М. О. Барташук, В. В. Білинський, О. М. Брисковська, А. А. Вознюк, А. Ф. Волобуєв, Р. Є. Волощук, Л. В. Герасименко, Ю. А. Гридовий, М. С. Дирдін, О. Ю. Дрозд, А. П. Запотоцький, А. О. Заріцька, Є. Ю. Клосовський, О. Є. Користін, С. І. Лепський, В. І. Мельник, В. А. Некрасов, А. М. Супруненко, Д. С. Паламар, Л. В. Полуніна, В. А. Тарашенко, В. В. Тацієнко, В. В. Тильчик, О. В. Тихонова, А. В. Тітко, О. В. Халін, В. В. Черней, С. С. Чернявський, Ю. М. Чорноус, В. Є. Швець, О. І. Шейка, Б. В. Щур та багатьох інших.

Фінансові розслідування, як специфічні досудові розслідування, слід відрізняти від фінансових розслідувань як економічної категорії (форензик-аудит), яка по суті є різновидом аудиту компанії з метою виявлення певних

²²³Посібник щодо деяких аспектів здійснення фінансових розслідувань (дослідження фінансових відносин). Технічний Документ підготовлений за підтримки Проекту «Заходи ЄС з питань протидії наркотикам та організований злочинності (ДІЯ-ЄС)», що фінансується Європейським Союзом. URL: [https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20\(National%20Studies,%20Guidances%20etc\)/UKR_FINANCIAL%20INVESTIGATIONS%20MANUAL.pdf](https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20(National%20Studies,%20Guidances%20etc)/UKR_FINANCIAL%20INVESTIGATIONS%20MANUAL.pdf).

ризиків чи недоліків в управлінні компанією, а також попередження їх використання в незаконних цілях²²⁴.

Як слушно вказує С. С. Чернявський, завдання державних органів, які проводять фінансові розслідування, повинні включати не лише забезпечення економічної безпеки держави, профілактику, виявлення й попередження злочинів та адміністративних правопорушень, учинених в економічній сфері, у тому числі корупційних правопорушень, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму тощо, а й охоплювати значно ширше коло завдань у сфері боротьби із злочинністю²²⁵.

Під фінансовими злочинами розуміють узагальнене поняття, що охоплює різновиди протиправної діяльності, пов'язаної з отриманням, використанням і розподілом фінансових ресурсів, такі як відмивання грошей, шахрайство з кредитними картками та порушення податкового законодавства²²⁶. Без сумніву, що кримінальні правопорушення у сфері діяльності інституційних інвесторів відносяться до фінансових, а тому вимагають спеціальних підходів до організації і планування їх розслідування – фінансового розслідування.

²²⁴Назарова К. О., Нежива М. О., Лосіцька Т. І., Міняйло В. П., Новікова Н. Л. (2021). Форенз-аудит як імператив економічної безпеки та розвитку компанії в умовах глобальних трансформацій. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. № 4 (35). С. 99–106. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i35.221808>; Enofe A., Omagbon P. & Ehigiator F. (2015). Forensic Audit and Corporate Fraud. II *ARD International Journal of Economics and Business Management*, 1 (8), 55–64; Dubinina M., Ksonzhyk I., Syrtseva S. Forensic accounting: the essence and prospects of development in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. № 1. P. 131–138; Семенець А. Форенз-аудит як ефективний засіб антикризового управління торговельною діяльністю. *БізнесІнформ*. 2019. № 4. С. 280–287; Соломіна Г. В. Форенз-аудит – інструмент фінансового розслідування діяльності підприємства. *Наук. вісн. Мукачівського державного університету. Економіка*. 2018. № 2. С. 144–149.

²²⁵Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні: мет. рек. / С. С. Чернявський, О. Є. Користін, В. А. Некрасов та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с. С. 13.

²²⁶Лепський С. І. Зарубіжний досвід використання фінансових розслідувань у правоохоронній діяльності. *Право і суспільство*. 2014. № 2. С. 189–194. С. 190.

Відповідно до міжнародних стандартів, усі країни повинні забезпечити, щоб фінансові розслідування стали обов'язковою частиною усіх кримінальних проваджень, пов'язаних з розслідуванням злочинів, що продукують злочинний дохід. Адже якісне фінансове розслідування, проведене правоохоронним органом, є ключовим фактором успіху у боротьбі з вказаними викликами. Для оцінки економічного ефекту (вигоди) від протиправної діяльності потрібно виявити, відстежити й заблокувати наявні активи. Для цього потрібно провести фінансове розслідування не лише щодо основних фігурантів злочинів, але й щодо їх оточення. Фінансове розслідування може також проводитися для виявлення мотивів, пошуку додаткових доказів, виявлення спільників тощо.

Фінансове розслідування передбачає застосування органами досудового розслідування глибших знань, навичок і методів для збору, аналізу та інтерпретації фінансових даних та інших доказів, у тому числі електронних, для встановлення джерела, руху та змісту використання коштів у фінансовій операції. Фінансові розслідування на належному рівні можуть здійснити лише спеціалізовані слідчі, які мають осмислене розуміння функціонування фінансових систем, фінансового регулювання та боротьби з фінансовими злочинами²²⁷.

Наше законодавство хоча і прямо не передбачає фінансові розслідування як окремих вид досудового розслідування, але надає для цього достатньо правових інструментів, визначених в КПК України та КК України, а також окремих законах. Які регулюють питання діяльності органів досудового розслідування. Тому завдання з організації та планування фінансового розслідування є не процесуальною діяльністю слідчого, а визначаються рекомендаціями науки криміналістики.

Так, наприклад, КПК України передбачає, що фактично всі органи досудового розслідування на сьогодні уповноважені здійснювати досудове розслідування злочинів, що про-

²²⁷Ревак І. О., Підхомний О. М., Яворська Т. В. Необхідність та можливість використання електронних доказів у фінансових розслідуваннях. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. Острог: Вид-во НаУОА, червень 2023. № 29(57). С. 60–64.

дукують злочинні доходи. Варто додати, що навіть у ч. 9 ст. 216 КПК зазначено, що у кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених статтею 209 (Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом) і 209-1 (Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення) КК України, досудове розслідування здійснюється слідчим того органу, який розпочав досудове розслідування або до підслідності якого відноситься злочин, що передував легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, крім випадків, коли ці злочини віднесено згідно із цією статтею до підслідності НАБУ. Таким чином, Національна поліція, НАБУ, СБУ, БЕБ та ДБР відповідальні за розслідування предикатних злочинів, розслідуватимуть і легалізацію доходів чи майна, отриманого злочинним шляхом.

У ході досудового розслідування, зазначені органи, можуть використовувати повноваження, надані відповідно до їх установчих законів, для виявлення та відстеження майна. Правоохоронні органи можуть тимчасово вилучити майно, якщо існують обґрунтовані підстави вважати, що таке майно (1) було використано (або передбачалося для використання) як спосіб вчинення злочину; (2) є об'єктом злочину; (3) походить від вчинення злочину; або (4) є майном, в яке ці доходи були перетворені повністю або частково (ст. 167 КПК). Майно залишатиметься тимчасово вилученим доки слідчий суддя або суд не прийме рішення про накладення арешту на майно протягом судового розгляду (ст. 170 КПК). За невідкладних обставин, Директор НАБУ може за згодою ГПУ прийняти рішення про накладення арешту на майно або кошти на рахунках, власниками яких є фінансові установи, під час кримінального провадження щодо правопорушень, що належать до компетенції НАБУ. Протягом 24 годин після прийняття рішення, Директор НАБУ направляє слідчому судді або суду клопотання про накладення арешту на майно (ст. 170 КПК)

Відповідно до ст. 170 КПК України арешт може бути накладено для забезпечення: 1) збереження речових доказів; 2) спеціальної конфіскації; 3) конфіскації майна як виду покарання та заходу кримінально-правового характеру до юридичної особи; відшкодування шкоди. Водночас згідно з ст. 171 КПК України у клопотанні слідчого, прокурора про арешт майна необхідно зазначити: підстави і мету арешту (за ст. 170 КПК); перелік і види майна, що належить арештувати; підтверджуючі документи стосовно майна, або конкретні факти і докази, що свідчать про можливість володіння, користування, розпорядження майном, розмір шкоди або неправомірної вигоди, що отримана юридичними особами. Вищезазначене, зокрема, надає законодавчі підстави правоохоронним органам проводити фінансові розслідування, які сприятимуть встановленню обставин злочину, що і вимагається кримінальним процесуальним законодавством. Відомості зібрані у ході фінансового розслідування також сприятимуть виконанню такого заходу кримінально-правового характеру як спеціальна конфіскація, відповідно до статті 96-1 КК України²²⁸.

Крім того, відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 36, п. 3. ч. 2 ст. 40 та ст. 41 КПК України оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України – уповноважені здійснювати слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням відповідного слідчого, прокурора, детектива. У запобіганні, виявленні, припиненні, розслідуванні та розкритті фінансових злочинів, пов'язаних з діяльністю інституційних інвесторів, важливу роль відіграють відповідні оперативні підрозділи правоохо-

²²⁸Важинський В. М. Організація й тактика досудового розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 2 (55). С. 122-127. DOI: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2024.24>.

ронних органів, адже можливості негласної роботи ОРД щодо цієї категорії кримінальних правопорушень значно ширші, ніж гласні процесуальні засоби розслідування.

Дійсно за допомогою фінансових розслідувань слідчий, який проводить традиційне розслідування, може здобути докази причетності конкретної особи до злочинної діяльності або докази вчинення нею злочину. Часто такі докази здобуваються внаслідок отримання інформації про осіб, які перебувають в ланцюжку фінансових операцій з коштами, одержаними від злочинної діяльності, або ж є кінцевими бенефіціарними власниками юридичних осіб, які отримують такі кошти, тощо. Фінансові розслідування можуть також надати інформацію щодо масштабу та особливостей діяльності організованої злочинної групи, її зв'язків, керівників злочинної організації вищої ланки, ієрархії злочинної організації. Така інформація не завжди має доказове значення у конкретній справі, але вона є надзвичайно важливою для розуміння механізму функціонування та структури організованих злочинних груп, їх учасників, пов'язаних юридичних осіб, а також сфери їх діяльності. Аналіз цієї інформації може бути використаний у ході стратегічного аналізу для оцінки найбільш небезпечних для суспільства сфер злочинності, визначення пріоритетів діяльності правоохоронного органу, а також для правильного розподілу ресурсів. Внесок, який фінансові розслідування роблять у боротьбу з організованою злочинністю, виходить за межі просто механізму повернення активів.

Фінансове розслідування включає збір, порівняння й аналіз усієї наявної інформації в цілях сприяння кримінальному переслідуванню і позбавлення злочинців їх доходів і засобів вчинення злочину. Такі розслідування, як правило, ведуть до виявлення інших, раніше не відомих злочинів, а також активів, які були придбані на доходи від злочинної діяльності і, отже можуть підлягати конфіскації.

Як було зазначено раніше, концепція фінансових розслідувань є відносно новою для України. Розслідування – це просто вивчення щоденної взаємодії між людьми та їх фінан-

сово-господарською діяльністю та використання слідів, які ці взаємодії залишають, для цілей правоохоронних органів. Модель фінансового розслідування правоохоронних органів може зосереджуватись на: зборі фінансової оперативної інформації та доказів для підтримки кримінальних розслідувань злочинів, які готуються, та вже вчинених злочинів; проведенні розслідувань шахрайства і фінансових злочинів; проведенні розслідувань відмивання коштів та тероризму; виявленні і поверненні доходів, одержаних злочинним шляхом, та конфіскації. Отже, фінансове розслідування може бути інструментом досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, унаслідок вчинення яких одержано незаконні доходи, який полягає у дослідженні фінансових аспектів злочинної діяльності, у тому числі шляхом проведення комплексу аналітичних та слідчих (розшукових) дій, спрямованих на виконання завдань кримінального провадження та здобуття доказів, які можуть бути використані у кримінальному судочинстві і вказують на масштаби злочинної діяльності, ідентифікують прибутки від такої діяльності, кошти, що використовуються для фінансування злочинної діяльності, а також інші активи, які підлягають арешту, спеціальній конфіскації чи конфіскації.

Повертаючись до питання організації та планування розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів слід звернути увагу на те, що рекомендація 30 FATF закликає країни призначати слідчих у кримінальних справах для розслідування злочинів у сфері відмивання коштів та тероризму. Хоча основна увага приділяється створенню спеціалізованих «слідчих з фінансових розслідувань», всі слідчі у кримінальних провадженнях мають пройти підготовку щодо цінності фінансових доказів для підтримки всіх кримінальних розслідувань²²⁹. Таким чином важливо організовувати розслідування кримінальних

²²⁹Рекомендації FATF. Міжнародні стандарти боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/5%20round%20FATF.pdf>.

правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів шляхом залучення групи слідчих, хоча б один з яких (а краще кілька) мали знання та підготовку саме в проведенні фінансових розслідувань.

Ми пропонуємо в контексті розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з діяльністю інституційних інвесторів говорити про фінансові розслідування не як паралельні до класичних розслідування, а саме як окремий самостійний вид досудового розслідування, який вимагає окремої підготовки, організації та планування розслідування групою слідчих.

У загальному значенні фінансові розслідування тлумачать як збирання, закріплення, усебічний розгляд, вивчення фінансової звітності та відстеження фінансових операцій, що спрямовані на виявлення протиправних діянь, пов'язаних з отриманням, використанням або розподілом фінансових ресурсів, наприклад, підробка цінних паперів або грошей, відмивання грошей, шахрайство з кредитними картками, порушення податкового законодавства тощо²³⁰. Саме ці кримінальні правопорушення і вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів.

Тому організація розслідування повинна передбачати створення слідчої групи, коли, наприклад, визначена(і) особа(и) з групи займається(ються) розслідуванням основного злочину (наприклад – шахрайство під час залучення коштів громадян інвесторів, підроблення цінних паперів, махінації на ринку цінних паперів), а інший(і) досліджує(ють) фінансові аспекти вчиненого злочину, а також способи легалізації коштів, якими заволоділи злочинці в індивідуальних інвесторів. Така група періодично зустрічається для обговорення досягнутого прогресу та узгодження подальших дій.

Крім того, інформацією, оперативними даними і доказами, отриманими під час паралельних розслідувань, можна обмінюватися, а ресурси можна ефективно використовувати

²³⁰Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні: мет. рек. / С. С. Чернявський, О. Є. Користін, В. А. Некрасов та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.

для уникнення дублювання зусиль правоохоронних органів. Наприклад, при розслідуванні предикатного злочину може використовуватися зняття інформації з каналів зв'язку для збору інформації/доказів не тільки про предикатний злочин, але й про пов'язане з ним відмивання коштів; потім ця інформація може бути використана для отримання дозволів суду на арешт і конфіскацію. Фінансове розслідування посилює і сприяє розслідуванню предикатного злочину, оскільки воно розкриває деталі способу життя, необґрунтоване збагачення і, залежно від країни, може використовуватися як непрямий доказ, що є єдиним поясненням того, що багатство походить від незаконної діяльності, тим самим допомагаючи встановити достатні докази для притягнення до відповідальності особи за кримінальним звинуваченнями як за предикатний злочин, так і за пов'язаний з ним злочин відмивання коштів. Це стане основою для арешту і конфіскації та може бути реалізовано шляхом порівняння і подання прямих чи непрямих доказів.

При цьому, варто при здійсненні фінансового розслідування, його плануванні, побудові плану (стратегії) здійснювати пріоритезацію справ, наприклад, в залежності від виявлених ризиків, ступеня суспільної небезпеки, наслідків спричинених злочином чи розміру активів, що фігурують у розслідуванні. Варто зазначити, що створення ефективної системи пріоритезації справ потребує запровадження певної методики та узгодження таких дій з принципом публічності кримінального провадження.

Відповідна практика активно реалізується у європейських країнах та знайшла підтримку у рішеннях Європейського суду з прав людини. Так, у рішенні Абоуфадда проти Франції (№ 28457/10) від 4 листопада 2014 року, Європейський суд визнав існування суспільного інтересу у покаранні заявників через розпорядження активами виявленими у процесі фінансового розслідування щодо їх родича. Первинне розслідування щодо останнього здійснювалося через переміщення і торгівлю наркотичними речовинами. Всі набуті активи від злочинної діяльності були конфісковані владою Фран-

ції²³¹. Як ми вже зазначали вище, в діяльності інституційного інвестора завжди має місце публічний (суспільний) інтерес, тому при розслідування кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів завжди має місце порушення цього суспільного інтересу на користь приватного (злочинного) інтересу, а тому вкрай важливо застосувати всі можливі заходи та механізми для захисту цього суспільного інтересу, цінностей через кримінальне провадження шляхом припинення злочинної діяльності та притягнення винуватих до відповідальності, а також відшкодування заподіяних збитків громадянам інвесторам.

Початковим етапом фінансового розслідування кримінальних проваджень у сфері діяльності інституційних інвесторів є так зване спрощене фінансове розслідування, спрямоване на виявлення розбіжностей у майновому стані осіб, пов'язаних зі злочинною діяльністю чи об'єкта дослідження, нехарактерних (підозрілих) фінансових операцій, додаткових обставин справи чи джерел інформації. Для спрощеного фінансового розслідування достатньо використовувати наявні чи доступні внутрішні бази даних для аналізу – профілю осіб, причетних до скоєння злочину чи фінансової складової злочину. Також, для проведення спрощеного фінансового розслідування доцільно враховувати інформацію, доступну у відкритих джерелах та реєстрах державних органів, у тому числі через запити на отримання певної інформації та документів.

Наявна фінансова складова зіставляється з профілем особи, що здійснювала або під контролем якої здійснювалась фінансова операція з активами або, за відсутності операцій, здійснюється аналіз майнового стану суб'єкта та пов'язаних з ним осіб у порівнянні з офіційно задекларованими доходами. Крім того, у ході здійснення кримінального провадження у справах, у яких не було виявлено безпосередньо фінансового сліду, пов'язаного з обставинами справи, необхідно проводити аналіз майнового стану осіб, пов'язаних зі злочинною

²³¹Aboufadda проти Франції (déc.), № 28457/10, від 4 листопада 2014. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-148499%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-148499%22]).

діяльністю, підозрюваних та пов'язаних з ними осіб для встановлення злочинних доходів, що уже могли бути відмитими.

Після цього слід переходити до поглибленого фінансового розслідування, орієнтованого на отримання доказів злочинної діяльності²³². В плані розслідування повинно бути відведено першочергову роль слідчим та процесуальним діям, спрямованим на отримання та збереження документів. Тому вже на початку фінансового розслідування, слідчим та прокурорам необхідно здійснювати контроль за документами, точне фіксування всіх дій та повноважень, що використовуються для доступу до матеріалів для збереження цілісності фінансового розслідування. Комплексна оцінка ризиків повинна бути постійною ознакою всіх фінансових розслідувань не тільки для запобігання розосередженню та приховуванню активів, але й гарантування безпеки документів, свідків, слідчих та захисту репутації правоохоронних органів. Потрібно проводити таку оцінку ризиків на постійній основі. Збір інформації можна зробити двома способами. По-перше, спрямовуючи таку діяльність як частину плану розслідування (стратегії слідства), і, по-друге, використовуючи вже отриману інформацію у ході такої діяльності.

Насамперед мова йде про документи, якими оформлюється поточна діяльність інституційного інвестора щодо залучення та інвестування коштів. При цьому, вся ця діяльність завжди супроводжується проведенням платежів, а тому завжди відображається у банківських документах.

Для того, щоб виявити ознаки злочинної діяльності в масиві банківських документів, необхідно здійснити послідовний аналіз основних документів: це бухгалтерські розрахункові документи, тобто письмове свідчення факту здійснення господарської операції або ж права на її здійснення та первинні банківські платіжні документи (договір банківського рахунку, укладений між клієнтом і банком), а

²³²Шевчишен А. В. Отримання доказів як структурний елемент доказування у кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 4(26). С. 171-174.

також інші документи, які фіксують операції інституційного інвестора (придбання цінних паперів, випуск цінних паперів, інвестування в певний об'єкт, придбання товарів чи послуг нібито з метою інвестування) тощо.

Розрахункові документи є підставами для проведення безготівкових розрахунків. Як первинні документи вони передбачають наявність відповідних записів в облікових бухгалтерських регістрах. Інформація, наявна в розрахункових документах, має важливе ідентифікаційне значення для виявлення даних про платників та одержувачів коштів, які можуть бути ланками в злочинному ланцюжку²³³. Адже, крім звичайних відомостей, тут зазначають їх ідентифікаційні податкові номери, номери їх рахунків, номери кореспондентських рахунків обслуговуючих банків, кодові позначення тощо. У процесі дослідження зведених бухгалтерських документів слід порівняти отримані результати з даними аналізу відповідних первинних документів. Таке порівняльне дослідження дасть змогу виявити важливі аспекти приховування злочинної діяльності, відсутні у зведеній документації.

Ну і окремою групою важливих документів є установчі документи, на підставі яких створюється та діє юридична особа, ліцензії та інші дозвільні документи на здійснення певної діяльності (дозволи на випуск цінних паперів, дозволи на торгівлю цінними паперами, ліцензія на здійснення страхової діяльності). У цих документах зазвичай зафіксовано такі відомості, як: найменування юридичної особи, місце її знаходження, мета діяльності, склад і компетенція органів, юридичний статус засновників, їх місцезнаходження, відомості про державну реєстрацію, розмір статутного капіталу створюваного підприємства тощо. Усі дані, наявні в установчих документах, відіграють значну роль в ідентифікації особи злочинця та його спільників. Крім того, професійний аналіз установчих документів дає змогу своєчасно припинити кон-

²³³Старенький О. С. Моніторинг банківських рахунків як засіб отримання доказів: питання удосконалення процесуальної форми доказів. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С.62-71.

кретні факти легалізації капіталів, забезпечити їх ефективний розшук і конфіскацію.

Обов'язково слід планувати слідчі та процесуальні дії, спрямовані на конфіденційне отримання таких документів на початковому етапі розслідування, тому звичайний запит на отримання інформації та документів від інституційного інвестора чи його контрагентів може налякати злочинців і змусити їх знищувати сліди злочину. Витік інформації може призвести до того, що реальні контролери фіктивних фірм забезпечують у подібних випадках без зайвих зусиль у найкоротші строки перерахування залишків грошових коштів і здійснюють подальші аналогічні операції вже через інші підконтрольні компанії або фізичних осіб.

Поглиблене фінансове розслідування також передбачає здійснення запитів до банківських установ, підприємств, організацій, АРМА, ДПС України, НБУ, НКЦПФР тощо, з метою проведення більш складного фінансового аналізу даних та фінансових потоків у справі і їх учасників, що включає детальний економічний аналіз в т.ч. фінансових потоків, а також потребує проведення експертиз. Проведення детального економічного аналізу передбачає збирання, обробку, систематизацію, узагальнення об'єктивної, достовірної інформації, яка надходить із джерел, не заборонених законодавством, щодо здійснення фінансової, господарської та інших видів діяльності суб'єктами господарювання, фізичними та юридичними особами, неприбутковими підприємствами, установами і організаціями.

При цьому, якщо можливо обрати між конфіденційними і відкритим (гласними) способами отримання інформації, то слід віддавати перевагу негласним методам як на етапі спрощеного фінансового розслідування, так на початковому етапі поглибленого фінансового розслідування (внутрішні та доступні публічні бази даних, взаємодію з ДПС України, Держфінмоніторингом, АРМА, Інтерполом тощо). Наприклад, якщо в багатьох кримінальних провадженнях саме допит свідків та

потерпілих є вкрай важливим джерелом інформації²³⁴, то в цій категорії кримінальних проваджень допит на початкових етапах розслідування може зашкодити кримінальному провадженню, спонукати осіб приховувати або знищувати докази, перемішувати прибутки від злочинної діяльності (у тому числі в інші юрисдикції), впливати на свідків, посилювати заходи конспірації, робити інші перешкоди слідству²³⁵.

У межах планування кожного етапу в міру необхідності відбувається уточнення і доповнення плану розслідування. План фінансового розслідування може формуватися вже під час і перевірочних дій, коли стають очевидними ознаки злочину. Вихідна фактична інформація про злочин і його обставини в поєднанні з аналізом системи типових версій дозволяє прогнозувати основні напрями розслідування та вузлові питання, що підлягають з'ясуванню²³⁶. План (стратегія) розслідування повинен постійно корегуватись залежно від результатів аналізу зібраної інформації. Разом із цим план розслідування повинен спрямовуватись на здійснення заходів з отримання більш детальної інформації щодо виявлення активів для майбутньої конфіскації.

Досить ефективними під час розслідування цих кримінальних проваджень є планування та проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема: аудіо, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); арешт, огляд, виїмка кореспонденції (ст. 261, 262 КПК); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК); обстеження пу-

²³⁴Miroshnykov I., Karpenko M., Chernychenko I., Vazhynskyi V., Litvin Y. Use Of Scientific And Technical Means During Interrogation In Criminal Proceedings. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 22 № 9. September 2022. PP. 515-520. URL: <http://ijcsns.org/>.

²³⁵Miroshnykov I., Karpenko M., Chernychenko I., Vazhynskyi V., Litvin Y. Use Of Scientific And Technical Means During Interrogation In Criminal Proceedings. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 22 № 9. September 2022. PP. 515-520. URL: <http://ijcsns.org/>.

²³⁶Дії працівників поліції у разі виявлення економічних злочинів: мет. рек. / О. М. Кубецька, О. В. Неклеса, Я. С. Палешко, Д. Б. Санакоев. Дніпро: Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ, 2020. 76 с.

блічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК); контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК). Детально питанням організації та тактики проведення негласних слідчих (розшукових) дій присвячено багато робіт провідних вітчизняних науковців у сфері кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності²³⁷.

Важливу роль в розслідуванні відіграють також інформатори. Звісно головна їх роль реалізується під час провадження ОРД. Інформатори, як джерела оперативних даних, залишаються одним з ключових інструментів отримання інформації для правоохоронних органів, особливо у справі протидії діяльності організованих злочинних груп, діяльність яких пов'язана з відмивання грошей. Добровільне інформування охоплює всі випадки, коли певна особа звертається до відповідних органів і надає інформацію, яка може допомогти в розслідуванні. Здебільшого йдеться про інформаторів-викривачів, потерпілих або невдоволених співників. Інформація, надана в такий спосіб, може мати вирішальне значення для успішного розслідування, оскільки вона може забезпечити отримання «інсайдерської» інформації про діяльність зло-

²³⁷Старенький О. С. Проблемні аспекти законодавчої регламентації провадження негласних слідчих (розшукових) дій. *Наук. вісн. Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*. 2013. № 4. С. 449–455; Старенький О. С., Цуцкірідзе М. С. Використання негласних слідчих (розшукових) дій як засобів доказування в кримінальному провадженні на досудовому розслідуванні. *Право України*. 2015. № 1. С. 152–161; Стащак М., Мазур Л. Проблемні аспекти застосування негласних слідчих (розшукових) дій оперативними підрозділами ОВС України. *Митна справа*. 2012. № 6 (84). С. 85–89; Татаров О. Ю. Окремі проблеми при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 69–77; Уваров В. Проблеми правової регламентації інституту негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3. С. 19–24; Погорецький М. А. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у доказуванні. *Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики: Тези доповідей всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 18-19 квіт. 2013 року)*. Київ: «Хлі-Тек Прес», 2013. С. 186-193.

чинних мереж, а також відкрити нові напрямки для слідства, що може привести до отримання додаткових доказів. Під час досудового розслідування інформатори мають дуже важливе значення, підчас проведення таких НСРД як контроль за вчиненням злочину (контрольована поставка, контрольована закупка, оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину), а також виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації²³⁸.

Аналіз кримінальних проваджень, в ході яких здійснювалось фінансове розслідування, дає змогу стверджувати, що ключову інформацію, яку можна використати в доказуванні, слідчий може отримати насамперед під час отримання та вивчення документів: банківських, бухгалтерських, розрахункових та установчих документів. Крім цього, вони використовують низку договорів, за допомогою яких намагаються приховати кримінальне походження капіталу. Ідеться, зокрема, про договори дарування, кредиту, купівлі-продажу, лізингу, зберігання речей у ломбарді, а також зовнішньоекономічні договори, що вказують на взаємини учасників угод щодо експорту, імпорту, товарообміну й розрахунків за цими операціями.

На підставі результатів фінансового розслідування слідчі приймають відповідні процесуальні рішення, щодо додатко-

²³⁸Грібов М. Л., Козаченко О. І. Шляхи вдосконалення правового регулювання негласного співробітництва. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ.* 2020. № 2 (115). С. 8-18; Грібов М. Л. Негласне співробітництво в механізмі забезпечення прав людини. *Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ.* 2022. Т. 12. № 1. С. 48-60; Катеринюк В. В. Характеристика правового інституту та правовідносин конфіденційного співробітництва. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ.* 2021. № 4 (121). С. 53-65; Мороз С. М. Напрямки удосконалення законодавчого регулювання організації використання слідчим конфіденційного співробітництва з іншими особами. *Наук. вісн. Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ.* 2017. № 1. С. 339-348; Севрук В. Г. Міжнародне співробітництво оперативних та інших підрозділів правоохоронних органів під час протидії злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Вісник Запорізького нац. ун-ту. Юридичні науки.* 2021. № 2. С. 80-89; Севрук В. Г. Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: теорія та практика: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 1092 с.

вих заходів по проведенню фінансового розслідування, або закріплення іншими процесуальними заходами отриманих результатів. Так, інформацію про угоди з активами та фінансові операції з грошовими коштами, здобутими злочинним шляхом від обману громадян-інвесторів зазвичай отримують вже на подальшому етапі розслідування (у тому числі предикатного злочину), зокрема, під час допитів свідків, підозрюваних, проведення обшуків у контрагентів інституційного інвестора, призначення та проведення різноманітних судових експертиз.

На подальшому етапі розслідування необхідно перевірити інформацію, отриману на початковому етапі розслідування, зокрема результати проведених окремих слідчих (розшукових) дій початкового етапу; матеріали органів державного фінансового контролю та Держфінмоніторингу; матеріали, виділені з кримінального провадження, які надійшли від правоохоронних органів іноземних держав, із судів, інформація, що отримана від засобів масової інформації²³⁹. Найбільш ефективними слідчими (розшуковими) діями, спрямованими на отримання документів на подальшому етапі фінансового розслідування, є обшук і тимчасовий доступ до речей і документів віднесені до розряду першочергових дій (процесуальні рішення за якими приймає слідчий або прокурор) цієї категорії злочинів²⁴⁰, і це не випадково, оскільки своєчасно проведено обшук і тимчасовий доступ до речей і документів, а також якісна робота з документами є найважливішими для встановлення обставин вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів.

Наприклад, у кримінальному провадженні №12021100000001410 від 06.12.2021, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 190 КК України щодо заволодіння коштами громадян під виглядом інвестування з використанням спеціально створених

²³⁹Жубрин Р. Выявление легализации преступных доходов. *Законность*. 2006. № 12. С. 14–16.

²⁴⁰Старенький О. С., Сергеева Д. Б. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для проведення тимчасового доступу до речей і документів. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 70-80.

кол-центрів суддя дав доступ до таких речей і документів з можливістю копіювання: інформації, які містять дані щодо абонентських номерів щодо дати, часу і тривалості вхідних та вихідних телефонних з'єднань, з посиланням на ретранслятор та прив'язку до базових станцій та їх адресу, а також адресу місцеперебування абонента «А» (зазначених телефонних номерів) та абонента «Б» в момент кожного вхідного та вихідного телефонного з'єднання із зазначенням типу з'єднання, ідентифікатора (IMEI та IMSI) та інформацію про GPRS – трафік, з урахуванням нульових дзвінків вказаних абонентських номерів, СМС-повідомлення без розкриття їх змісту у вигляді з'єднань, за період часу з 00 год. 00 хв. 01.08.2021 по 23 год. 59 хв. 08.02.2023²⁴¹.

Ключовими слідчими (розшуковими) діями та заходами забезпечення кримінального провадження під час розслідування кримінального провадження цієї категорії мають бути: тимчасовий доступ до речей та документів, проведення огляду, обшук (перевірка приміщень) у т.ч. банку, «конвертаційного центру» тощо, накладення арешту на рахунки буферних і фіктивних підприємств, допити свідків, тимчасовий доступ до речей та документів, огляд, обшуки (перевірки приміщень) підприємств-клієнтів (контрагентів) тощо. Головною метою проведення цих слідчих (розшукових) дій має бути здобуття документального підтвердження кожної фінансової чи господарської операції, пов'язаної з обманом індивідуальних інвесторів від імені або за участі інституційного інвестора, а також його контрагентів (фіктивних підприємств, конвертаційних центрів тощо).

Під час обшуку та тимчасового доступу до речей та документів об'єктами для пошуку чи вилучення є різні документи, які в подальшому можуть стати джерелом доказів, зокрема: документи, які відображають законодавчі, нормативно-розпорядчі положення, що регламентують діяльність інституційного інвестора; установчі та інші дозвоільні документи (статут,

²⁴¹Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 8 лютого 2023 року у справі № 761/4232/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109348744>.

протоколи зборів вкладників, реєстраційне свідоцтво, ліцензія на заняття певним видом діяльності тощо); бухгалтерсько-облікові документи (первинні облікові документи, головна книга чи обліковий баланс, журнали, ордери, відомості, реєстр, інвентаризаційні описи); страхові документи (страховий поліс, страховий сертифікат, рахунок страховика); документи органів державного контролю; грошові кошти та інше майно, здобуте злочинним шляхом; документи, що підтверджують право власності на майно; предмети й документи, які можуть містити сліди легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або мають інше значення для провадження (наприклад, банківські пластикові картки, платіжні квитанції); комп'ютери, периферійні пристрої до них, електронні носії інформації²⁴².

Окремим завданням є підготовка до проведення допитів свідків та підозрюваних. Як ми вже зазначали, всі допити (крім потерпілих індивідуальних інвесторів, які заявили про факти вчинення щодо них кримінальних правопорушень інституційним інвестором), краще проводити на подальшому етапі розслідування.

Коло осіб, які можуть бути свідками у вказаній категорії кримінальних проваджень, залежить від конкретних обставин, зокрема від виду вчиненого кримінального правопорушення, а також фінансових операцій чи укладених угод, що супроводжували вчинення цих кримінальних правопорушень та подальшу легалізацію незаконно отриманих коштів або майна індивідуальних інвесторів. Для цієї категорії проваджень важливе значення має порядок допиту свідків. Процесуальний статус свідків можуть мати особи, які фактично виконували операції, але не усвідомлювали, що їх використовують у злочинній діяльності. Такими свідками можуть бути працівники інституційного інвестора, його агентів (страхові агенти), контрагентів, банківських та інших фінансових установ, через які

²⁴²Pohoretskyi M., Serhieieva D., Toporetska Z. The proof of the event of a financial resources fraud in the banking sector: problematic issues. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2019. № 1(28). P. 36–45. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i28.163692>.

здійснювали операції з коштами, походженню яких надавали вигляду законного. Вони можуть пояснити обставини й особливості відкриття рахунків та руху коштів на них.

Нотаріуси, державні реєстратори, ріелтори, адвокати, представники юридичних фірм, аудитори – особи, які брали участь у підготовці, укладанні та реєстрації правочинів під час інвестування коштів або ж з майном незаконного походження або надавали клієнтам допомогу щодо планування чи проведення операцій із цим майном, можуть пояснити обставини здійснення вказаних операцій та повідомити інформацію про їх учасників, проте в цьому випадку слід враховувати особливості допиту таких осіб, адже вони можуть посилатись на професійну таємницю, яка охороняється законом.

Крім того, оскільки документи є основним джерелом доказів в цих категоріях кримінальних проваджень, професійні працівники, які брали участь у їх створенні, можуть надати досить багато інформації щодо того, на що слід звертати увагу в таких документах. Так, працівників державних органів необхідно допитати про дотримання вимог чинного законодавства та порядок реєстрації інституційного інвестора як суб'єкта підприємницької діяльності, а також отримання ним необхідних дозвільних документів; підставних осіб, зареєстрованих як засновників або керівників підприємств – про осіб, з чиєї ініціативи вони погодилися обійняти посади, умови укладання цих угод та їх участь у діяльності суб'єкта господарювання. Працівники ДПС України можуть повідомити про обставини, які їм стали відомі під час проведення перевірок або обставини, які їм відомі у зв'язку з доступом до певної інформації платника податку²⁴³, оформлення звітних документів і документів на одержання певних пільг, відшкодувань тощо. Працівникам контролюючих органів доцільно поставити запитання щодо обставин виявлення сумнівних фінансових операцій чи укладених правочинів, поведінки осіб,

²⁴³Топорецька З. М. Позапланові перевірки в кримінальному провадженні (за матеріалами судової практики 2017 року). *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 148-152.

долучених до цих дій. Працівники правоохоронних органів, які здійснювали ОРД можуть бути допитані як свідки у разі, у тому числі, якщо недоцільно чи неможливо розголошувати інформацію про осіб, які були залучені до конфіденційного співробітництва²⁴⁴.

Крім указаних осіб, як свідків може бути допитано родичів, знайомих, друзів підозрюваних. Свідки з-поміж родичів, близьких, знайомих підозрюваних можуть повідомити про наявність в останніх нерухомого та рухомого майна, предметів розкоші, де і коли вони придбані, на які кошти, осіб, з ким підозрюваний зустрічався, місця зустрічі, давність ведення певної діяльності тощо.

У працівників банківських установ необхідно з'ясувати: – реквізити клієнта – юридичної чи фізичної особи, з яким спілкувалися працівники банку; – хто у банку здійснював операції з його коштами, які саме операції проходили по рахунку, їх обґрунтування; – які документи оформляли та де вони знаходяться; – чи допускалися порушення порядку банківських операцій.

Під час допиту працівників інституційного інвестора необхідно з'ясувати: – час заснування організації, види її діяльності; – особи директора та головного бухгалтера, чи вони фактично займалися цією діяльністю; – який банк обслуговує організацію; – від кого, скільки і у зв'язку з чим на рахунок організації надходили кошти та на які рахунки їх перераховували; – чи отримували гроші готівкою, хто її перевозив або забирав тощо.

В осіб, які виконують технічні функції (секретарі, водії, кур'єри), з'ясовують: – взаємовідносини між керівниками організації з представниками інших фірм і установ, їх коло; – які документи технічні працівники оформляли, доставляли, чи були відмінності під час роботи з окремими документами. Особи, зареєстровані як засновники чи керівники підприємств (підставні особи), мають пояснити: – хто запропонував їм провести ту чи іншу операцію; – на яку суму оформлялися

²⁴⁴Удалова Л. Д. Деякі проблеми допиту інформатора в кримінальному судочинстві України. *Вісник Луганської акад. внутр. справ*. 2003. № 1. С. 133–137.

документи, хто в цьому брав участь, кому передавали кошти і за яких обставин.

Допит підозрюваних має важливе значення на подальшому етапі розслідування, адже дозволяє підтвердити вже отримані фактичні дані про незаконну діяльність, а також отримати інформацію про певні деталі вчинення кримінального правопорушення, які були невідомі слідству.

Так, під час проведення допиту членів організованої злочинної групи чи злочинної організації слідчий має встановити такі обставини: – склад злочинної організації, її функціональні ролі; хто є ініціатором створення злочинної організації та її керівником; хто з учасників належить до керівного складу злочинної організації; – протягом якого часу функціонувала злочинна організація; коли кожен член формування увійшов до кримінального колективу і скільки часу перебував у його складі; як між собою були пов'язані члени злочинного формування; чи було розроблено спеціальний план захисту від викриття і хто його розробляв, у чому конкретно цей план полягав; чи існував зв'язок з корумпованими працівниками органів влади та управління та в чому він конкретно полягав; – хто розробляв кримінальну технологію вчинення кримінального правопорушення; хто обирав об'єкт злочинного посягання, хто розробляв план вчинення злочину та здійснював підготовчі заходи, у тому числі розподіляв ролі, навчав прийомам учинення злочину та способам їх приховування; хто розробив загальну лінію поведінки на слідстві, у разі розкриття протиправної діяльності, кому та які саме давали поради; хто розподіляв злочинні доходи та як їх легалізували (відмивали); – у чому саме полягав план підготовки вчинення злочину та його спосіб; як та хто вивчав обстановку вчинення злочину; чи використовувалась існуюча обстановка або корумповані чиновники створювали сприятливі умови для проведення злочинної акції; які перепони було виявлено під час підготовки до злочину та як їх було подолано; – які встановлено взаємовідносини в злочинній організації, чи наявні конфлікти між членами формування; – хто відповідав за легалізацію коштів,

отриманих від злочинної діяльності, як вони розподілялись між учасниками.

Співучасники (виконавці, співвиконавці) предикатного кримінального правопорушення, які не були членами організованої злочинної групи чи злочинної організації можуть свідчити про такі обставини: – який розмір і склад інвестицій громадян-інвесторів, якими заволоділи злочинці, які способи заволодіння коштами використовувати і кого долучали до залучення нових інвесторів; – які доходи отримані в результаті злочинної діяльності і кому вони передані; – обставини вчинення фінансових операцій і угод з такими доходами; – які особи брали участь у вчиненні цих угод; – які документи при цьому складалися; – кому належить суб'єкт господарювання, рахунки якого використовувались для перерахування отриманих коштів, склад його засновників; – які кредитні установи використовувались для перерахування коштів по рахунках фірм; – яке майно чи цінні папери було придбано підозрюваними, чи відкриті рахунки, коли, що було джерелами утворення доходів.

У тому випадку, якщо учасником легалізації був працівник банку (який безпосередньо здійснював фінансову операцію, акцептував її або проводив моніторинг конкретного виду операції, топ-менеджер, який надавав вказівки безпосереднім виконавцям на проведення операцій із легалізації доходів, керівник банку, який згідно зі службовими обов'язками має контролювати правомірність здійснення фінансових операцій та інші), у нього додатково з'ясовують: – з яких причин він, оформляючи банківську операцію, допустив порушення; – хто з керівників банку знав про них; – яку винагороду він за це отримав; – чи характерні ці порушення для його роботи загалом тощо.

Таким чином, саме отримання і вивчення документів, а також проведення допитів дають найбільше інформації про кримінальні правопорушення, вчинені у сфері діяльності інституційних інвесторів. Тому важливо правильно організувати, спланувати фінансове розслідування та розподілити завдання між учасниками слідчої чи слідчо-оперативної групи, щоб уникнути протидії розслідуванню з боку учасників ор-

ганізованих злочинних груп чи злочинних організацій, впливу на свідків та інших дій, спрямованих на знищення доказів.

2.4. Взаємодія органів досудового розслідування з оперативними підрозділами та іншими державними органами під час розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів

Як ми вже неодноразово зазначали, кримінальні правопорушення у сфері діяльності інституційних інвесторів є вкрай складними для розслідування, оскільки поєднують у собі ознаки професійної економічної (фінансової) злочинності та організованої злочинності. Роль і значення ОРД для викриття та документування злочинної діяльності неможливо переоцінити, про що ми зазначали вище. Проте після початку кримінального провадження зусиль одного слідчого чи навіть кількох буде замало для швидкого, повного, всебічного та успішного розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень, адже масштаби цієї злочинної діяльності зазвичай будуть великі і пронизують різні сфери діяльності. Тому дуже важливо забезпечити слідчого знаннями вміннями та навичками використання можливостей інших державних органів та рекомендаціями щодо організації правильної взаємодії слідчого з іншими державними органами з метою розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів.

Питанням взаємодії органів досудового розслідування з іншими державними органами, організаціями, установами, громадськістю та засобами масової інформації завжди присвячується особлива увага вченими під час дослідження питань доказування та розслідування окремих категорій правопорушень. Такі питання досліджувались вітчизняними вченими у сфері кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності, зокрема, у роботах таких вчених: Н. А. Аменицька, С. В. Андрусенко, М. В. Багрій, С. В. Бажанов, А. М. Балашов, О. М. Бандурка, Є. С. Без-

руких, В. Д. Берназ, О. П. Бойко, В. С. Бондар, В. І. Васи́линчук, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, М. Б. Головка, Л. Я. Гордін, М. Л. Грібов, Ю. М. Грошевий, С. М. Гусаров, Л. І. Данченко, Є. О. Дідоренко, О. Ф. Долженков, А. Я. Дубинський, О. П. Заворіна, В. С. Зеленецький, О. Ф. Кобзар, А. В. Коваленко, В. П. Корж, М. В. Корнієнко, Л. М. Лобойко, Є. Д. Лук'янчиков, А. О. Ляш, В. С. Максимов, В. І. Малюга, О. Р. Михайленко, Д. Й. Никифорчук, О. Ю. Орлов, М. А. Погорецький, Г. Ю. Прилуцький, В. В. Рогальська, Б. Г. Розовський, Д. Б. Сергєєва, Є. Д. Скулиш, О. С. Старенький, В. В. Старченко, С. М. Стахівський, М. П. Стрельбицький, О. Ю. Татаров, З. М. Топорецька, В. В. Топчій, Л. Д. Удалова, В. І. Фаринник, Г. П. Цимбал, М. С. Цуцкїрїдзе, С. С. Чернявський, А. М. Черняк, Н. П. Черняк, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило, Л. І. Щербина, О. О. Юхно, О. В. Яцюк та багато інших. Проте організація досудового розслідування кримінальних проваджень у сфері діяльності інституційних інвесторів та планування варіантів взаємодії з іншими органами, установами та організаціями дозволить суттєво скоротити строки розслідування та досягти прогресу при меншій затраті сил і засобів органу досудового розслідування. Чому це питання на стільки важливе саме для цієї категорії кримінальних правопорушень, тому, що вся діяльність інституційного інвестора супроводжується документами, дозволами, ліцензіями, різними процесами, які вимагають взаємодії інституційного інвестора з державними органами. Вся діяльність державних органів завжди супроводжується оформленням документів, тому дуже важливо органам досудового розслідування організувати правильну взаємодію з ними для отримання важливих документів, які в подальшому стануть чи не основним джерелом доказів в кримінальному провадженні.

В літературі вже сформувалась однозначна позиція, що взаємодія органів досудового розслідування з іншими органами, установами, організаціями, громадянами, ЗМІ тощо може відбуватись в процесуальній чи непроцесуальній (орга-

нізаційній) формах²⁴⁵. Взаємодія в процесуальній формі базується на вимогах КПК та деталізована в підзаконних нормативно-правових актах.

Під час досудового розслідування слід звернути окрему увагу на взаємодію органів досудового розслідування з оперативним підрозділами та взаємодію з іншими державними органами, установами та організаціями.

Найбільш поширеною формою взаємодії органів досудового розслідування з уповноваженими оперативними підрозділами щодо розшуку підозрюваних та обвинувачених за злочини у сфері господарської діяльності є виконання оперативним підрозділом доручень і вказівок слідчого, прокурора. У залежності від завдань можна розрізняти: 1) взаємодія слідчого, дізнавача й оперативного підрозділу, що виникає на основі оперативно-розшукової діяльності останнього; 2) взаємодія у зв'язку зі здійсненням оперативно-розшуковими підрозділами функцій слідчого, дізнавача, прокурора за дорученням останніх²⁴⁶. Взаємодія на основі закону про ОРД буде непроцесуальною формою взаємодії, тоді як виконання доручень – процесуальною.

Особливості практичної взаємодії щодо виконання працівниками оперативного підрозділу письмових доручень про проведення працівниками оперативного підрозділу органу,

²⁴⁵Взаємодія підрозділів Національної поліції України з органами державного фінансового контролю у протидії злочинам у бюджетній сфері: метод. рек. / В. І. Василичук, І. М. Купранець, С. А. Вязмікін, М. В. Бурак та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ: Кандиба Т. П., 2017. 48 с.; Дубинский А. Я. Правовые и организационные проблемы исполнения процессуальных решений следователя: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Киев, 1984. 44 с.; Топчий В. В. Передумови взаємодії слідчого й оперативного працівника органів внутрішніх справ у розкритті та розслідуванні злочинів. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 286–293; Фаринник В. І. Особливості процесуальної взаємодії органу досудового розслідування з іншими підрозділами МВС та громадськості у кримінальному провадженні. *Юридичний вісник України*. 2012. № 44 (905). С. 4–5.

²⁴⁶Погорецький М. А., Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: монографія. Харків: Арсіс ЛТД, 2002. 158 с. С. 62.

підрозділу поліції доручень слідчих про проведення розшуку підозрюваних та обвинувачених за злочини у сфері господарської діяльності отримали нормативно-правове закріплення в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої наказом МВС України від 7 липня 2017 року № 575²⁴⁷. У разі надання доручень щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій взаємодія слідчого з оперативними підрозділами здійснюється відповідно до Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженій спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5²⁴⁸.

Надання доручень оперативному підрозділу під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів є дуже важливим тому, що організована злочинна група чи злочинна організація, намагається всіляко протидіяти розслідуванню, тому дуже важливо, як ми вже зазначали вище, забезпечити максимальну конспірацію та конфіденційність розслідування на

²⁴⁷Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженій наказом МВС від 07.07.2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>.

²⁴⁸Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: спільний наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

початковому етапі фінансових розслідувань. При цьому, необхідність надання доручень щодо проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій виникає в разі, коли необхідно зберегти конспіративність, при цьому є: 1) обізнаність оперативного працівника щодо обставин учинення кримінального правопорушення; 2) використання негласних оперативно-розшукових відомостей, які вимагають зашифровки; 3) установлення оперативним шляхом конкретних намірів підозрюваних протидіяти слідству, коли участь співробітника сприятиме їх нейтралізації; 4) використання орієнтуючої інформації для слідчого, отриманої оперативним шляхом, для організації й тактики слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій²⁴⁹.

Серед різновидів процесуальної форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами Л. І. Щербина виділяє: передання слідчому матеріалів про виявлені під час здійснення ОРД ознаки кримінального правопорушення; проведення ОРЗ в кримінальних провадженнях, в яких не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення; виконання доручень слідчого щодо проведення СРД чи НРСРД; розшук підозрюваного; привід свідка, підозрюваного, обвинуваченого²⁵⁰.

О. С. Старенький та М. А. Погорецький узагальнили питання залучення оперативних підрозділів до кримінального провадження з точки зору можливості використання матеріалів ОРД в доказуванні та подальшого залучення оперативних

²⁴⁹Важинський В. М. Взаємодія органів досудового розслідування з оперативним підрозділами під час розслідування злочинів, що вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів. *Актуальні питання виявлення та розкриття злочинів Національною поліцією: вітчизняний та зарубіжний досвід*: матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 19 лют. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 289–293.

²⁵⁰Щербина Л. І. Взаємодія органів досудового слідства з оперативним підрозділами. *Наук. вісн. Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2015. № 14. Т. 2. С. 114–116. https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc14/part_2/33.pdf.

підрозділів для забезпечення кримінального провадження²⁵¹. Так, як зазначає М. А. Погорецький, у практичній діяльності до взаємодії органи слідства (слідчий) і оперативні підрозділи вдаються у таких випадках: по-перше, при необхідності використання в інтересах слідства результатів оперативно-розшукової діяльності; по-друге, для застосування в ході розслідування кримінального провадження, що перебуває у слідчого, оперативно-розшукових можливостей ОРД; по-третє, при виконанні оперативно-розшуковими підрозділами, доручень і вказівок слідчого чи прокурора про провадження слідчих (розшукових), чи негласних слідчих (розшукових) дій²⁵².

Всі запропоновані інструменти взаємодії слідчого з оперативними підрозділами доцільно і важливо використовувати під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів.

Проте окремо слід звернути увагу на взаємодію з іншими державними органами, адже вона має вирішальне значення для своєчасного отримання необхідної доказової інформації. Зокрема, під час досудового розслідування доцільним є звернення до Дежфінмоніторингу, АРМА, ДПС України чи іншого органу щодо допомоги у відстеженні руху коштів чи

²⁵¹Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.; Погорецький М. А. Використання матеріалів ОРД у кримінальному судочинстві: процесуальні та криміналістичні аспекти. *Інформаційне забезпечення розслідування злочинів*: матеріали Міжнародного круглого столу (м. Одеса, 29 трав., 2015 р.) / відп. за вип.: В. В. Тіщенко, О. П. Вашук; НУОЮА; ПРЦ НАПРН України. Одеса: Юридична література, 2015. С. 217-222; Погорецький М. А. Забезпечення доказування одержання неправомірної вигоди службовою особою негласними заходами: проблемні питання. *Оперативно-розшукове запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням*: матеріали круглого столу (Київ, 24 черв. 2015 р.) / ред. кол. С. С. Чернявський, М. М. Алексійчук, О. В. Хуторянський, І. М. Купранець, В. І. Василичук. Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2015. С. 184-186.

²⁵²Погорецький М. А. Взаємодія слідчого й органу дізнання в процесі розслідування злочинів. *Весы Фемиды*. 2000. № 1 (13). С. 13–17; Погорецький М. А., Хотенець В. М. Процесуальні і організаційні форми взаємодії органів дізнання і досудового слідства. *Право і безпека* 2002. № 1. С. 178–183; Погорецький М. А. Межі доручень слідчого органу дізнання про проведення оперативно-розшукових заходів. *Право України* 2000. № 9. С. 47-49.

майна, проведення перевірки чи ревізії для оцінювання збитків для формування відповідних матеріалів, котрі можуть стати вихідними даними для подальших слідчих чи негласних слідчих дій, витребування актів перевірок та висновків ревізій. Доречним також є використання можливостей Держфінмоніторингу щодо зупинення проведення видаткових операцій на рахунках, що сприятиме арешту незаконно здобутих доходів та забезпечення спеціальної конфіскації²⁵³.

В цілому при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері економіки найчастіше органам досудового розслідування доводиться взаємодіяти з Антимонопольним комітетом України, Фондом державного майна України, органами державного фінансового контролю, зокрема, органами Державної податкової служби України, Державною казначейською службою України, банківськими установами, органами Пенсійного фонду України, державними реєстраторами, які можуть надати різноманітні докази щодо обставин справи конкретного кримінального провадження – інформацію з державних реєстрів про суб'єкта господарювання, про його банківські вклади, про господарські операції, податкову та іншу фінансову звітність тощо²⁵⁴.

Слід звернути увагу на особливості взаємодії з кожним з цих органів під час розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів.

При аналізі наявних нормативно-правових актів, що регулюють відносини із взаємодії органів досудового розслідування з органами державної влади, встановлено, що законом України «Про Бюро економічної безпеки України»²⁵⁵ деталізований перелік органів із якими здійснюється взаємодія

²⁵³Важинський В. М. Взаємодія органів досудового розслідування з іншими органами під час розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 430-434. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/106>.

²⁵⁴Степанюк Р. Л., Заяць Д. Д. Взаємодія під час досудового розслідування економічних злочинів. *Форум права*. 2014. № 1. С. 460–465. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_81.pdf.

²⁵⁵Про Бюро економічної безпеки: Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>.

Бюро економічної безпеки (далі – БЕБ), як основного органу на якого покладається здійснення досудового розслідування злочинів у сфері економіки. Зокрема, ст. 7 зазначеного вище Закону в процесі розслідування злочинів у сфері економіки визначені форми, підстави взаємодії, зміст запиту, що подається до відповідних органів, а також у загальному вигляді – відповідальність за невиконання (неналежне виконання) запиту БЕБ. Витребування БЕБ інформації та/або документів від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб може здійснюватися відповідно до їх підслідності та в порядку, визначеному КПК України.

Повноваження окремих слідчих підрозділів щодо взаємодії з органами державної влади регулюються галузевими наказами. Так, взаємодія слідчих Національної поліції з органами державної влади визначені Положенням про слідчі підрозділи Національної поліції України, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017 № 570²⁵⁶. Зокрема, начальник слідчого управління організовує та забезпечує взаємодію підпорядкованих слідчих підрозділів та оперативних підрозділів (кримінальної поліції) ГУНП та міжрегіональних територіальних органів поліції щодо досудового розслідування кримінальних правопорушень з моменту внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) відомостей про їх учинення. На начальника слідчого відділу територіального (відокремленого) підрозділу Національної поліції України покладено обов'язок з організації та забезпечення взаємодії слідчих з органами, що здійснюють судово-експертну діяльність, органами прокуратури і суду. Однак, ні КПК України, ні підзаконними нормативно-правовими актами не деталізовані повноваження слідчого щодо взаємодії з органами державної влади. Тому слід вважати, що слідчий Національної поліції не має права на безпосередню взаємодію з органами державної влади, але

²⁵⁶ Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017 № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>.

має право здійснювати таку взаємодію через передбачені КПК України процесуальні дії та слідчі дії, які дозволяють взаємодію (виребування і отримання інформації та документів, тимчасовий доступ до речей та документів, допит, слідчі огляди тощо).

Має свої особливості процедура взаємодії при отриманні доказів з електронних інформаційних систем та державних реєстрів. Інформація з Державного реєстру прав на нерухоме майно, їх обмежень і обтяжень надається у паперовій формі за заявою особи, яка бажає отримати таку інформацію, або уповноваженої нею особи шляхом звернення до суб'єкта державної реєстрації прав або нотаріуса. Органи досудового розслідування мають право на безоплатне отримання такої інформації.

Деякою мірою спрощена і прискорена система взаємодії Бюро економічної безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної міграційної служби України, Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Відповідно до спільного наказу Бюро економічної безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України від 22.11.2022 № 342/760²⁵⁷ між цими органами передбачається електронна інформаційна взаємодія.

Окремим питанням є ініціювання та проведення перевірок фінансово-господарської діяльності контролюючими органами за зверненням правоохоронних органів, адже сьогодні КПК України не дає такого права, хоча певний час воно існувало. Як зазначає Л. В. Мілімко, нажаль, відсутність належної взаємодії між правоохоронними та контролюючими органами, призводить до того, що переважна більшість правопорушень виявляється не на стадії готу-

²⁵⁷Про затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії Бюро економічної безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України: наказ Бюро економічної безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України від 22.11.2022 р. № 342/760. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1530-22#Text>.

вання, а після їх вчинення і нанесення істотної матеріальної шкоди державі²⁵⁸.

З цього приводу варто погодитися з думкою А. Крушельницького, який вказує, що через «прогалини» в законодавстві слідчі, замість використання спрощеної процедури витребування інформації, та документів вимушені витратити чимало часу на більш складну процедуру, пов'язану з отриманням ухвали слідчого судді на тимчасовий доступ до речей та документів, відповідно до ст. 93 КПК України. Це пояснюється тим, що докази, отримані шляхом «витребування», досить часто визнаються судом за клопотанням сторони захисту недопустимими, посиляючись на те, що законодавством не передбачено механізм такого «витребування» як способу отримання доказів. Підтримуємо позицію вченого, що слідчий не повинен вдаватися до звернення із клопотанням до слідчого судді для того, щоб вилучити речі або документи, які добровільно надаються їх власниками або особами, які відповідальні за їх зберігання²⁵⁹.

Таким чином, сьогодні Законом України «Про бюро економічної безпеки України» відносини щодо взаємодії урегульовані не в достатній мірі, що не дає можливості БЕБ швидко і ефективно отримати необхідні документи, речові докази та іншу доказову інформацію. Кримінальний процесуальний кодекс України не містить норм, що врегульовують відносини щодо взаємодії, а галузевими підзаконними нормативно-правовими актами це питання урегульоване фрагментарно. З метою удосконалення організаційно-правової форми взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування та бізнесу, а також органів досудового розслідування злочинів у сфері економіки, враховуючи необхідність виконання рішення РНБО, затвердженого указом Президента України від 23.01.2024

²⁵⁸Мілімко Л.В. Особливості протидії земельних злочинам. *Юридичний вісник*. 2013. № 3. С. 115–119. С. 117.

²⁵⁹Крушельницький А. Витребування речей і документів стороною обвинувачення: процесуальне оформлення. *Наук. вісн. Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*, 2022. № 3. С. 256–264. С. 257.

№ 21/2024²⁶⁰, є необхідність врегулювання таких відносин на законодавчому та галузевому рівнях. Це дозволить чітко врегулювати питання отримання доказів сторонами кримінального провадження, які надаються добровільно, а з іншого боку – чітка процедура отримання доказів захистить сторону захисту від можливих зловживань сторони обвинувачення.

Оскільки документи є основним джерелом доказів в кримінальних провадженнях щодо діяльності інституційних інвесторів, дуже важливо зняти ризики визнання таких доказів недопустимими через нечіткий процесуальний порядок їх отримання. Тому, вважаємо за необхідне внесення змін до КПК України щодо таких питань: 1) конкретизувати способи процесуальної форми взаємодії органів досудового розслідування з органами державної влади; 2) визначити форми процесуальних документів, якими оформляються запити до державних органів про витребування інформації, речей та документів згідно статті 93 КПК України, порядок їх розгляду, строки надання запитуваних об'єктів, наслідки ненадання у конкретні строки; 3) визначення чіткого порядку приєднання добровільно наданих документів, речей до матеріалів кримінального провадження і надання їм статусу доказів; 4) у кримінально-процесуальному законодавстві передбачити, що за невиконання законних вимог органів досудового розслідування щодо надання запитованої інформації, документів, речей тощо посадові особи державних органів несуть відповідальність.

Взаємодія органів досудового розслідування з Дежфінмониторингом після початку кримінального провадження передбачає отримання інформації та документів про фінансові операції, які супроводжували злочинну діяльність під час вчинення кримінальних правопорушень як у сфері залучення коштів індивідуальних інвесторів, так і під час їх витрачання. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та

²⁶⁰Про невідкладні заходи із забезпечення економічної безпеки на період дії правового режиму воєнного стану: Рішення РНБО, Заходи від 23.01.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001525-24#Text>.

фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»²⁶¹ до повноважень Держфінмоніторингу, в частині аналізу фінансових операцій відносяться: одержання інформації щодо підозрілих та порогових фінансових операцій, виявлених розбіжностей у даних щодо кінцевих бенефіціарних власників; широкі повноваження щодо одержання додаткової інформації від фінансових установ та нефінансових посередників на запит; можливість зупинення проведення фінансових операцій; можливість одержання на запит від державних органів, правоохоронних органів, судів, Національного банку України, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, підприємств, установ та організацій інформації (довідки, копії документів), у тому числі інформації з обмеженим доступом; доступ, у тому числі автоматизований, до інформаційних та довідкових систем, реєстрів та банків даних органів державної влади (крім Національного банку України) та інших державних інформаційних ресурсів тощо. Таким чином Держфінмоніторинг України може надати на запит органів досудового розслідування значну кількість інформації щодо підозрілих фінансових операцій інституційного інвестора, включаючи їх суми, отримувачів, контрагентів інституційного інвестора тощо, що дозволить органам досудового розслідування скласти «фінансовий ланцюжок» операцій, які супроводжували злочинну діяльність.

Держфінмоніторинг здійснює збір інформації про підозрілі фінансові операції від публічного та приватного сектору та з інших джерел. Суб'єкти первинного фінансового моніторингу – звітуючи до Держфінмоніторингу, суб'єкти господарювання та представники нефінансових професій, інформують Держфінмоніторинг про підозрілі фінансові операції. Так, суб'єктами первинного фінансового моніторингу є: 1) банки, страховики (перестраховики), страхові (перестрахові) брокери, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи; 2) платіжні організації, учасники чи члени платіжних систем; 3) товарні та інші біржі, що проводять фі-

²⁶¹Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

нансові операції з товарами; 4) професійні учасники фондового ринку (ринку цінних паперів), крім осіб, які провадять діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку; 5) оператори поштового зв'язку, інші установи, які надають послуги з переказу коштів (поштового переказу) та здійснення валютних операцій; 6) філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, що надають фінансові послуги на території України; 7) спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу (крім осіб, які надають послуги в рамках трудових правовідносин): а) суб'єкти аудиторської діяльності; б) бухгалтери, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку; в) суб'єкти господарювання, що здійснюють консультування з питань оподаткування; г) адвокатські бюро, адвокатські об'єднання та адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально; ґ) нотаріуси; д) суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги; е) особи, які надають послуги щодо створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами; є) суб'єкти господарювання, що надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна, а також суб'єкти господарювання, що надають за винагороду консультаційні послуги, що пов'язані з купівлею-продажем нерухомого майна; ж) суб'єкти господарювання, що здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них; з) суб'єкти господарювання, що надають послуги у сфері лотерей та/або азартних ігор; 8) постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів; 9) інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги.

Правоохоронний орган вправі звернутися до Держфінмоніторингу для отримання узагальнених (додаткових узагальнених) матеріалів в рамках фінансового розслідування. Опис правоохоронним органом злочину, фінансових даних, реквізитів фінансових установ, конкретних фінансових операцій, даних щодо їх учасників та дат проведення операцій є мінімальним переліком відомостей, на які слідчому потрібно звернути увагу та відобразити при направленні звернення

для здійснення державного фінансового моніторингу Держфінмоніторингом.

Щодо суб'єктів первинного фінансового моніторингу, вони також на запит правоохоронного органу повинні надавати відповідну інформацію та документи за запитом органів досудового розслідування. Проте, якщо така інформація містить банківську таємницю, то така інформація розкривається за рішенням суду або органам прокуратури України, Служби безпеки України, Державному бюро розслідувань, органам Національної поліції України, Національному антикорупційному бюро України, Бюро економічної безпеки України, Національному агентству з питань запобігання корупції, Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, – на їхні запити щодо банківських рахунків клієнтів та операцій, проведених на користь чи за дорученням клієнта, у тому числі операцій без відкриття рахунків, а саме відомості на конкретно визначену дату або за конкретний проміжок часу та стосовно конкретної юридичної або фізичної особи, фізичної особи – підприємця про: наявність рахунків, номери рахунків, інформацію про унікальні ідентифікатори та/або номери емісійних платіжних інструментів, залишок коштів на рахунках, операції списання з рахунків та/або зарахування на рахунки, призначення платежу, ідентифікаційні дані контрагента (для фізичних осіб – прізвище, ім'я та по батькові, ідентифікаційний номер платника податку; для юридичних осіб – повне найменування, ідентифікаційний код у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань), номер рахунку контрагента, інформацію про унікальні ідентифікатори та/або номери емісійних платіжних інструментів контрагента, єдиний ідентифікатор Національного банку України (код ID НБУ) надавача платіжних послуг контрагента, найменування надавача платіжних послуг контрагента (стаття 62 Закону України «Про банки і банківську діяльність».²⁶²

²⁶²Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.

Крім того, правоохоронні (розвідувальні) органи можуть отримати від Держфінмоніторингу інформацію, яка безпосередньо стосується фінансових розслідувань, яка становить таємницю фінансового моніторингу, лише у формі узагальнених (додаткових узагальнених) матеріалів, але про це ми зазначали в розділі вище. Такі матеріали є підставою для початку ОРД. Відповідно до міжнародної практики, узагальнені матеріали не можуть бути джерелом доказів у кримінальному провадженні. Інформація, що міститься у них, має статус розвідувальної і може слугувати лише підставою для початку досудового розслідування, яке передбачає проведення передбачених законом слідчих дій та отримання судових доказів у встановленому КПК порядку. Якщо інформація, викладена в узагальнених матеріалах, перевіряється у межах досудового розслідування кримінального провадження, згідно ст. 222 КПК, вона може бути розголошена лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим.

Слід звернути увагу, що статтею 209-1 КК, встановлена кримінальна відповідальність за розголошення у будь-якому вигляді таємниці фінансового моніторингу або факту обміну інформацією про фінансову операцію та її учасників між суб'єктами первинного фінансового моніторингу, суб'єктами державного фінансового моніторингу, іншими державними органами, а також факту надання (одержання) запиту, рішення чи доручення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, або надання (одержання) відповіді на такий запит, рішення чи доручення особою, якій ця інформація стала відома у зв'язку з її професійною або службовою діяльністю. Крім того, статтями 231 та 232 КК встановлено кримінальну відповідальність за незаконне використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю та умисне розголошення комерційної або банківської таємниці.

Крім того, Держфінмоніторинг має право на зупинення фінансових операцій, що є превентивним засобом унеможливлення розпорядження злочинними активами. Прийняття рішення про зупинення фінансових операцій є виключною компетенцією суб'єкта первинного фінансового моніторингу та Держфінмоніторингу.

Закон про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів визначає підозру як припущення, що ґрунтується на результатах аналізу наявної інформації та може свідчити про те, що фінансова операція або її учасники, їх діяльність та джерела походження активів пов'язані із легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи пов'язані із вчиненням іншого суспільно-небезпечного діяння, яке визначене Кримінальним кодексом України як злочин. Достатньою підставою для прийняття Держфінмоніторингом рішення про зупинення видаткових фінансових операцій є припущення, що визначається ймовірність того, що учасник фінансової операції, його фінансові операції, його діяльність або джерела походження активів пов'язані із легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи пов'язані із вчиненням іншого злочину (у випадку зупинення фінансових операцій).

Зупинення фінансових операцій є тимчасовим превентивним заходом для унеможливлення використання коштів, що мають ознаки злочинних. Після прийняття рішення Держфінмоніторингом про зупинення та виконання такого рішення суб'єктами первинного фінансового моніторингу важливою є роль правоохоронних органів у виявленні та фіксації фактичних обставин, що свідчили б про наявність достатніх підстав вважати, що вчинено кримінальне правопорушення та про необхідність накладення арешту на таке майно.

Співпраця органів досудового розслідування з ДПС України чи іншими контролюючими органами під час досудового розслідування спрямована на виявлення порушень податкового чи іншого спеціального законодавства, яке регулює ді-

яльність певного інституційного інвестора (певну сферу суспільних відносин, в якій працює інституційний інвестор).

Чинний КПК України надає право органам досудового розслідування витребувати та отримувати висновки ревізій та акти перевірок контролюючих органів, але не дає права їх ініціювати²⁶³.

Податкова перевірка дає можливість перевірити не лише питання дотримання вимог щодо сплати податків, але й багато іншого. Зокрема, згідно підпункту 75.1.2 пункту 75.1 статі 75 Податкового кодексу України документальною перевіркою вважається перевірка, предметом якої є своєчасність, достовірність, повнота нарахування та сплати усіх передбачених цим Кодексом податків та зборів, а також дотримання валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, дотримання роботодавцем законодавства щодо укладення трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками (найманими особами) та яка проводиться на підставі податкових декларацій (розрахунків), фінансової, статистичної та іншої звітності, реєстрів податкового та бухгалтерського обліку, ведення яких передбачено законом, первинних документів, які використовуються в бухгалтерському та податковому обліку і пов'язані з нарахуванням і сплатою податків та зборів, виконанням вимог іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, а також отриманих в установленому законодавством порядку контролюючим органом документів та податкової інформації, у тому числі за результатами перевірок інших платників податків²⁶⁴. Матеріали перевірок містять по-суті складений кваліфікованим працівником зі спеціальними знаннями висновком про наявність

²⁶³Топорецька З. М. Проблема позапланових документальних перевірок в кримінальному провадженні. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 24 листоп. 2017 р.): у 2 ч. / редкол.: В. В. Черней, С. С. Чернявський, Л. Д. Удалова та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 294-296.

²⁶⁴Податковий кодекс України: Закон від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

в діяльності певного суб'єкта порушень спеціального законодавства. В окремих випадках матеріали перевірок можуть замінити необхідність призначення та проведення судово-економічних експертиз в кримінальному провадженні²⁶⁵.

Чинний КПК України не передбачає можливостей участі слідчого в проведенні перевірки, але відповідно до пункту 78.3 статті 78 Податкового кодексу України працівникам правоохоронних органів забороняється брати участь у проведенні планових та позапланових виїзних перевірок платників податків, що проводяться контролюючими органами, якщо такі перевірки не пов'язані з веденням оперативно-розшукових справ або здійсненням кримінального провадження стосовно таких платників податків (посадових осіб платників податків), що знаходяться в їх провадженні. Перевірки платників податків правоохоронними органами проводяться у межах повноважень, визначених законом, та в порядку, передбаченому Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінальним процесуальним кодексом України та іншими законами України²⁶⁶. Проте пункт 63.1 статті 63 Палаткового кодексу України визначає, що органи Служби безпеки України, Національної поліції України, прокуратури, інші правоохоронні органи та їх службові (посадові) особи не можуть брати безпосередньої участі у перевірках, що проводяться контролюючими органами, та проводити перевірки суб'єктів підприємницької діяльності з питань оподаткування.

Натомість Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачає право порушувати в установленому законом порядку питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або іншими видами господар-

²⁶⁵Топорецька З. Позапланові перевірки в кримінальному провадженні (за матеріалами судової практики 2017 року). *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 148-152.

²⁶⁶Податковий кодекс України: Закон від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

ської діяльності індивідуально, та брати участь в їх проведенні (пункт 3 частини першої статті 8 Закону)²⁶⁷.

Щодо ревізій ситуація також неоднозначна, адже українське законодавство та судова практика характеризуються неоднозначністю, стосовно визнання залучення слідчим або прокурором контролюючих органів для здійснення перевірок та ревізій на етапі досудового розслідування як джерела допустимих доказів. Відсутність належної кримінально-процесуальної регламентації порядку призначення ревізій спричиняє виникнення проблем у їх реалізації на практиці²⁶⁸.

Щодо НАБУ передбачено, що Національний банк України, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, орган державного фінансового контролю в Україні, Національне агентство з питань запобігання корупції, а також інші державні органи, що здійснюють державний контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами законодавства України, з метою запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, віднесенням до підслідності Національного бюро, зобов'язані: за зверненням Національного бюро проводити у межах своєї компетенції ревізії, перевірки та інші дії щодо контролю за дотриманням законодавства України фізичними та юридичними особами (стаття 19 Закону)²⁶⁹. Службі безпеки України надано право залучати в установленому законодавством порядку до проведення перевірок, ревізій та експертиз кваліфікованих спеціалістів установ, організацій контрольних і фінансових органів п. 2 ч. 2 ст. 25 Закону України «Про Службу безпеки України»²⁷⁰.

²⁶⁷Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

²⁶⁸Курман О. В. Проблемні питання призначення ревізій у кримінальному судочинстві в умовах сучасних реалій законодавства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 201–203.

²⁶⁹Про національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.

²⁷⁰Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

Така невизначеність повноважень органів досудового розслідування з одного боку ускладнює їх діяльність щодо розслідування кримінальних правопорушень, адже допущення слідчого, який здійснює фінансове розслідування) до проведення позапланової перевірки інституційного інвестора допоможе комунікації слідчого та представника контролюючих органів, які проводитимуть перевірку, допоможе зорієнтувати і акцентувати увагу на вже виявлених порушеннях в діяльності інституційного інвестора, а отже досягти кращої результативності позапланової перевірки і тим самим встановити під час перевірки ряд питань, які цікавлять органи досудового розслідування, а отже подальшому не вимагатиме призначення судових експертиз. Проте, з іншого боку, оскільки така процедура не передбачена КПК, це створює ризик визнання такого акта перевірки недопустимим доказом через порушення процесуальних норм під час її проведення.

Фактично сьогодні акти перевірок та висновки ревізій контролюючих органів, як правило будуть допустимими доказами, якщо вони отримані у результаті виконання своїх функцій контролюючими органами незалежно від досудового розслідування, або взагалі до його початку. Цю позицію підтримує судова практика. В Ухвалі колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 6 березня 2018 року по справі № 243/6674/17-к, розглянуто питання призначення перевірки та ревізії слідчим суддею за клопотання слідчого або прокурора після внесення вищезгаданих змін до КПК говориться так: «Таким чином, законодавець не тільки забрав у слідчого і прокурора повноваження «призначати ревізії та перевірки», але й встановив, що будь-які докази, отримані внаслідок такої «не передбаченої цим Кодексом» перевірки чи ревізії, є недопустимими»²⁷¹.

Крім того, з іншого боку, невизначеність процедури участі оперативних підрозділів та органів досудового розсліду-

²⁷¹Ухвала колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 6 березня 2018 року по справі № 243/6674/17-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72670536>.

вання створює ризики тиску на бізнес, що з урахуванням Указу Президента України²⁷² щодо встановлення додаткових гарантій захисту законних інтересів підприємництва під час здійснення кримінального провадження й забезпечення консолідації повноважень органів правопорядку щодо протидії правопорушенням, що посягають на економіку держави, в єдиному органі – Бюро економічної безпеки України, не сприяє діяльності бізнесу.

Враховуючи викладене вище, пропонуємо внесення змін до КПК України, Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та інших спеціальних законів, якими передбачити право та чітку процедуру ініціювання позапланових перевірок фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання та участі в їх проведенні лише для оперативних та слідчих підрозділів Бюро економічної безпеки, які здійснюють ОРД чи ведуть фінансове розслідування і дозволити участь у проведенні такої перевірки тільки працівникам, які мають необхідні знання і ведуть фінансові розслідування і лише у зв'язку з таким розслідуванням.

Крім того, у ході фінансових розслідувань важливим є забезпечення взаємодії органів досудового розслідування з Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (скорочено – Агентство з розшуку та менеджменту активів або АРМА), яке є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, уповноваженим на формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, які можуть бути арештовані у кримінальному провадженні, а також управління активами, які арештовані у кримінальному провадженні.

АРМА уповноважене на здійснення заходів з виявлення та розшуку активів за зверненням слідчого, детектива, орга-

²⁷²Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи із забезпечення економічної безпеки на період дії правового режиму воєнного стану: Указ Президента України від 23.01.2024 р. № 21/2024. URL: https://ips.ligazakon.net/document/U021_24?an=2.

нів досудового розслідування, прокуратури та судів з метою арешту та конфіскації таких активів чи їх стягнення в дохід держави внаслідок визнання необґрунтованими активів²⁷³. Також на підставі рішення суду, АРМА здійснює управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні, з метою збереження чи збільшення їх економічної вартості шляхом: передачі активів в управління на підставі договору управління; розпорядження – реалізації відповідних активів з подальшим розміщенням готівкових коштів на рахунках у державних банках до закінчення кримінального провадження.

Так, відповідно до частини першої статті 170 Кримінального процесуального кодексу України, слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом витребування необхідної інформації в АРМА, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб. Згідно з частиною першою статті 9 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» однією з основних функцій АРМА є здійснення заходів з виявлення та розшуку активів за зверненням слідчого, детектива, прокурора, суду (слідчого судді), надання роз'яснень, методичної та консультаційної допомоги слідчим, детективам, прокурорам та суддям з питань, пов'язаних з виявленням, розшуком активів²⁷⁴. Порядок взаємодії під час виявлення, розшуку та управління ак-

²⁷³Офіційний веб-сайт Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. URL: <https://arma.gov.ua/areas-of-activity>.

²⁷⁴Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10.11.2015 р. № 772-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text>.

тивами АРМА з органами досудового розслідування врегульовано рядом міжвідомчих наказів²⁷⁵.

Тут вкрай важливо, щоб слідчий міг детально та повно надати АРМА інформацію, необхідну для розшуку активів, щоб уникнути їх знищення, виведення за межі України чи іншим способом протидії слідству. Адже своєчасна реакція, швидкий розшук та накладення арешту на активи, які отримані в результаті злочинної діяльності у сфері діяльності інституційного інвестора, у тому числі є гарантією відшкодування індивідуальним інвесторам завданої шкоди та відновлення довіри суспільства до економіки держави, забезпечення економічної безпеки держави.

Крім того, відповідно до статті 136 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» АРМА має доступ до професійної таємниці на ринках капіталу та організованих товарних ринках (інформації щодо рахунків клієнтів та операцій, проведених на користь або за дорученням клієнта)²⁷⁶. Також АРМА має право отримувати від банків інформацію щодо наявності та стану рахунків, операцій за рахунками

²⁷⁵Порядок взаємодії при розгляді звернень органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури та виконанні запитів іноземних держав щодо виявлення та розшуку активів: наказ АРМА, Національного антикорупційного бюро України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства фінансів України від 20.10.2017 № 115/197-о/297/586/869/857, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 02.11.2017 № 1342/31210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1342-17#Text>; Порядок взаємодії АРМА і Державного бюро розслідувань щодо виявлення та розшуку активів: наказ АРМА, Державного бюро розслідувань від 26.04.2021 № 151/262, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 14.05.2021 за № 642/36264; Порядок взаємодії АРМА і Бюро економічної безпеки України щодо виявлення та розшуку активів: наказ АРМА, Бюро економічної безпеки України від 22.02.2022 № 54/50, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 11.05.2022 за № 507/37843; Порядок взаємодії АРМА та Офісу Генерального прокурора щодо виявлення та розшуку активів в межах міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій: наказом АРМА, Офісу Генерального прокурора від 24.05.2022 № 75/81, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 30.05.2022 за № 582/37918.

²⁷⁶Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.

конкретної юридичної або фізичної особи, фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності.

АРМА забезпечує виконання звернень органів досудового розслідування, прокуратури та судів щодо виявлення, розшуку активів та надає відповідь у найкоротший можливий строк, але не пізніше ніж протягом трьох робочих днів з дня надходження звернення, або в інший більш тривалий строк, зазначений у ньому.

Таким чином, в кримінальних провадженнях щодо вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів дуже важливо органам досудового розслідування паралельно з проведенням власного фінансового розслідування використовувати всі передбачені сьогодні законодавством України можливості для співпраці з іншими державними органами. Всі ці органи мають доволі широкі контрольні повноваження, яких немає в органів досудового розслідування і можуть діяти паралельно і незалежно від розслідування кримінального провадження, а створені ними документи можуть стати важливим джерелом доказів у кримінальному провадженні.

ПІСЛЯМОВА

1. Кримінальні правопорушення у сфері діяльності інституційних інвесторів вчиняються тоді, коли суперечності між суспільними і приватними інтересами є на стільки істотними, що домінування приватного інтересу призводить не лише до порушення суспільного інтересу, а й до посягання на суспільні цінності.

Оперативно-розшукова характеристика кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів є інформаційною моделлю типових пошукових оперативно-значимих ознак елементів (ознак), які містять відомості про можливі факти вчинення чи готування до протиправного посягання на суспільні цінності індивідуальних інвесторів, у сфері діяльності інституційних інвесторів, які необхідні для організації оперативно-розшукової протидії (попередження виявлення та документування) цій категорії кримінальних правопорушень.

Оперативно-розшукова характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів включає такі елементи: об'єкт, суб'єкт і поведінка (подія), що становлять оперативний інтерес. Об'єкт, що становить оперативний інтерес, є важливим для запобігання та попередження кримінальних правопорушень оперативно-розшуковими засобами; суб'єкт, який становить оперативний інтерес – для оперативної розробки і документування кримінальних правопорушень у сфері ОРД; а поведінка (подія), що становить оперативний інтерес – для оперативного пошуку з метою виявлення кримінальних правопорушень.

2. Напрямами попередження кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів є: виявлення причин учинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів та умов, що сприяють їх учиненню, здійснення заходів для їх усунення або нейтралізації; виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів, застосування заходів з метою недопущення ними правопорушень; попередження конкретних кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів на стадії готування чи замаху на їх вчинення.

Ефективними методами попередження вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних ін-

весторів оперативними підрозділами є: ініціювання проведення позапланових перевірок фінансово-господарської діяльності інституційного інвестора; робота з негласними позаштатними агентурними співробітниками; негласне спостереження за офісом інституційного інвестора; негласне спостереження за службовими особами інституційного інвестора.

Заходами попередження вчинення кримінального правопорушення у сфері діяльності інституційного інвестора конкретною особою є: вплив на особу з метою її добровільної відмови від реалізації злочинних намірів; усунення причин та умов, якими має намір скористатися особа; штучне створення обстановки, що виключає або істотно ускладнює можливість учинення кримінальних правопорушень (застосування оперативної комбінації); притягнення особи до юридичної відповідальності (кримінальної, адміністративної, дисциплінарної) за здійснення підготовчих дій; затримання на гарячому під час замаху на вчинення кримінального правопорушення.

3. Для виявлення ознак кримінального правопорушення важливе значення має поведінка чи подія, що становить оперативний інтерес, яка стає основним об'єктом оперативного пошуку. За результатами проведеного аналізу оперативно-розшукових справ встановлено, що: об'єктом оперативного пошуку серед осіб є особи: які задумують, що готують і вчинили злочин або причетних до нього; які вчиняють протиправні дії; які володіють інформацією, яка має значення для боротьби зі злочинністю; спроможні систематично надавати допомогу у боротьбі зі злочинністю, а саме: керівництво та співробітники (у тому числі колишні) інституційного інвестора, керівництво та співробітники контрагентів інституційного інвестора, коло спілкування певних керівників та співробітників, які становлять оперативний інтерес; особи, які мають ризики протиправної поведінки, оскільки притягувались до окремих видів юридичної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері інвестиційної діяльності (фінансової, дисциплінарної, адміністративної, кримінальної). Щодо предметів, які є об'єктами оперативного пошуку, сюди входять передусім документи, в яких відображається хід господарської діяльності інституційного інвестора, у тому числі і електронні документи (первинні документи, звітні, бухгалтерські, фінансові документи, у тому числі платіжні, фінансово-господарські дого-

вори), а також носії інформації, на яких збережені ці документи, неофіційні документи (записки, блокноти), особисті речі осіб, які становлять оперативний інтерес; кошти, цінні папери, інші цінності чи інше майно, які були здобуті в результаті протиправної діяльності. Сліди, що становлять оперативний інтерес, включають безпосередньо сліди особи, яка становить оперативний інтерес та сліди її протиправної діяльності (зазвичай це електронні сліди, які залишаються в банківській системі чи в електронній системі інституційного інвестора), сліди на документах (сліди матеріальної та інтелектуальної підробки документів).

Основними заходами організації оперативного пошуку в цілях виявлення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів є: інформаційно-аналітична діяльність оперативних підрозділів, у тому числі із використанням інформації з інформаційних систем, доступ до яких мають оперативні підрозділи; взаємодія з оперативними підрозділами, іншими службами, правоохоронними та контролюючими органами (Держфінмоніторинг, НБУ, НКЦПФР, ДПС), у тому числі отримання інформації за результатами здійснення ними ліцензійної, наглядової чи контрольної діяльності; розвідувальні бесіди, які полягають в одержанні від опитуваних осіб інформації, що може мати значення для виявлення ознак кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів. Основні групи осіб, з якими проводяться такі розвідувальні бесіди – це співробітники державних органів; співробітники інституційного інвестора (у тому числі колишні); співробітники контрагентів інституційного інвестора; співробітники банків, які обслуговують фінансову діяльність інституційного інвестора; візуальне спостереження за річчю або місцем, котре полягає у проведенні спостереження на певних ділянках місцевості, у публічно доступних місцях, за визначеними адресами, за керівництвом та співробітниками інституційного інвестора, контрагентів, виконавцями окремих робіт та послуг; пошук у ЗМІ та мережі Інтернет інформації про шахрайства з фінансовими ресурсами, повідомлень у групах ошуканих інвесторів, відгуків про певні інвестиційні компанії, інвестиційні проєкти тощо; конфіденційне співробітництво з особами, які долучені до діяльності інституційного інвестора чи його контрагентів.

4. Оперативне-розшукове документування кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів

– це регламентована законодавством пошуково-пізнавальна діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукових заходів, результатом якої є фіксація в службових документах оперативно-розшукової інформації: результатів здійснення оперативно-розшукових заходів та прийнятих рішень, а також фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп у сфері діяльності інституційних інвесторів (під час залучення чи інвестування коштів індивідуальних інвесторів), які виявлені під час здійснення оперативно-розшукових заходів.

Ефективні заходи оперативно-розшукового документування: розвідувальне опитування при спілкуванні з працівниками інституційного інвестора або його контрагентів; оперативний огляд; аналітичний пошук; робота негласних позаштатних працівників.

5. У сфері діяльності інституційного інвестора можуть вчинятися «зовнішні» кримінальні правопорушення іншими особами (клієнти, агенти, інші пов'язані суб'єкти господарювання), «внутрішні» кримінальні правопорушення, які вчиняються працівниками інституційного інвестора та «змішані» (у змові з працівниками інституційного інвестора). Всі ці правопорушення спрямовані на заволодіння активами інституційного інвестора, які йому довірені індивідуальними інвесторами. «Зовнішні» кримінальні правопорушення зазвичай передбачають вчинення різних видів шахрайств (ст. 190 КК України) та підроблень документів (ст. 258 КК України), корупційних правопорушень. «Внутрішні» кримінальні правопорушення включають: шахрайство (ст. 190 КК України), заволодіння майном (ст. 191 КК України), легалізація майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України) і спрямовані на безпосереднє заволодіння коштами інституційного інвестора, які обліковуються на його рахунках. Окрему групу становлять «внутрішні» кримінальні правопорушення, які вчиняються службовими особами інституційного інвестора і дестабілізують в цілому всю господарську діяльність інституційного інвестора, це: шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України), підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців (ст. 205-1 КК України), доведення банку до неплатоспроможності (ст. 218-1 КК України), доведення до банкрутства (ст. 219 КК України), порушення порядку

ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності (ст. 220-1 КК України), фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи (ст. 220-2 КК України), маніпулювання на організованих ринках (ст. 222-1 КК України), підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів (ст. 223-1 КК України), виготовлення, збут та використання підроблених цінних паперів (крім державних цінних паперів) (ст. 224 КК України), приховування інформації про діяльність емітента (ст. 232-2 КК України). Всі ці правопорушення можуть бути і «змішаними», якщо вони вчиняються за участі працівників інституційного інвестора.

Виходячи з положень праксеології, яка забезпечує діяльнісний підхід в криміналістиці сформульовано криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів у взаємозв'язку таких елементів: предмет безпосереднього злочинного посягання; спосіб злочину; слідова картина; особа злочинця.

6. Джерелами, з яких вдається виявити факти вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів є: заяви та повідомлення громадян чи юридичних осіб; матеріали оперативно-розшукової діяльності; матеріали Держфінмоніторингу; заяви від інших суб'єктів здійснення моніторингу, нагляду та контролю за діяльністю інституційних інвесторів; заяви державних контролюючих органів: ДПС, ДМС; матеріали НАЗК; заяви та повідомлення суб'єктів первинного фінансового моніторингу за результатами дослідження (аналізу) фінансових операцій; матеріали кримінальних проваджень щодо фактів вчинення інших кримінальних правопорушень.

Виокремлено такі групи обставин, що підлягають встановленню під час розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень: обставини, що характеризують протиправну діяльність (комплекс подій кримінального правопорушення); обставини, що характеризують правопорушників; вид і розмір завданої протиправною діяльністю шкоди (адже страждають громадяни-інвестори, які є слабкими і найбільш незахищеними учасниками правовідносин, на їх цінності посягають злочинці); інші обставини, які є важливими для цієї категорії кримінальних

правопорушень (впливають на ступінь тяжкості вчиненого, адже мова йде про публічний інтерес та цінності, а також можуть бути підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру).

7. Запропоновано для організації та проведення розслідування цієї категорії правопорушень запровадити окремий вид досудових розслідувань – фінансові розслідування. Запропоновано організовувати фінансові розслідування за двома етапами: спрощене фінансове розслідування (початковий етап) та поглиблене фінансове розслідування (подальший етап). Спрощене фінансове розслідування, спрямоване на виявлення розбіжностей у майновому стані осіб, пов'язаних зі злочинною діяльністю чи об'єкта дослідження, нехарактерних (підозрілих) фінансових операцій, додаткових обставин справи чи джерел інформації. Поглиблене фінансове розслідування орієнтоване на отримання та перевірку доказів злочинної діяльності.

На практиці вже використовуються такі тактичні комбінації як інструменти фінансових розслідувань (хоча прямо такими в законодавстві вони не зазначені): виявлення розбіжностей у майновому стані осіб, пов'язаних зі злочинною діяльністю, нехарактерних (підозрілих) фінансових операцій, додаткових обставин справи чи джерел інформації; збір інформації про фінансовий ланцюжок та учасників всіх фінансових операцій в ланцюжку; встановлення ознак легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом від вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів; організація пошуку виявлення та арешту активів, отриманих злочинним шляхом; детальний економічний аналіз протиправної діяльності, в т.ч. фінансових потоків та ланцюжків; призначення економічних експертиз.

Ефективними під час розслідування цих кримінальних проваджень є планування та проведення таких негласних слідчих (розшукових) дій: аудіо, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); арешт, огляд, виїмка кореспонденції (ст. ст. 261, 262 КПК); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК); контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК); вико-

нання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК).

8. Взаємодія органів досудового розслідування з іншими державними органами під час розслідування кримінальних проваджень у сфері діяльності інституційних інвесторів здійснюється у таких напрямках: надання доручень оперативним підрозділам; автоматичний обмін інформацією та доступ до реєстрів державних органів для формування аналітичного висновку; витребування інформації та документів в державних органів (актів перевірок, висновків ревізій); отримання узагальнених матеріалів Держфінмоніторингу; звернення до АРМА за виявленням і розшуком активів; інше (залучення працівника державного органу як спеціаліста, допит працівника державного органу).

Оскільки документи є основним джерелом доказів в цій категорії кримінальних правопорушень запропоновано внесення змін до окремих нормативно-правових актів, щоб усунути ризики визнання таких доказів недопустимими через нечіткий процесуальний порядок їх отримання. А саме: 1) конкретизувати способи процесуальної форми взаємодії органів досудового розслідування з органами державної влади; 2) визначити форми процесуальних документів, якими оформляються запити до державних органів про витребування інформації, речей та документів згідно статті 93 КПК України, порядок їх розгляду, строки надання запитуваних об'єктів, наслідки ненадання у конкретні строки; 3) визначити чіткий порядок приєднання добровільно наданих документів, речей до матеріалів кримінального провадження і надання їм статусу доказів; 4) передбачити у кримінально-процесуальному законодавстві відповідальність посадових осіб державних органів за невиконання законних вимог органів досудового розслідування щодо надання запитуваної інформації, документів, речей.

З метою усунення суперечностей між нормами КПК України та рядом спеціальних законів запропоновано внесення змін до КПК України, Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та інших щодо передбачення права, чіткої процедури ініціювання позапланових перевірок фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання та участі в їх проведенні лише для оперативних підрозділів БЕБ, що здійснюють ОРД, та слідчих підрозділів БЕБ, що ведуть фінансове розслідування.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ВАЖИНСЬКИЙ Володимир Михайлович

**ПРОТИДІЯ КРИМІНАЛЬНИМ
ПРАВОПОРУШЕННЯМ,
ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ
ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ
ІНВЕСТИТОРІВ**

Монографія

*Комп'ютерний набір
Комп'ютерне верстання
Технічна редактура*

*авторський
Тетяни Метельської
Тетяна Яворська*

Здано до складання 15. 08. 2025 р. Підписано до друку 1. 09. 2025 р. Формат 70х100 1/16.

Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний.

Умовн.-друк. арк. 13,02. Обл-вид. арк. 15,47. Наклад 300 прим. Зам. 4832

Видавець і виготовлювач ТОВ «Терно-граф», свідоцтво суб'єкта видавничої справи ТР № 24 від 28. 12. 04 р.

46400, м. Тернопіль, вул. Текстильна, 18, тел. 51-91-63. 51-91-65

e-mail: terno-graf@ukr.net